

T A R T A L O M

▶ 3	TURCZI ISTVÁN	
	Türelem, A távozó	(versek)
▶ 5	TÓTH LÁSZLÓ	
	Beszélgetés a halottal, Autóbuszban, Kisdéd értekezés Prométheuszról, Godot-ról és a 7496. sz. kisbolygóról	(versek)
▶ 9	GRECSÓ KRISZTIÁN	
	Emlékdalok 1–2	(versek)
▶ 11	VÁRI ATTILA	
	Nagyanyám kalandjai	(elbeszélés)
▶ 17	HARTAY CSABA	
	Önzáró anya, Riadt őzek, Öreg szőlőszem	(versek)
▶ 19	DEBRECZENY GYÖRGY	
	azt mondta jó itt, nincs semmi értelme, ki is kölcsönözheted éjszakára	(versek)
▶ 22	OLÁH ANDRÁS	
	felejtés, [jobb lett volna], üresen	(versek)
▶ 24	MÁRTON LÁSZLÓ	
	Vagy inkább miatta...	(regényrészlet)
▶ 28	PÉTER ERIKA	
	Magasabbra, mint a fák, Félbemaradt mese, Mellemben nincs hely zokogásnak	(versek)
▶ 30	SIMEK VALÉRIA	
	Itt élsz, Őszt tördelő, Elsiet	(versek)
▶ 32	SOMORJAI RÉKA	
	Befordulni a hajlatokba, A Rottenbilleren, Két ismeretlen	(versek)
▶ 34	ABAFÁY-DEÁK-CSILLAG	
	Becsíp, Időstop, Bukfenc	(novellák)
▶ 37	PAULJUCSÁK PÉTER	
	A szerelőcsarnok, Csengés, Árnyék, Súlytalanság, Zarándoklat	(versek)
▶ 40	CSONTOS MÁRTA	
	Arcok a múzsák kertjéből: Krúdyban álmodik a valóság, Sophie Novalis emlékkönyvébe ír, Hervay Gizella, jelekben	(versek)
▶ 42	BALÁZS K. ATTILA	
	[Testvére szilárdul], [Gyerekkorom elveszett], [Egy tó örökös], [A sötétség nyomasztó]	(versek)
▶ 44	CSILLAG TAMÁS	
	Megfordult a szél, Nem mentem haza ma sem	(versek)
▶ 46	BIRÓ ZSOMBOR AURÉL	
	Lehetne rosszabb	(elbeszélés)

PAPÍRHAJÓ

49

PÁL MARIANNA

Nyűt, Anya meg az elvárások, Anya műtétje, Elmélyülten (versek)

51

VÁRFALVY EMÓKE

A mindenség urai (novella)

53

SCHÜTZ GABRIELLA

Madarak, nyomozás, lendület. – Beszélgetés Berg Judittal és Kertész Erzsivel

A négy madár titka című kötetről

55

NAGY ESZTER

Mennyi, de mennyi minden (Molnár Krisztina Rita: Derűs hétköznapiok. Kalendárium) (kritika)

MŰHELY

57

GÖMÖRI GYÖRGY

Arany János emlékkönyvi verseiről (esszé)

63

MAJOR LÁSZLÓ

Egy vonzó költői alkat – Szilágyi Márton: „Mi vagyok én?” Arany János költészete (tanulmány)

66

FALUSI MÁRTON

Nagy Gáspár autoreflexív beszédmodja (tanulmány)

72

PÉCSI GYÖRGYI

Millenniumi ódák Nagy Gáspár költészetében (tanulmány)

77

ZALÁN TIBOR

Tűnődések Gaál József foltjai, árnyai között (esszé)

80

GYARMATI GABRIELLA

A szobrászat mesteriségét „szenvetésnek ugyanakkor élvezetnek tekintem...”.
Román Viktor kiállítása elé (tanulmány)

SZÍNHÁZ

83

BERETVÁS GÁBOR

Az évszázados palló repedései. XII. Deszka Fesztivál
– a kortárs magyar drámáért (tanulmány)

FIGYELŐ

91

MÁRKUS BÉLA

„Az ember mindig cifrázza magát” – Tompa Andrea: Omerta (kritika)

98

KOLOZSI ORSOLYA

Sötét jóslat – Sayfo Omar: Allah tágas földje (kritika)

100

HALMAI TAMÁS

Líraolvasás négy tételben – Világgra szólni.

Tóth Krisztina: Világadapter, Ki menti meg a csillagot?

Balla Zsófia: Más ünnepek, A megkerülhetetlen almafa.

Hegedűs Gyöngyi: A pont felett, Szavak nincstelenje.

Turczai István: Üresség (Elégia a másnapért, hajnaltól hajnalig, négy tételben) (kritika)

104

CZUCZ ENIKŐ

A mittelszolipszizmus erőtereiben – Csehy Zoltán: A mittelszolipszizmus terei.
Tőzsér Árpád életműve (poszt)modern kontextusban (kritika)

TURCZI ISTVÁN ◀

Türelem

Azt élem, amiből vagyok.
Kimeri egymást fény és feketeség,
Nem tudom, a vállamra tett kéz
ugyanaz-e, aki egyszer megszólított.

Csak türelem. Lassan kiegészülök,
Az idő rám rajzol, szíhez, átsatíroz:
mást nem fejez ki, mindig önmagát.
Tisztaulni a csendig. Már készülök.

Szembenézni és elrejtőzni újra.
Igazságosnak lenni a múlthoz.
Vadnőrszra fűn körém szücsdobót.
Remeg a hangom, mint anyám ujjai.

Keltelyek, arccok, hosszú évszakok.
Türelem: nincs neve annak, aki lát!
flozsaadódok, és elvesz belőlem,
kimondja, amit gondolok.

Turczai István

Türelem

Azt élem, amiből vagyok.
Kiméri egymást fény és feketeség.
Nem tudom, a vállamra tett kéz
ugyanazé-e, aki egykor megszólított.

Csak türelem. Lassan kiegészülök.
Az idő rám rajzol, színez, átsatíroz;
mást nem fejez ki, mindig önmagát.
Tisztulni a csendig. Már készülök.

Szembenézni és elrejtőzni újra.
Igazságosnak lenni a múlthoz.
Vadrózsa fon körém szögesdrótot.
Remeg a hangom, mint anyám ujja.

Kételyek, arcok, hosszú évszakok.
Türelem: nincs neve annak, aki lát!
Elvesz belőlem és hozzáadódok,
kimondja, amit gondolok.

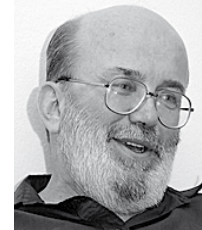
A távozó

A csend egy hely a távozó szemében,
Törékenyebb, mint bármely faág,
Lombok közt rejtőzve rémületében
Eltűnik, úgy mutatja meg magát.

Rajzolatlan szavak világossága,
Ami ha belőle egyszer felragyog,
Megtudja, miért maradt árva.
Kőtömbön egy név: ő nem is én vagyok.

Megteremti akkor égi mását,
Ellensúlyozni, ha mást nem tehet,
Öröktől rendelt barangolását,
És kitölteni a hiány alkotta teret.

Ugyanaz volt, lesz, ami van.
Belülről égő, önmagányi fény.
Átlátszik, néha megcsillan,
Mint egy kavics az idő tenyerén.

TÓTH LÁSZLÓ ◀

Beszélgetés a halottal

Az abszolút sírásó emlékére

Telefon, a vonal túlsó végén
valaki: tudom-e, hogy tegnap meghalt X?
„Nem, nem tudom. Biztos?” Ő is úgy hallotta.
Mindenesetre felhívom. A csöngetés kimegy...
semmi. Ismét tárcsázok... megint semmi.
Elég félelmetes ez így.
Ennél csak az lenne félelmetesebb,
ha felvenné a kagylót.
„Meghaltál?” – kérdezném. „Meg” –
mondaná. „Csak azt nem tudom,
mit kell ilyenkor mondani.”
„Én sem” – mondaná. „S azt sem,
hogyan kell ilyenkor
elköszönni.” „Hát ne köszönj...”

*

/P. s. Mély csendben ülünk éjszakáink szemeödrében, akárha Isten
lehunyta szemhéja csukódott volna ránk. Akárha Isten szembogara len-
nénk, s vele látnánk mindent, amit lát./

Autóbuszban

Képzeletjáték a valósággal

az autóbuszban pokoli meleg van
akár egy mozgó alvilágban
melynek ablakai felizzó részleteivel
a lomha tájat festik eléd a puha üléseken
idebent izzadó testek fortyognak
a melletted álló nő hasát fixírozod

ki épp hátát homorítva
 nyújtózik macskamozdulattal
 hasa kifeszül s elomolva zöld trikójára
 omló sárgás szőke hajától s lehunyt szemhéján
 elmerengve elképzeled amint ragacsos virágot
 fest kitakart hasára
 férfiasságod
 mely most sehogy sem akar
 elférni a nadrágodban
 elgyötörtén feszeredsz gőzölgő
 verejtékcseppek csurognak le halántékodra
 az autóbuszban pokoli meleg van
 akár egy mozgó alvilág ormótlan üstjében
 s a képzelet látomásától akkor sem szabadulhatsz
 ha tudod
 ez a női nem megalázása
 csak mint tárgyat tekinted őt
 pedig te boldogan lennél tárgy a kezében
 ha közelebb húzna magához
 mint egy sőtartót
 még azt se bánnád ha elsózná veled
 az ételt mellyel megvendégel
 s igen-igen fölzaklatna
 ha zaklatna egy kicsit
 és virtuális erőszakot követve el rajtad
 mint áldozatával veled alázná meg magát
 az autóbuszban pokoli meleg van
 akár egy mozgó alvilág *pokoli* üstjében

*

/Lehet, jobb volna az almát visszatenni az ágra...
 S a kígyót is vissza a terráriumba...
 – Ádám csak vergődik a látvány kátyújában
 s rég elfelejtett szeretője tíz éve eldobott bugyiját
 érzi most landolni arcán.
 Úgy érzi magát,
 mint cipőbe esett kavics.
 Mint idegen anyag *talp* és *talp* között.
 S tudja: minden hiába-
 Valóság minden./

Kisdéd értekezés Prométheuszról, Godot-ról és a 7496. sz. kisbolygóról

Miroslav Holub emlékének

1989 márciusában kaptam egy dedikált könyvet
 egy kisbolygótól „a távoli székesfővárosból”:¹ Prágából
 Pontosabban a könyv szerzője akkor még nem volt kisbolygó
 csupán 1995-ben nevezte el Miloš Tichý cseh csillagász
 az általa fölfedezett 7496. sz. kisbolygót
 az akkor 72 éves Miroslav Holubról
 aki kezdettől *mérettelen* napként
 világította be sápadt egemet
 így költészetének naprendszerében
 lelhettem meg már akkor *egyik* hazámat

Miroslav Holub talán az egyetlen költő a világon
 aki hivatalosan is a nevét adta egy kisbolygónak
 s ha volna a kisbolygóknak identitásuk
 halála után vélhetően a sajátját is átruházta rá
 S talán az egyetlen poéta akit mind az irodalmi
 mind a kémiai Nobel-díjra fölterjesztettek

Miroslav Holub Deák Laci barátomnak is
 kedves költője volt aki először angolul olvasta
 s ő bízott meg kettőnket Vörös Istvánna
 kötetnyi versének magyar fordításával vagyis már ezért is
 de szép lenne az egünk egy Deák László kisbolygóval

Miroslav Holubról, a szerte a világon ismert
 ám *létezett* hazájában másfél évtizedre ismeretlen
 költőről miután az 1980-as évek közepén levették
 a tiltólistáról megjelent egy fotó (Josef Nikodým felvétele)
 melyen a cenzorait szemberöhhögő költő feje fölött
 hivatalos felirat hirdette: „Zákaz krmění holubů!”²

¹ „ze vzdálenosti sídelného města”.

² „Galambokat etetni tilos!” Értsd: a költő családnevének (Holub) jelentése: galamb.

Magam aki akkor már évek óta nem létezett hazámban
éltem, akkor értettem meg igazán a költő igazát
kinek univerzumában egy „sziklabércen Prométheusz
aki képtelen élni keselyűje nélkül, a távolban Godot,
egy karnyújtásnyira a világ teljessége”. S azt is
egy metafora – s olykor egy metafora üresen hagyott helye –
legalább olyan bonyolult és nélkülözhetetlen része
a teremtésnek mint a meztelen egerek immunrendszere

Képaláírás

Emlékdalok

(1)

Hogy mennénk át a száz éves udvaron?
Bokánkon éhesen harsogna a csalán,
Magányos pince sóhajt ott, s az ablakon
Poros pókháló, az is elhagyva talán.

De fejemben kakas rikácsol, s délután
Futóvíz remeg a makadámon,
A szilva, mintha szem lenne, néz bután,
És csodálkozik az akaráson.

Kehes az árnyékom, kicsit nyúltam,
Karperec-szívárvány a percen nőtt,
Tíz vagyok, éppen egy napja múltam,
Mama biceg a vetésnél, látom a fejkendőt.

Még előttem minden remény oltár,
Naivitásból, jószágból kínált áldozat,
Azóta minden *volt* megvolt már,
Mint ing, gyűrve rajtam a kárhozat.

De a kert, az udvar, mi száz éves örökre,
Ha hunyorog, látja gyöngye gyerektetem,
Dunyhaként bújik korai ködökbe.
Megcsaltuk. De nem feledi: feleskettem.

(2)

Levéltitok, térdeplős kétkedés,
Betört határ, a jószág jeles bűnei,
Elpipált délután, kései érkezés,
Melegsünk nála, sosem kell fűteni.

A semmi napjai éveket datálnak,
A jövő rügye korai, ki fog fakadni,
Az jut majd neked is, mint apádnak,
Rigolyák, rend, itt kell maradni.

Hittem, magam elől rohanok el,
A viszolygás mára tudatosság,
Hogy eközben fogyhatok el:
Jutalom, igazságos azonosság.

Bárhol ér, magammal maradtam,
Gyötör száz szakadt szorongás,
Nehéz vagyok, kínlódom alattam,
Révbe érő, örök bolyongás.

Képaláírás

Nagyanyám kalandjai

Nusika nagyanyám élő példája volt annak, hogy egyes öregembereknél a valóság és álmvilág között olyan keskeny az átjáró, mintha nem is létezne. Így összerosódtak napi teendőinek tárgyai a köz-napi léten túli látomásokból, s talán olvasmányaiából is származó élményeivel, s ettől a környezete akár azt is hihette volna, hogy hiányzik egy kereke. De nem tartottuk hibbantnak. Valójában csak annyi történt benne is, mint a társadalomnak, a külvilágnak, általa régen kizárt embereiben. Rávetítette az elvárhatót, a váratlanul valósan fennállóra. Látomás-halandzsái voltak. Számára megdönthetetlen valóság volt az, hogy ezer év diktátorai hemzsegnének körülötte, belakják nyári konyháját, s még abba is beleszólnak hatalmi szóval, hogy hányig kell, hogy számoljon a forrásban lévő víz mellett, hogy csészébe kaparható, valódi lágy tojást reggelizhessen.

Tudását, de indulatait is, egymondatos szóbeli önéletrajza szerint, a grófi palota cselédtraktusán és a dolgozók esti iskolájában szerezte, ez utóbbi segítségével sikerült okleveles tanítónőként végigboszszankodnia felnőtt élete legszebb éveit.

Akik felületesen ismerték, azok meg akarták menteni, vagy pedig kizökkenteni léte süllyedő Atlantiszázból.

Nusika nagyanyámat a szomszédasszonya meg akarta téríteni, s magával vitte egy szekta, a Jézus Híveinek Szent Grál Egyháza egyik istentiszteletére. Erről, hátralévő éveiben, különböző változatokat mesélt, de a szertartáson hallott dolgok miatti dühe lényegében nem sokat változott.

– Megmondtam nekik a magamét. Még hogy a Szent Grál, amit élő ember még sohasem látott, hogy az egy gyémánt kehely. Egy fenét. Ugy hazudtak, mint a sarki hentes. Ki hallott olyan nagy gyémántról, amiből akkora kelyhet készíthettek volna, hogy azon a bizonyos széderestén, az Utolsó Vacsorán, tizenkét szegény, földhözragadt zsidó abból igya a bort – puffogta dühösen.

Nusika nagyanyám kezét, Jani nagyapám halála után, özvegyisége harmadik évében, még jóval a születésem előtt, megkérte a sarki hentes, amire az volt a válasza, hogy meg kell fontolni a dolgot, s hétvége lévén, meghívta vasárnapi ebédre.

– Na, akkor válasszon nekem egy kiló szép darab marhahúst, levesnek, vadashoz valót – mondta kérőjének.

Nusika nagyanyámnak volt egy régi kétserpenyős konyhamérlege. Az egyik tányérra rátett egy kiló bontatlan csomagolású cukrot, a másikba a frissen vásárolt húst, ami szinte az égbe repült a súlytalanságtól, annyira nem volt éppen egy kiló, pedig egy kiló tíz dekáért fizetett.

– Az a gazember nem tudta megállni, még egy ilyen fontos esemény alkalmából sem, hogy át ne verjen. És vasárnap beállított egy csokor filléres, félig hervadt őszirózsával, amit vele együtt dobtam ki az utcára.

Szóval baja volt az összes csaló hentessel, a kereszten haldokló Krisztus véréért felfogó, korábban borospohárként szolgáló Szent Grállal, de ezen a haragján kívül Nusika nagyanyámnak düheit öngerjesztéssel fokozó könyvgyűjteménye is volt.

Csupa dedikált könyv.

Az egyes számú könyv:

Adolf Hitler: Mein Kampf. Dedikált példány. Az első oldalon ez állt: „A legdrágább Nusikámnak, a világtörténelem legnagyobb gondolkodójának könyvét, azzal a szívbeli vággyal, hogy megértse belőle korunk nagyszerűségét.

Heil Hitler!, a te Janid, 1940 karácsonya.”

A kettes számú könyv:

Sztálin művei I. Dedikált példány. Az első oldalon ez állt: „A legdrágább Nusikámnak, a világtörténelem legnagyobb gondolkodójának könyvét, azzal a szívbeli vággyal, hogy megértse belőle korunk nagyszerűségét. Sztálin elvtárs műveinek magyar fordítása az orosz kiadás nyomán készül, amelyet a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának határozata alapján a Marx-Engels-Lenin Intézet ad ki, s amelynek I. kötete 1946-ban jelent meg. A magyar kiadás a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata alapján jelenik meg. Nyomtatta a Stephaneum nyomda, Budapest.

Szabadság! Sztálinnal a sztálini úton, a te Janid, 1950 karácsonya.”

A harmas számú könyv:

Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Szikra, 1950. Dedikált példány. Az első oldalon ez állt: „A legdrágább Nusikámnak, a magyar történelem legnagyobb gondolkodójának könyvét, azzal a szívbeli vággyal, hogy megértse belőle a kommunizmus vezető utunk nagyszerűségét.

Rákosival előre! a te Janid, 1951 karácsonya.”

Jani nagyapám forradalmi heve miatt Nusika nagyanyám kispolgári ellenforradalmárnak vallotta magát, mert meg volt győződve arról, hogy polgári-, proletár- és választófülkei forradalmak után, mindig valamiféle teljhatalmú nagyúr kerül hatalomra, s a zűrzavarok után a tömegek tapsal fogadják a Caesar, a Duce, a Führer, a Caudillo, a Sztálin, a Tito álnéven hatalomra kerülő diktátorokat.

– Mintha mindenik diktátor szégyellte volna még a szülőanyja előtt is, hogy ő az a szörnyeteg. Azért volt ragadványnevük, azért választhattak álnevet, mint a maffiózók s a középkori rablóbandák tagjai – mondta. – Bár nem is kell csodálkozni azon, hogy a Caudillo, a spanyol diktátor rövidített egyet.

És mutatta is azt a füzetlapot, amire kiírta Franco teljes nevét:

– Francisco Paulino Hermenegildo Teóduo Franco y Bahamonde Salgado Pardo de Andrade – **képzeld el, ha ezt a hosszú nevet kellett volna az „éljen Rákosi” mintájára skandálniuk a spanyoloknak.**

És ott volt még könyvei között *Kádár János Válogatott beszédek és cikkek 1957–1975*, dedikált példány, s mindenek fölött, mint a tromf ász a kártyában, lila papírborításban a lánykorában szerzett füzetecske „*A kis gentleman kézikönyve*”. Selyemszalag volt könyvjelzőként betéve a lapjai közé, s ahogy véletlenül leverte Nusika nagyanyám, a polcról, éppen ott is nyílt ki, s két vastag betűs címen akadt meg a szeme: HOGYAN CSÓKOLJUNK KEZET? És a szemközti oldalon: HÖLGYEK KÖSZÖNTÉSE LÓHÁTRÓL...

Ez utóbbi fejezetcím miatt nem is csoda, hogy nagyanyám némileg lófűgő volt.

Nusika nagyanyám, amolyan régmódi háziasszony, olyasmit tudott, amit rajta kívül senki más. Félszemmel tudott aludni, miközben a másikkal mindent látott, ami a környezetében történt. Ennek egyetlen hátránya az volt, hogy összekeverte az álmait azzal, amit éber fél szemével látott.

Így láthatta például, hogy a gyümölcsöstálban felejtett szőlőfürtökről rajzó muslicák átrepültek a való világból a behunyt szemhéjára kirajzolódó álomra, s ebből pontosan tudta, hogy mi is történt percekkel korábban az utcánkban. Biztos volt benne, hogy a törött orrú szobor köré ültetett aranyesőbokrok, olyan pukkanással, mintha pezsgőt bontottak volna, kilóttek a földből, s körözve, mint a leszállni készülő madarak, megtelepedtek a fekete kátránnyal telített villanyfákon.

Nusika nagyanyám nem csodálkozott azon, hogy kertvárosi utcánkban, ahol a kutyasétáltatók miatt az aszfaltrepedésekben még az igénytelen parlagfű sem élt meg, hirtelen ligeti sétányt teremtett az őszi elmúlás, oltóalannyá alakítva a vasútállomási váróteremszagú póznákat.

Ő tehát tudta, hogy nem a gömbakácok haldokolnak októberben, mint a szomszéd utcában, ahol a sárguló őszben a nyár porától szennyes ruhaként lógó akáclevelek kornyadoztak, mert itt, vakító sárgán, a tavaszi aranyágvesszők tomboló fényei telepedtek meg az összevissza lógó villanydrótok és telefonkábelek helyén.

Így keveredtek össze képzeletében és azonnali beszámolóiban is a nyári konyhában tárolt régi pezsgősüvegek hajdani pukkanásai a villanypózna-szagú petróleumlámpával, éppen ezért Nusika nagyanyámnak, az éber-álomlátónak, az ősz is tavasz volt, de akár a téli hónapok is didereghettek

bármikor a mondataiban, még július közepén is, a polc alá száműzött, kicsorbult szélű, régi porcelántál fehér öblében.

Bizonyíthatatlan, de a Szent Grállal való személyes, mi több, bensőséges kapcsolata miatt, mint később majd kiderül, még azok is, akik csak egyszer látták, érezhették, hogy nem közönséges halandó.

Nusika nagyanyám olyan adottságokkal rendelkezett, amilyennel rajta kívül senki. Anélkül, hogy bárki észrevette volna rajta a változást, képes volt lepkévé, sündisznóvá, de akár oroszlánná is változni. A lepkelétet nagyon szerette, azt mondta, hogy hihetetlenül szép a levelek fonákján nézni a déli Napot, s hogy nincs finomabb ital, mint az a harmatcsepp, amit hajnalban a hortenzia szirmairól ivott.

Csak lehunyta fél szemét, s már ott röpködött a georgina rózsák bordó buksi fejű virágain, esetleg éhes sünként csigákra vadászott a veteményeskertben. De emberi alakban is szívesen kóválygott, főként magasabb körökben, mert azt mondta, jobban szereti a diktátorok környezetét, mint a köznapi embereket.

– Azok nem hazudoznak össze-vissza, mint a hentesek, akiknek egy kilónál tíz dekát csal a mérlegük.

Volt látogatóban Napóleonnál Szent Ilona szigetén, de találkozott Batu kánnal is, közvetlenül az után, hogy a balkáni kis-Sztálinnál, az albán Enver Hodzsánál járt.

Ezek persze összefüggésben vannak a többnyire politikai kiadványokból álló könyvtárával.

Nusika nagyanyám kitűnően sakkozott volna, de mint tudjuk, lófűgő volt. Csak akkor győzte le a szomszédunkban lakó nagymestert, ha eleve hátrányos helyzetből indulhatott. Szinte repdesve várta, hogy leüssék a lovait, nehogy hozzájuk érjen véletlenül. Ha csak néhány gyalogja maradt s a király és a királynő, akkor olyan ismeretlen védelmeket, támadásokat mutatott be, hogy Rubin úr egyik játékmenetét le is közölte a nemzetközi sakkszövetség lapjában. Normál játszmában, ha még a sakktáblán álltak a lovai, képtelen volt győzni. Sőt, bizonyos esetekben el is aludt, horkolva lépegetett össze-vissza, néha a sakktábla mellett is, mintha gombfocizna. Ennek oka az volt, hogy csak éppen meg kellett érintse a huszárt, amit ő az egyszerűség kedvéért lónak nevezett, s már hallotta is a nyerítést, ami mély álomba kergette.

– Esküszöm, hogy igazi táltos. Szárnya van, parazsat eszik, és tüzet okád, és elvisz az asztaltól, vissza, valahová az ifjúságomba – magyarázta, hogy mi is történik vele, hogy alapállásból miért sakkozik olyan bénán, mint aki még a lépésekkel sincs tisztában.

Egyik alkalommal, amikor engem tanított volna sakkozni, véletlenül megérintette a fehér lovat, s bár testileg mindvégig mozdulatlanul a helyén maradt, láttam, hogy az a táltos elrepíti végleg ebből a világból.

Éppen nem volt semmi dolga. Egy kidobásra szánt babafürdőkádba előzőleg beáztatta sós vízbe az eltenni való uborkát, s mert a kimosott és száradó befőttesüvegek, törölruhára helyezve, szájukkal lefelé fordítva elfoglalták szinte az egész konyhaasztalt, ezért az én tenyérynél zseb-sakkommal játszottunk volna, s nagymama, attól való féltében, hogy leveri a bábokat, addig-addig ügyetlenkedett, hogy hozzáért a sakktáblán, ahogy mondani szokta, a „szellemi allergiát” okozó fehér lóhoz, és elrepült.

Hát ilyen volt az én nagyanyám.

Bármilyen hihetetlen is, de nagyanyám, az egyik nürnbergi beszéde alatt, úgy vágta orrba Adolf Hitlert, hogy az orra akkorára dagadt, mint egy sósüveg, és olyan színű lett, mint a köménymagos ecetes cékla leve.

Nagymamát az bosszantotta fel, hogy a Führer, több mint százezer ember előtt azt állította, hogy az uborkák közé nem kell vöröshagymakarikákat, mustármagot, feketeborsszemeket tenni, s forró ecetes víz helyett csak sós víz kell az üvegbe és egy hatalmas karéj kovászos kenyér.

– Esetleg némi kapor – mondta a Führer, és akkor vágta orrba nagyanyám, mert félreértette azt, amit dühösen, torkaszakadtából üvöltött a náci vezér, ami úgy hangzott, mint valami indián harci riadó – dill, dill – mert nagyanyám meg volt győződve arról, hogy dilist akart mondani, mert a német kapor szót nem értette. Úgy hangzottak Hitler szavai, mint valami csúfolkodás, ami csupa ikerszavakból áll, s azt hihette, hogy Hitler Adolf, talán lenyelte az utolsó szót.

– Dilldilldill...

Ez elvi vita volt. hiszen nagyanyám szerint Hitler nem szerette sem a savanyúságot, sem az öntetes salátákat.

– Dilldilldill – hangzott fel újra, amit nem értett, mert a nagyanyám csak annyit tudott németül, amit egy hamisítvány bécsi tánctanár mondott neki a pesti Városliget egyik homokkal felszórt sétánya mellett, amelyet csak sétalovaglásra lehetett használni abban a korban. Azt mondta, az önmagát Ama-deusként bemutató fickó, hogy „Ich liebe dich”.

Nusika nagyanyámnak a náci elleni antifasiszta harca aznap történt, amikor láttuk, hogy kiszedi a hátizsákomból a bűvárszemüvegemet, posztópapucsára fel akarja erőszakolni a békatalpamat, aztán eltűnik a nyári konyhában, ahonnan olyan ecetszag áradt, amitől ájultan estek le a diófáról a mogyorós pelék, a kóbor macskák és a beszélő mátyásmadarak. És persze, ehetetlenné savanyodtak a szomszéd-ban a leszedetlen gyümölcsök is.

A nyári konyhában, befejezhetetlen sakkpartikon kívül, világ- és európai csúcstalálkozó szokott lenni, természetesen csak akkor, ha nagymama is úgy akarta. Éppen tormát reszelt a törött fülű pléh-tálba, amikor meghallotta a láncaltapok csikorgását, de azt hitte, hogy csak az edény csúszkál a műkö konyhalapon. De egy terepszínű álcázó hálót viselő tankon Joszif Viszarionovics Dzsugásvili, közismertebb nevén Sztálin érkezett, aki éppen itt akart találkozni Ézsaiás bácsival, a környék legjobb suszterével. Ugyanis Sztálinnak hatalmas tyúkszeme miatt nehezebb esett a járás, ha csak tehetett, ülve végezte felelősségteljes munkáját. Még a kivégzésekre is egy antik kaukázusi kecskefejű székről szokott parancsot adni. Szóval, áldozatai számát tekintve elmondhatjuk, hogy rengeteget ült. Ennek viszont aranyér lett a vége. Kézzel varrt, kesztyűbőr sétacipőt akart, de Ézsaiás azt válaszolta, hogy csak abban az esetben hajlandó Sztálinnak dolgozni, ha előbb kifizeti azt a hatévnyi kényszermunkát, amit cipész léteért szénbányászként, az Északi Sarkkörön túl végzett. A tyúkszem tehát maradt, de az aranyérra nagyanyámnak volt népi gyógymódja. Azt mondta, hogy belsőleg, azaz langyosra készített, áztatott teaként hat a következő füvek keveréke: cickafarkfű, benedekfű, gyűjtőványfű, gyermekláncfűgyökér, kutyabengekéreg, ezerjófű, papsajtlevél, rebarbaragyökér és füstikefű.

– Mindegyik azonos mennyiségben, nem külön-külön, hanem keverékként – magyarázta Dzsugásvili úrnak, amiből látható, hogy valóságos füvesasszony is volt. Aztán a generalisszimusztölgyfalombokkal díszített váll-lapjára tekintve mintha villámcsapás érte volna, eszébe jutott: – Hop-pá, ott van még a tölgyfa is. Akarom mondani, a cserefa. Annak a kérge, fürdővízbe áztatva, csökkenti azt a kínzó fájdalmat. Hideg vízbe áztatva!! – kötötte a lelkére.

Folytatta volna, de hát a berchtesgadeni sasfészek, ahol abban a pillanatban megjelent Hitler, Himmler, Goebbels és Göring, Bormann kíséretében, szóval a sasfészekben, amely az ő személyes nyári konyhájába lett ideiglenesen telepítve, s ami nem lehetett Viszarionovics Sztálin munkahelye, a szovjet vezér fejvesztve menekült. Különben is, augusztusban az uborkasavanyítás fontosabb volt, mint a szovjet diktátor segge. Így hát nem csoda, hogy azt kellett mondja, hogy:

– Mars a mauzóleumba Lenin mellé. Az alfelednél fontosabb a Führer étvágytalansága.

Hitler gyomorbaja, ezen keresztül az étvágya, valamint emésztése miatt sokkal alapvetőbb téma volt azon a csúcstalálkozón, hogy ehet-e nagyanyám receptje szerint készült savanyúságot a Führer, vagy nem.

Elmagyarázta, érvei fogytán, Joseph Goebbels propagandaminiszternek, hogy a télre fel kell készülni, Napóleon is azért végezte kudarcra az oroszországi hadjáratot, mert bizonyos francia körökben úgy tudták, hogy a muzsikok sós savanyú uborkát esznek a mértéktelenül magukba döntött vodka mellé. Abból annyi van a muszkák földjén, mint égen a csillag, fölösleges lenne puskaapor helyett hordós uborkát cipelni Moszkváig.

– Ezért egyáltalán nem vittek magukkal semmiféle savanyúságot a rengeteg döglött lóból készült cordon bleu mellé. Aztán mind megették. Aztán mind megcsömörlöttek. Aztán mind elfosták magukat. Aztán mind meghaltak. És még valami. A valódi kovászos uborka idénycikk, nem szállítható egy ezer kilométerekre szétnyíló frontra, csakis az én ecetes, rendesen dunsztolt uborkám bírná ki a Barbarossa terv szerinti utat.

De még nem végzett a náccal.

Himmler és az egész nemzetiszocialista vezetés a Führer kovászosuborka-receptjét pártolta, bár nagyanyám logikusan elmagyarázta, hogy:

– Az ecetes és kovászos uborka úgy viszonyulnak egymáshoz, mint a Sacher torta a sósperechez.

A vita döntetlenre állt, de a náci, mint általában, most is olyan témára váltottak, amitől totális győzelmet remélhettek.

– Hová dugtad a Szent Grált, te piszkos zsidó kurva? – rivallt rá Heinrich Himmler, az SS parancsnoka. Amire nagyanyám, aki a pincében őrizte egy valódi, Izraelből származó Karmel-hegyi borosüveg szájában, nem belenyomva, éppen csak rábillentve a náci győzelemhez nélkülözhetetlen relikviát, foghegyről válaszolta:

– Nem vagyok sem zsidó, sem olyan, mint az anyád – mondta szinte szórakozottan, olyan faarccal, amelyről nem lehetett leolvasni az érzelmeket, mert élete nagy titka volt, hogy a Szent Grál nem drágakő kehely, hanem egy egyszerű parafadugó. Dugó, amivel az Utolsó Vacsora borospalackja volt bedugva, s amit Jézus Krisztus a fogával húzott ki, úgy, hogy mint egy fogászati próbaharapáson a viaszban a protézishez szükséges lenyomatot, rajta hagyta harapása negatívját.

Ezt még Aradi Juliska néni, a szomszédasszony is igazolhatta volna, aki egyszer már szinte látta is.

Martin Bormann egy gyémántokkal díszített tálcán tintát, tollat tett a Führer elé.

Hitler az aranyhegyű lúdtollal hadonászva követelte, hogy nagyanyám írja le neki azt a receptet, amit ő nem ehet, de amiről a Gestapo jelentése szerint tudták, hogy a piaci hentesbolt tulajdonosa szerint *világelső savanyúság*.

– Birodalmi érték, igazi nemzeti germanikum. Germanikum – harsogta.

Nusika nagyanyám a homlokáról a szemére húzta a bűvárszemüveget, amit csak azért vitt ki a nyári konyhába, hogy majd, ha már üveg-bunkerükbe telepítette az uborkákat, beúszhasson az ecetes savas vízbe helyezett rézpénztől gyönyörű zöldes árnyalatban pompázó savanyúság mélyebb rétegeibe is, s ellenőrizhesse a befőttesüveg belsejében, hogy nem maradtak-e légzárványok a sűrűn egymáshoz nyomott ujjbegynyi savanyítandó alanyok között. De most, a fenyegető toll halálos közeledését elkerülendő, fejest ugrott a Pelikán feliratot viselő tintásüvegbe.

Göring birodalmi marsall elrendelte a nagyanyámat rejtő objektum bombázását. Az egész Luftwaffe ott rajzott. Fémesen ragyogó zengőlegyek és undorító döglegyek, fürkészdarazsak és cserebogár méretű lódarazsak támadták a tintásüveg száját, de nagyanyámnak, aki lebukott a sötét folyadék aljára, nem árhattak. Szárnyuk és részben potrohuk is tintás lett a támadóknak, s kék kondenzcsíkot hagyva maguk mögött előbb csak körözgettek, aztán kirepültek a nyári konyhából, amelyet Hitler, az egyszerűség kedvéért, állandóan a *berchtesgadeni sasfészeknek* nevezett.

Nusika nagyanyám nem félt, de tudta, hogy előnytelen békét akarnak kötni vele.

Hitler majd háborús zsákmányként elviszi a cseresznye- és meggybefőtteit, a tavalyi, már-már cukrosodó szilvalekvárt, de még a plafonra függesztett rúdon párosával átvett kolbászokat is. Tisztában volt azzal is, hogy meg sem szárad a békeszerződésen a tinta, máris felülbírálja a berlini kancellária, ha rájönnek, hogy egyetlen szóval sem árulta el, hogy szalicil helyett sóban tárolt fűzfárgyűvekkel szokta tartósítani az uborkáját, amelyek természetes formájukban tartalmazzák az aszpirin hatóanyagát, az acetilszalicilsavat.

Nusika nagyanyám kitűnő úszó volt. Kitartása felülmúlta még a velencei csatornáknál strichelő utcalányok állóképességét is, akik pedig, mint ahogy sokszor kifejtette nekünk:

– Naphosszat úszkáltak, pali-madarakra lesve, ide-oda, a Szent Márk tér környéki csatornáknál, vagy a Canale Grande hosszában.

Az üveg alján gyorsuló tempózással kezdve az iramot, a tintásüveg szájánál stílust váltva, pillangóúszásban röppent ki az üveg szájának szélére.

Valójában teljesen kék volt, és ezzel annyira tisztában volt, hogy be is mutatkozott.

– A nevem azúrlepke, tudományosan Morpho peleides vagyok.

Amikor nagyanyám kiröppent a tintásüvegből, amelyet ő valamiért régies nevén kalamárisnak nevezett, ott találta magát egy végtelen síkságon, amely olyan fehér volt, mint egy ember nem járta északi sarki hómező.

A nyári konyha uborkára váró polcát takarta le előző nap fehérpapírral.

Még halványan derengett becsukott fél szeme alatt az a hullámozó tengeri kékség, amely tintásüvegbe menekülése közben körülvette, s bármennyire is átázott, még a hajából is patakokban csorgott a tinta, nem hagyott ormótlan nagy pacákat a makulátlan papíron. Csupán egy aláírás formájú girbe-

gurba vonalat hagyott maga után, amiről eszébe jutottak értékes könyvei, amelyeket a befőttesüvegek mögött rejtgetett.

Diktátorokkal teli élete egyetlen pillanat alatt megváltozott. Látta a lovast, egyik kezében ostor, a másikkal a kantárt tartja, s úgy köszön.

Ez a látomás visszavitte abba az univerzumba, ahol tizenhat éves, s a csaló, aki bécsi táncmesternek adta ki magát, hajlong előtte. Béristállóból kölcsönzött lovát rövidszáron, kantárjánál fogva vezette, mintha csak sétálna vele, mert nem tudott lovagolni, de igazi úr látszatát akarta kelteni. Gomblyukában fehér szegfű volt, s ahogy kesztyűs kezével megemelte Nusika nagyanyám előtt a cilinderét, szinte látom is a hamis Amadeus fűrtjeinek szőke röpködését, ahogy lehajol, hogy kezet csókolhasson Anna kisasszonynak, aki ekkor még csak nem is szobalány volt. Cselédlány volt egy sugárúti grófi palotában, ahol sem a szakácsnő, sem a főkomornyik nem engedte meg, hogy hajnaltól éjjelig tartó munkája közben állva szundítson.

Biliket ürített reggelenként, kimosta naponta többször is az állandóan szivarozó méltóságos úr köpőcsészéjét, a lépcsőket mosta, de a legfontosabb feladata az udvari sakk karbantartása volt. Télen nyáron gondoznia kellett az esőverte, porosodó, hó-bundát öltő fabábokat. Akkorák voltak a bábuk, hogy fekete-fehérre pingálgatása, portörzése közben csak csipeszkedve érte el a tetejüket, s ha nem látta senki, rádőlt valamelyikre, de leginkább az egyik lóra, mert ívesre faragott hátára hajtva fejét, lophatott néhány pillanatnyi álmot.

Rá kellett jönnie, hogy ha köténye zsebébe rejti az asztali sakk egyik figuráját, természetesen a lovat, amit aztán a markában szorongat, s fél szemhéját fogpiszkálóval kitámasztja, még a lehetetlen helyeken is tud éberén aludni.

És tudta irányítani az álmait. Életében utoljára azt álmodta, hogy olyan picurka lepke lett, hogy bele tudott repülni a Szent Grál Kármel-hegyi üvegébe. És meg is tette. Konyhaismereteinek birtokában, mint olyan, aki ismeri a dugóhúzás, de a dugózás összes fortélyát is, néhány csavarintással magára zárta belülről a használt parafával az üveget.

Most is ott van a nyári konyha polcán, s mielőtt az örökön nyitott félszemét is lehunyta volna, nagyot sóhajtott, és azt mondta:

– Egy életre elegendő volt a táncmesterekből, csaló hentesekből és a diktátorokból.

Önzáró anya

Lecsúszik. Ahogy figyeled, a szint, a vonal egyre lejjebb.
Nincs akkora szorítás, erő, nincs önzáró anya, lecsúszik.
Elenged, lecsúszik. És onnantól a szél is belekap, viszi.
Kórház ablakából rálátni a haladó autókra. Vannak életek.

Elviszik a szálat, lepergetik lelki vagyondod, szó sem marad.
Nyögés. Lecsúszik torkodon a lemenő nap tablettája.
Kirabolt gyárépületben ébredni délben. Szorult varrógépek.
Lecsúszik a megfeszített, orsója üres dobbal kopog tovább.

Ütemet lopni máshonnan, behozni a határ értékeit.
Miért álmodom azt, hogy egyedül a régi lakásban.
Egyetlen otthonom van: a testem. Elfárad, lemerül, lecsúszik.
Előregedett befőttes gumik a csuklómon. Elszakadnak.

Riadt őzek

Az éji táj is él.
Egy-egy tanya hunyorgó fénye
a bekötőutak végén.
Az elhagyott fasorok is élnek.
Egy elhagyott élet is világlik.
Menekülünk sötét úton.
A menekülés is él.
Útmenti fák csupasz bordái között.
Hideg géptest.
Elhidegült szívzörejek.
Hűlt belekben utazunk.
Perisztaltikus távolodás.
Sár mindenütt.
Mély salak.
Menekülünk, távolodunk.
Dobogásunk fekete titok.

Az éji út is él.
 Véredények, éjedények.
 Zörgő bádögbögrék villanypóznára fűzve.
 Minden hang beesteledik.
 Hogy ott jártunk, riadt özek látták.
 Özek elfeledett élményei vagyunk.

Öreg szőlőszem

Úgy titkoltam, hogy boldog vagyok.
 Csak ültünk ott az asztalnál,
 és rám tört a boldogság.
 Belül hatalmas sátrak uszonyai lobogtak.
 Csapkodtak kopolyák vérpiros zászlajai.
 Harsonák hallgattak, csillogtak.
 Annyira boldog voltam, nem volt rá okom.
 Végre ok nélkül lehettem szabad.
 Nem lenne szabad takargatni a boldogságot.
 A harsonákat meg kell szólaltatni.
 A csillogást ki kell vetíteni.
 Égbolt-méretű képernyő kell.
 És ha majd megtanulnak beszélni a bolygók,
 elsuttogják.
 De addig marad a csillagok képzelőereje.
 A fénygócok gyémánt-émlékezete.
 Távcsővel, mikroszkóppal
 akarom vizsgálni a boldogságom.
 Mert eljárt az égi úton.
 Sárgára festett kifutón lassított.
 És most itt van, mint egy öreg szőlőszem, olyan bolygó.
 Olyan földgolyó az Isten elgurult játéka.

azt mondta jó itt

Hartay Csaba nyomán

az asztalon egy mohás kertkapu állt
 beletúrtam a keszegek hajába
 rengeteg rózsafüzértől roskadoztak a fák
 megengedtem egy kútnak
 hogy jöjjön belőle a víz
 és megköszönte

a szalmakalapos hölgy megköszönte
 hogy mocsári ciprussá (atra cupressus) változhatott
 a kertkapu magától kinyílt
 elköszöntek és hazamentek a keszegek
 a rózsafüzérek pedig elkezdtek
 magukat morzsolgatni

rekedten köhögött és köpködött a nap
 adtam neki egy porcelán köpöcsészét
 karikagyűrűk és karikás ostorok hazudoztak
 anyám varrógépe alatt
 ott volt a kertváros letakarva
 de már szakadozott a ponyva

egy zsákot kibontottam benne mandula volt
 a mandulám
 nem tudom mikor vehették ki
 amikor mindig zárva tartottuk a kertkaput
 a mocsári ciprus azt mondta jó itt
 azt mondta jó itt a mocsárban

mivelhogy mégse formalin

nincs semmi értelme

Thomas Bernhard nyomán

csinálok a dolgomat
és mindent elhagyok
ami ezt akadályozza
ami elősegíti azt igénybe veszem

magunk között szólva
nincs semmi értelme
a lovak közé csapni
ha azok már régen lótetemek

meg az is izgalmas
hogy olyasmit csinál az ember
ami ellenállásra készíti őket
a döglött lovakat

ki is kölcsönözheted éjszakára

Charles Bukowski nyomán

a világ könyvtárai szunyókálnak
a holdfény hamiskásan csillog
arra várva hogy a dolgok jobbra forduljanak
vagy hogy rosszabbra
csak legyen végre valami már
néhány ember azt mondja nekem
egy bőröndnyi kézirat vagyok a vonaton
és elvesztem
magamat elvesztettem
velük kellett megosztanom a sört
és a patkányokat
és a sörpatkányokat
de csak nagyon sokára sikerült
részegen verset írnom
és valahogy sikerült
gyorsan kitörölnöm örökre

nincs más út csak ez a vonatút
és nincs a részegségnél
meg a versnél jobb dolog
híres vagyok
és őrült vagyok mint régen
a hold a bőröndből kiesik és elgurul
sürgősen szakítanom kell a nőmmel
hogy aztán kibékülhessünk újra
a világ könyvtárai ásítognak
és lenyelik a holdat és katalogizálják
hozzáférhetővé teszik az olvasók
az ásítózó
vagy szunyókáló olvasók számára
helyben is olvasható
de akár ki is kölcsönözheted éjszakára
ha beiratkozol

részegen a pályaudvaron

Képaláírás

felejtés

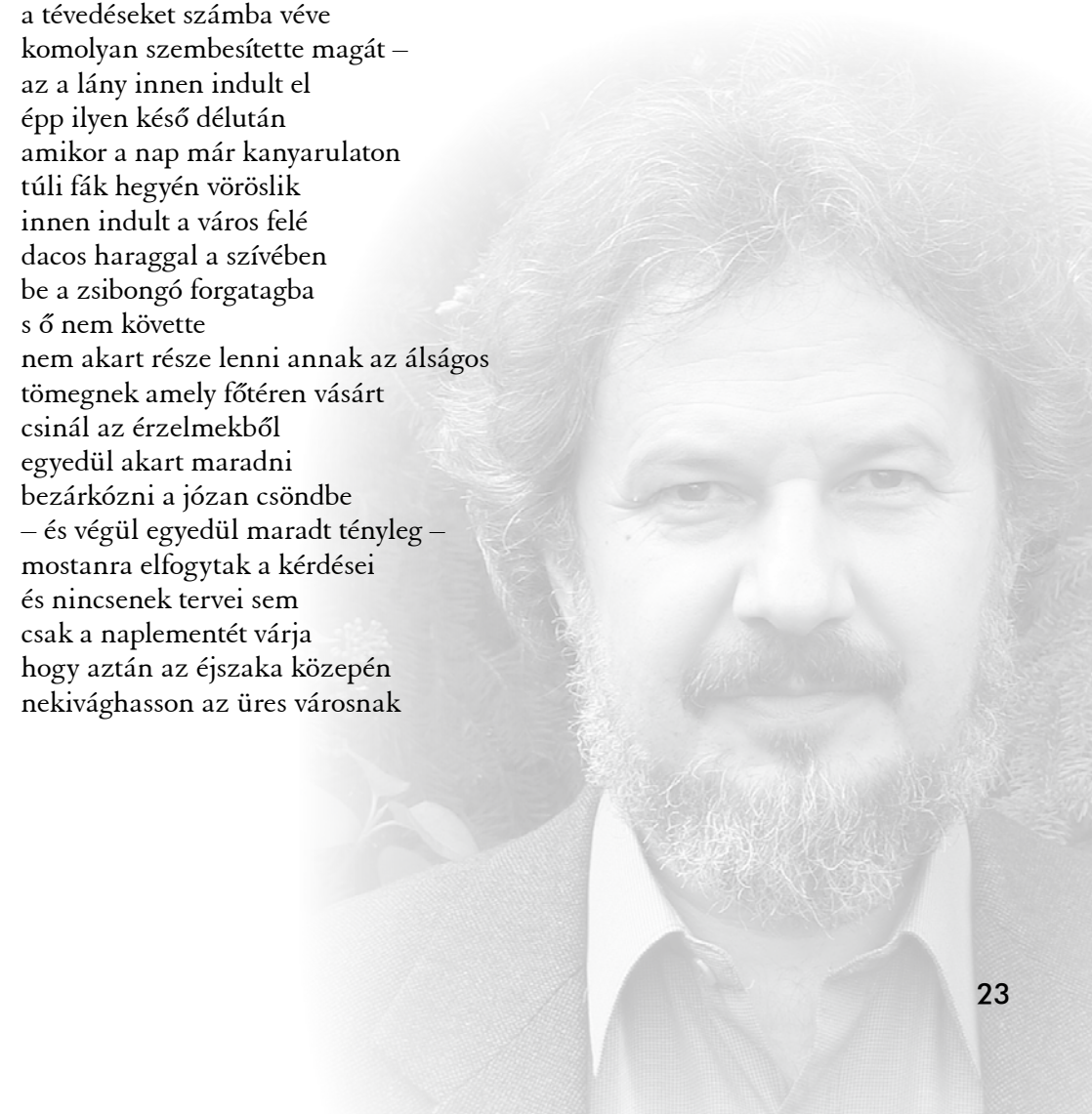
a nyár elfolyt mint a magzatvíz
 ránk nyomta bélyegét a kezdődő apály
 a didergő beletörődés a fázó türelem
 párába burkolt csöndet és álmatlanságot szült
 – a templom gombjának rejtekéből kiemelt
 üzenet sem szűri át többé a harangszót
 ledobott cipőkben kutat utánunk az idő
 fájdalmaink közt evezve követ
 egy kifordított zsibbadt hajnalig
 ahonnan már nincs hová s a kétségek
 nem fedezik tovább a felejtés felelősségét
 egyetlen cél marad: a megőrzés
 de inkubátorba préselődött már a remény
 s nem lehetsz többé kérdés az arcok
 üresjáratában – csak kiszáradó nevetés...

[jobb lett volna]

talán jobb lett volna mégis nem kívánni
 hogy az a nyári apály kiszáraitson bennünket
 talán jobb lett volna elmenni
 s nem látni nem hallani nem megélni
 az éjszakák elsivatagosodását
 jobb lett volna megőrizni téged is olyannak
 amilyennek álmodtalak
 amilyen nem voltál sosem
 de vajon miért rakott fészket bennem a hiány
 a kiolthatatlan s miért hittem hogy érdemes
 amikor tudtam hogy nincs fájdalmasabb
 mint magányosnak lenni veled

üresen

a teraszon ücsörög
 pont ott ahol a várost elhagyja a folyó
 látni a hosszan elnyúló ívet
 s kicsinykét még a kanyarulat utáni
 szakasz is befogható
 van amit soha nem lehet elfelejteni
 ezt a képet sem
 biztosan a fájdalom miatt
 ami valójában sosem volt az övé
 legalábbis nem kizárólagosan
 és nyoma veszett az időnek is
 ami mostanáig kitartotta
 és amivel annyi képmutatás után
 a tévedéseket számba véve
 komolyan szembesítette magát –
 az a lány innen indult el
 épp ilyen késő délután
 amikor a nap már kanyarulaton
 túli fák hegyén vöröslök
 innen indult a város felé
 dacos haraggal a szívében
 be a zsibongó forgatagba
 s ő nem követte
 nem akart része lenni annak az álságos
 tömegnek amely főtéren vásárt
 csinál az érzelmekből
 egyedül akart maradni
 bezárkózni a józan csöndbe
 – és végül egyedül maradt tényleg –
 mostanra elfogytak a kérdései
 és nincsenek tervei sem
 csak a naplementét várja
 hogy aztán az éjszaka közepén
 nekivághasson az üres városnak

Vagy inkább miatta...

Egy készülő regényből

Peter Rolle színművész eredeti neve Rosengarten Ábrahám volt. A nyugat-magyarországi Szombathelyen született (német neve Stein am Anger), és alig múlt huszonegy éves, amikor 1929 tavaszán bemutatották Karl K.-nak. Akkoriban még nem beszélt egészen hibátlanul németül, de ennek a hátránynak nem tulajdonított különösebb jelentőséget, minthogy nem a színpadon, hanem a mozivásznon akart sikereket elérni, és a moziban még az 1920-as években is némafilmeket vetítettek.

Karl K. az ifjú Ábrahámnak, aki kevéssel azelőtt nősült, először is azt a jó tanácsot adta, hogy válasszon másik nevet, mert Rosengartenként semmi esélye, hogy valaha is jelentős színész legyen. Ezzel a névvel – méghozzá ha Ábrahám is! – lehet az ember a seitenstettengassei zsinagógában vagy a viaduktgassei imaházban samesz, de filmszár, az nemigen.

A fiatalember különleges szerepformáló érzékkel rendelkezett, de máskülönben nem igazán volt értelmes vagy leleményes, és sejtelve sem volt, hogyan kellene őt ezentúl hívni. Ekkor Karl K. a jó tanács mellé egy jó nevet is adott neki: ha már úgyis színész akar lenni, miért ne lehetne a neve *Rolle*, magyarul „szerep”, méghozzá *Peter Rolle*, hogy az elő- és az utónévben egyaránt ott guruljon és gurgulázzon az r-hang, hogy recseljen az a név, ropogjon az a név, rolóként legördüljön az a név! A leendő szupersztár képzelje csak el az új nevet mint kasszához vonzó mágneset egy plakáton vagy egy film főcímében: főszereplő – Peter Rolle!

Ezt a nevet könnyű megjegyezni, és ha Mr. Rolle egyszer majd Londonban vagy Hollywoodban szeretne karriert befutni, ez a név ott is könnyen kiejthető és leírható lesz.

És végül, harmadszor: minthogy Peter Rolle fiatal házasemberként anyagi gondokkal küzdött, Karl K. adott neki a ropogó és guruló név mellé még ötezer schillinget is. Nem ajándékba, hanem kölcsönbe adta neki a pénzt, váltó ellenében, amelynek lejáratát egy évre, 1930 tavaszára szőlt. Rolle a pénzt eleinte nem akarta elfogadni, mondván, nincs mivel fedeznie a váltót, ám erre Karl K. nagylelkűen így válaszolt: „Egy fiatal művész legbiztosabb fedezete a tehetség!”

A színművész felesége sziléziai nemesi családban született. Neve Caecilia von Lohenstein, öt évvel idősebb a férjénél, és az 1920-as évek közepéig közeli barátságban állt Sidonie N.-nel. Sidinek köszönhető, hogy Karl K. megismerkedett Cillyvel, és néhány évvel később Cilly révén került ismeretségbe Rosengarten Ábrahámmal, akiből Peter Rollét csinált. Karl K. akkoriban még viszonylag sok pénzt keresett, és megengedhette magának, hogy fiatal tehetségeket támogasson. Például a fiatal Bertolt Brechtnek háromezer schillinget kölcsönzött a legújabb gyereke születésekor, akit ezúttal Helene Weigel hozott a világra, amely összeget a berlini drámaíró, persze már a *Háromgarasos opera* hét országra szóló sikere után, pontosan vissza is fizetett, kamatostul.

Sajnos Peter Rolle esetében nem megy olyan egyszerűen a visszafizetés, mint Brechtnél.

1930 júniusában, amikor Karl K. ügyvédje, dr. Oskar Samek arra hívja fel a színművész figyelmét, tértivevényes levélben, hogy az a váltó, amelyet K. úrnak ötezer schillingről kiállított volt, már rég lejárt, azt írja válaszelevelében Caecilia Rolle, hogy a férje pillanatnyilag súlyos beteg, sajnos még az ágyból sem tud fölkelni, nemhogy fizetni tudna. Az a kevés pénz, amijük még van, *életbevágóan* szükséges gyógyszerekre és orvosi kezelésre. Ő, Rolléné a férje nevében kéri az ügyvéd úr közbenjárását Karl K.-nál, és eszközölje ki, hogy Karl K. legyen még egy kis megértéssel és türelemmel. Ő, Rolléné

mindössze két hét haladékat kér: addigra a férje meggyógyul, és ötszáz schillinget okvetlenül vissza fog fizetni az adósságból. További részletfizetésekre kicsit később fog sor kerülni.

1930 decemberében, amikor dr. Samek arra hívja fel a színművész figyelmét, tértivevényes levélben, hogy az adósságból a levél keltéig egyetlen groschen sincs visszafizetve, és hogy Rolle úr visszaél K. úr türelmével, azt írja válaszelevelében Caecilia Rolle, hogy a férje pillanatnyilag rendkívül rossz lelkiállapotban van, mert támogatnia kell idős édesanyját, aki Stein am Angerben (azaz Szombathelyen) *leírhatatlanul* nyomorúságos viszonyok között él, olyannyira, hogy még libazsír sem vehet a rántáshoz, amellyel a krumplilevest készítené. K. úr mostanáig csakugyan rendkívül nagyvonalú volt, és mostantól már csak két hónapig kellene várnia, mert Rolléné férjét februárban szerződtetik Berlinbe, a Kroll-operába. Attól fogva rendszeres havi jövedelme lesz neki, és minden hónap elsején legelső dolga lesz, hogy K. úrnak az adósságból száz schillinget visszafizessen.

1931 októberében, amikor dr. Samek, tértivevényes levélben, gratulál a színművésznek azokhoz a kritikákhoz, amelyek roppant pozitívan ítélik meg Rolle úrnak a berlini Kroll-operában nyújtott művészi alakításait, ugyanakkor azonban arra is emlékezteti, hogy júniusban ugyan visszafizetett száz schillinget, de a rá következő hónapokban egyetlen groschent sem, azt írja válaszelevelében Caecilia Rolle, hogy férje óriási fordulat előtt áll a színészi pályán. Ő játssza majd, hála a jó Istennek, Fritz Lang legújabb filmjében a főszerepet. Ezúttal kizárólag azért nem tud fizetni, mert elegáns öltönyöket, kalapokat és cipőket kell csináltatnia, ő, Rolléné pedig abban reménykedik, hogy K. úr megértést tanúsít.

1932 februárjában, amikor dr. Samek, tértivevényes levélben, gratulál az *M – egy város keresi a gyilkost* című film falrengető sikeréhez, külön kiemelve, milyen hátborzongatóan fűtűli Rolle úr a Grieg-melódiát, és milyen hitelesen formálja meg a sorozatgyilkos alakját, vagyis szerepét – nemhiába ő a Rolle, vagyis maga a szerep! –, majd hozzáteszi: biztos forrásból tudja, hogy Rolle úr a forgatásért tizenkétezer, azaz 12.000 birodalmi márkát kapott, úgyhogy most már csakugyan *legfőbb ideje*, hogy az adósság fennálló részét K. úrnak egy összegben, és pedig a jelen levél átvétele után *azonnal*, pontosabban 24 órán belül visszafizesse, ellenkező esetben ő, dr. Samek arra kényszerül, hogy keresetet nyújtson be Rolle úr ellen a bécsi belvárosi kerületi bíróságon, ami Rolle úr hírnevének bizonyára nem használna, azt válaszolja a feleség: először is, az ő férje sem hátborzongatóan, sem egyéb módon nem fűtűlte a Grieg-melódiát, ő tudniillik egyáltalán nem tud fűtűlni, így tehát a melódiát a rendező, Fritz Lang fűtűlte el a szinkron-munkák során – bizony ám, ez az első hangosfilm Németországban! –, másrészt megfelel ugyan a tényeknek, hogy az ő férje tizenkétezer márkát kapott az UFA-tól (Universum-Film-Aktiengesellschaft), de sajnos Babelsbergben, ahol a film készült, rossz vonatra szállt fel, és Berlin helyett Potsdamba utazott, ahol a játékkaszinóban elveszítette a teljes összeget. Utána még idegösszeomlást is kapott, úgyhogy most katasztrofális állapotban van, testileg-lelkileg egyaránt. És hogy ő, Rolléné nagyon sajnálja, de a férje ellen nem érdemes az ügyvéd úrnak keresetet benyújtania, mert Rolle megkapta a német állampolgárságot, és az ő ügyeiben nem a bécsi belvárosi, hanem a berlini charlottenburgi kerületi bíróság az illetékes. Berlinben pereskedni Samek úrnak sok, sok fáradságába kerülne, és K. úrnak egyetlen pfennig haszna sem származna belőle, mert az ő férjének most még annyi pénze sincs, mint máskor. K. úr a pénzét a lehető legbékésebb módon vissza fogja kapni, mihelyt az ő férje szomorú esetét Hanns Schwarz megfilmesíti, csak éppen a cselekményt áthelyezi Potsdamból Monte Carlóba, ezért a tervezett filmnek, amely az ő férje balszerencsáját dolgozza fel, az lesz a címe, hogy *Monte Carlo bombázása*. Az ő férje már javában írja a forgatókönyvet, méghozzá honfitársával, Heltai Jenővel együtt, aki újabban Isztambul, Bécs és Berlin közt ingázik, és akit K. úr állítólag személyesen ismer. A siker majdnem biztosra vehető, és ő, Caecilia Rolle ezúttal Árgus-szemekkel fog vigyázni a honoráriumra.

1933 szeptemberében, amikor dr. Samek azt írja egy levélben a házastársak párizsi címére, hogy úgy hallotta Franz Hesseltől, aki menekülés közben néhány hetet Franciaországban töltött, hogy Rolle úrnak kedvezően alakul a sorsa az emigrációban, és hogy egy francia nagyiparos, egy cukorgyáros bőkezűen támogatja, és már csak ezért is gondolnia kellene dr. Samek ügyfelére, K. úrra, akinek pénzügyi viszonyai a legújabb politikai fejlemények nyomán drasztikusan rosszabbodtak, Caecilia Rolle azt írja válaszelevelében, hogy februárban menekülésszerűen kellett távozniuk Németországból, mindenüket ott kellett hagyniuk, berlini lakásukat elkobozták, férjét megfosztották a német állam-

polgárságtól. Jelenleg Párizsban a legnagyobb nyomorúság közepette élnek, gyakran éheznek a szó legszorosabb értelmében. A férje depressziós, nem tud franciául, így aztán arra sincs remény, hogy színészként munkát kap. Rászokott az italra, ami nem könnyíti meg a helyzetüket. Ráadásul titkolniuk kell tényleges helyzetüket, mert ha köztudottá válna, hogy Rolle iszik és éhez, és ráadásul depressziós, akkor végképp nem lenne semmi esélyük, hogy bárhol is gyökeret verhetnének. Amit Hessel állít, arcátlan hazugság. Annyi igaz belőle, hogy ők ketten, Peter és Cilly Rolle egyszer meghívást kaptak Monsieur Bomboumtól vacsorára, ahol Franz Hessel is ott ült az asztalnál. Monsieur Boumboumnak nincs semmiféle cukorgyára, csak egy iciri-piciri cukrászműhelye van, ahol nem kristálycukrot állít elő, hanem, mint már a neve is utal rá, bonbont. Ő, Rolléné nagyon szeretné, ha K. úr türelmének, ha szabad így kifejeznie magát, nem szakadna el a cérnája, mert ők ketten, Caecilia és Peter Rolle hamarosan áttelepülnek Londonba, ahol az ő férje szerződést fog kapni a Paramount Pictures-től. Alfred Hitchcockkal fog együtt dolgozni!

Ő fogja játszani a főszerepet a *The Man Who Knew Too Much* című filmben! Ő maga lesz az az ember, aki túl sokat tudott! És akkor megint sok pénzt fog keresni! És akkor azt a régi, régi adósságot vagy legalábbis annak egy jelentős részét végre, végre vissza tudja fizetni majd. Végezetül Rolléné azt is tudni szeretné: igaz-e az a hír, amelyet Walter Benjamintól hallott, aki szintén Párizsba menekült, hogy tudniillik K. úr egészségi állapota aggodalomra ad okot?

1934 áprilisában dr. Samek a házaspár londoni címére küldi azt a levelet, amelyben megerősíti a hírt: K. úrnak csakugyan gondjai támadtak az egészségével, de részleteket nem árulhat el. Mindenestre munkaképes, mi több, hosszabb svájci utazásra készül, előreláthatólag júliusban. Ő, dr. Samek már csak emiatt is arra kéri Rolle urat, fizesse vissza K. úrnak az adósságot, mert igazából csak pénzügyi kérdés, mennyi időre szólhat a svájci tartózkodás, amely K. úr egészségi állapotát valószínűleg előnyösen befolyásolná. Ő, dr. Samek meglehetősen unja már ezt az örökös halogatást, és elege van abból, hogy tartsa a markát, mint egy kérelmező, és hogy százszor meg százegyedszer könyörögiön Rolle úrnak a visszafizetésért, mindannyiszor hiába.

Megbízható forrásból tudja, hogy Rolle úr a Hitchcock-filmben kifejtett színészi aktivitásért húsz ezer, írd és mondd, 20.000 font sterlinget kapott a Paramounttól, egy kisebb vagyont, amihez ő, dr. Samek szívből gratulál. Ugyanakkor azonban apodiktikus határozottsággal felszólítja Rolle urat, akiből Angliában jómódú ember vált, hogy a fennálló adósságot a kamatokkal együtt két héten belül egyenlítsse ki, mert ellenkező esetben kényszerítve érzi magát, hogy egy brit állampolgárságú meghatalmazott által Rolle úr ellen panaszt nyújtson be a County Court London Southampton kirendeltségen.

Caecilia Rolle azt írja válaszában, hogy a férje a legkevésbé sem jómódú. A Paramounttal kötött szerződésben csakugyan húsz ezer font van feltüntetve, de ebből eleve levontak tizennégyezret azokra az adósságokra, amelyeket az ő férje már Angliában halmozott fel. Az ő férje Franciaországban rászokott az italra; itt, Londonban nem iszik kevesebbet, mint amott, de emellett kokaint is rendszeresen fogyaszt, mert máskülönben képtelen volna elviselni a forgatás közbeni állandó stresszt.

Márpedig a kokain nagyon, nagyon, nagyon viszi a pénzt! Ráadásul az egyik *deal* során a férjét őrizetbe vette a rendőrség, és csak óvadék ellenében engedték ki, márpedig az óvadék még sokkal, sokkal, sokkal több pénzt elvisz, mint a kokain. A Paramount-féle pénz úgy elpárolog, mint a kámför, és ami még megvan belőle, abból az Amerikába szóló hajójegyet kívánjuk fedezni. Ugyanis hamarosan átköltözünk Hollywoodba, és már csak ezért sem volna érdemes a londoni County Courtot az én férjem K. úrral szemben fennálló adósságának ősrégi történetével terhelni. Higgye el nekem, doktor úr, Hollywoodban az én férjem nagyon, nagyon, nagyon sok pénzt fog keresni, és akkor az adósságot minden külön felszólítás nélkül visszafizetjük. Javult-e K. úr egészségi állapota? Kellemesen teltek-e a svájci kint-tartózkodás napjai?

1936 júliusában Los Angelesből írja Caecilia Rolle dr. Sameknek, hogy mélységes megrendüléssel hallotta a hírt, amely szerint Karl K. néhány hete meghalt. Hogyan történt? Szegény, kedves jó ember! Sokat szenvedett?

Dr. Samek arról tudósít válaszlevelében, hogy K. úrral még februárban baleset történt, amelyből már nem tudott felépülni, és ez lehetett a halál tényleges előidézője. Este, sötétedéskor az úttesten nekiment egy kerékpáros, ő elesett, és beütötte a fejét a járdaszegélybe. Az ezt követő tartós gyengeség

sajnos már K. úr évek óta fennálló betegségének tünete volt. Ennek legfontosabb eleme a véredények kóros elváltozása, valamint a szívkamrában felgyülemelő alvadt vérrögök, amelyekből számos embólia alakult ki, ezek közül az egyik az agyban. Ez utóbbi lett a halál közvetlen oka. Az utolsó napok során az erős fájdalmak miatt állandó ópiumkábulatban tartotta az orvos, ami nemcsak enyhítette a fájdalmait, hanem még egyfajta jó közérzetet is biztosított számára, úgyhogy minden balsejtelem nélkül lépett át az életből a halálba. Arról, hogy a barátait és tisztelőit sújtó veszteség milyen nagy, dr. Samek aligha kell, hogy bővebben írjon a filmsztár feleségének.

Minthogy Karl K. hagyatékában sem pénz, sem számottevő értéktárgy nem található, neki, dr. Sameknek kellett – Karl K. tántoríthatatlan hívének, aki évtizedeken át ingyen végzett számára ügyvédi munkát – saját zsebéből fedeznie a temetést. Most viszont arra kéri a nagyságos asszonyt, hogy a még fennálló adósságot a felhalmozódott kamatokkal és kamatos kamatokkal együtt, összesen 8473 schillinget és 80 groschent, amely összeg a jelenlegi árfolyamon megfelel kerekén 1675 USA-dollárnak, juttassa el az ő, dr. Samek bécsi címére, hogy legalább az a veszteség, amely az utóbbi évek során a *Reflektor* eladatlan számaiból összegyűlt, ne őt terhelje.

Ő, dr. Samek a hagyaték átnézésékor – amely műveletre őt az elhunyt hatalmazta fel a végrendeletben – a nagyságos asszonytól 264 levelet talált Karl K.-nak címezve. Ő ezeket természetesen nem olvasta el, csupán a kézírásból és az aláírásból állapította meg a levélíró kilétét. Ezek a levelek kívül ő, dr. Samek talált a hagyatékban további 74 levelet, amelyek lapjain ugyanaz a kézírás szerepel, de az aláírásuk nem „Cilly”, hanem „A Te Édes Kis Csalogányod”. Dr. Samek arra kéri a nagyságos asszonyt, szíveskedjék tudatni vele: vajon helyes-e az a feltevése, miszerint ez utóbbi levelek is a nagyságos asszony keze alól kerültek ki? Továbbá: mi legyen a levelek sorsa? Ő, dr. Samek postán elküldheti a leveleket Los Angelesbe, természetesen csakis a nagyságos asszony kockázatára és felelősségére; valamint megsemmisítheti, vagy pedig a hagyaték többi részétől elkülönítve megőrizheti őket, hogy majd a nagyságos asszony legközelebb esedékes ausztriai látogatásakor visszakérüljenek hozzá.

Caecilia Rolle azt írja válaszlevelében, hogy egyelőre egy cent nem sok, annyit sem tud küldeni, mert egy héttel a levél kelte előtt a férje összes szerződését felbontották. Kiderült ugyanis, hogy Amerikába érkezéskor Peter Rolle a Bevándorlási Hivatalnak nem vallotta be kommunista párttagságát, illetve az idevonatkozó kérdésre valótlán választ adott, és emiatt a producer eltávolította minden stáblistáról. Így most éppen semmi pénzük sincs, de ő, Caecilia Rolle abban reménykedik, hogy a férje, noha még mindig nem tud igazán jól angolul, októbertől vendégszereplőként felléphet New Yorkban, a Broadway egyik baloldali liberális alternatív színházában, ahol megtűrik a kommunistákat is, és akkor ismét sok pénzt fog keresni, és akkor ő, Rolléné az egész adósságot az összes kamatokkal együtt rögtön visszafizeti a doktor úrnak, akinek ő több okból is nagy, nagy, nagy, nagy, nagy hálával tartozik.

És igen, a „Csalogány” aláírású leveleket is ő írta, Cilly, akkor még Caecilia von Lohenstein. És hogy ő számít dr. Samek diszkréciójára, konkrétan arra, hogy a doktor úr senkinek sem árulja el a levelek létezését, még kevésbé azok tartalmát. Doktor úr a leveleket ne semmisítse meg, ne is adja postára, hanem a hagyaték többi részétől elkülönítve tartsa őket magánál, mert máskülönben a nagy távolság és a postai kockázatok miatt illetéktelen kezekbe kerülhetnének, és az ő férje a féltékenységgel, amelynek egyébként semmi alapja sincs, őt már amúgy is agyongyötri.

Az idióta már akkor is pontosan tudhatta volna, miért ajánlotta fel neki K. úr azt a bizonyos összeget, amellyel tulajdonképpen nem is Rolle, hanem ő, Cilly tartozott neki!

Bizony, bizony, neki, Cillynek még a háború előtt kellett volna Karl K.-val megismerkedni. Ha Karl K. akkor Sidi helyett őbelé, Cillybe lett volna szerelmes, ők ketten egészen biztosan együtt maradtak volna! De ő akkor sajnos, sajnos gyereklány volt még, nem pedig felnőtt nő, mint Sidi.

Ó, jaj, a szegény drága Karl K.! Milyen csodálatos férfi volt! Ó, Cilly még mindig képtelen napirendre térni fölötte, hogy nincs többé! Minden olyan éjszakát, amelyet a férje nem otthon tölt, végigzokog! Mennyire megbánta, hogy ehhez a seggfej Peter Rolléhoz ment férjhez, aki már fiatalon sem nézett ki jól, aki soha, egyegyetenegyszer sem volt jó az ágyban, és aki most már totálisan emberromcs! És mennyire *nem* bánta meg, hogy élete legértékesebb barátságát, amely Sidonie N.-hez fűződött, feláldozta a „Reflektorkarcsi” kedvéért, vagy inkább miatta...

Magasabbra, mint a fák

Repülni szeretnék:
magasabbra, mint a fák,
megtudni a titkot,
mit érezhetnek a pillék,
amikor lehull
róluk a báb-burok,
s a hernyó-rabságból
szabadulva szárítják
nedves szárnyukat,
hogyan megkezdjék
könnyed röptüket
a rét fölött,
de mindhiába próbálkozom.

Félbemaradt mese

A nagy fájdalmak
megmaradnak,
mint testben vándorló
puskagolyók.

Anyám jégméhében reszketek.

Még megpróbálok
rendet rakni életem
összetákolt díszletei között,
de mint a tündér
egy elrontott mesében,
későn érkezem és felborítom
a boldognak szánt véget,
s nem állítom meg
az álmok sárba tiprását,
sem a bűntudatot.

Mellemben nincs hely zokogásnak

Elvesztek
a vágy szavai.
Ábrándok kiapadt
kútjában keresem
ifjú önmagamot,
ám lenn nem virágozik
csupán a csend.
Gyötrelmem madárként
emelkedne a fénybe,
de csontszáraz sötétség
redőli között ébredek.

*

Az elmúlt évek
sebes folyóként
rohannak a zuhogó felé,
hatalmas tajtékokat vetnek:
lelkemet átjárja a vég közelsége.

Valakivel feladatnék
egy ajándécsomagot,
ám a mennybe nem járnak
csak személyvonatok,
a rohanó InterCityk
pokolba tartanak,

de mellemben nincs helye
a zokogásnak

*

Most olyan vagyok, akár az ég:
ragyogok, majd elkomorulok,
aztán viharossá válok,
s ha megérem,
holnap azúrkék leszek.

Itt élsz

Venyigék vad ropogása,
lángja versenyt repül a
kurjongatás visszhangjával.
Nézed a tovaszárnyaló
madártajt. Felhőktől
roskad az ég, szemedben
már a havazás.
Széttört táj susog.
Itt élsz egy helyben,
kiharcoltad magadnak.
Nem futsz el az elmordult
szavaktól. A füst szürke
kendőbe von, betakar.
Cinkos mosoly ül szád
szögletén. Felnyerít egy
árnyék. A föld rothadó,
nehéz szagát érezni.
Melléd szegődtem,
morzsányi létem a
tiéd, remény áramlik
ereimben. Múltunk
eggyé változott.

Őszt tördelő

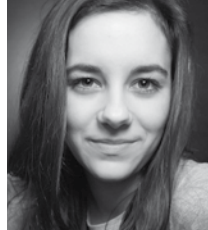
Lakatodon éji csönd,
szétbujdosó álom.
Lehunyt szemed alatt
érik a szőlő, alma.
Az őszt tördelő szél
egymás felé fúj bennünket.
Vacogva liheg, támad a
gyöngye növényre.

Sárgulva, pirosodó koldus-
ajkával nekivág a hegyoldalnak,
párás orrllyukkal fújtat,
a nyár szemfényvesztését
leplezi. Rabló idő...
Hajlékunk fakó falán
csöndes eső kopogtat.

Elsiet

Téged hoz az új nap.
Embertől emberig váraozom
ünnepélyes komolysággal.
Neked ajándékozom ezt
az időt, önmagamból,
amíg várlak, s a percek
elsietnek mellettünk.

Befordulni a hajlatokba

Én hozzád csak átutazni jártam.
A nyilvánvaló korkülönbség
kisfiússá nyomorított.
Véletlen találkozásainkkor
végig zavartan, mint egy teaházban.
A hozzád vezető metróvonalakat
rajzoltam a parti homokba.
Akkor éreztem először
a csatlakozási pontokat kijelölő
kavicsok súlyát.
Távozáskor még visszánéztem a Jászain.
Én hosszan, sokáig szerettem
bolyongani egy ismeretlen szerkezet
részletei között. Befordulni
a hajlatokba, megérezni közös
korlátainkat. Mindig csak fél fejjel
kintebb hajolni. Aztán megszokni
a csöndekkel kibélelt esti paplant,
és végül úgy, ahogy mindig, eltűnni
a körúti párhuzamosok középpontjában.

A Rottenbilleren

őskép

szádban félig megrágott falatok.
te csak az ízlelésig szeretsz eljutni,
én kiskorom óta mindent egészben,
rágás nélkül. anyám refluxba halt bele.
álmában a gyomorsav megemésztette
a koronáriát.

első kép

a rottenbilleren két fénylő petefészek:
kétágú villanyoszlop. láttam, ahogy lecsúszik
tekinteted szentjánosbogár-
tánca szoknyám redőire.

anyajegy

azt ígérted, a rottenbilleren
megállunk. vezetted kezem
végig hátadon. a két púpozott-
barnacukor anyajegyig.
ott lassítottál, mert eltértem
a nekem szánt iránytól
tovább, egy harmadikig.

második kép

kontúrod mentén haladok,
így az övén rendszerint tévedek.

a Bekötőutat jelölő sódert
bekeverték kötőanyagnak, és
azóta mindig rossz irányba indulok haza.

Két ismeretlen

Az ágy némán.
Kimetszi magából részedet: baloldal.
Osztozom hiányod határával,
ahogy tömegsírban
osztozkodnak bordák, kezek.

Engem is minden éjjel
belök valaki. Muszájból
mellédtemetkezek.

▶ ABAFÁY-DEÁK-CSILLAG

Becsíp

Most már minden lépés fájdalmas. Főleg csípőből jelentkezik, befészkelte magát oda, és ez sem elég neki, sugárzik, gyakran a bokáig, bár néha csak a vádliig jut el, de ez is elég ahhoz, hogy ne tudjak másra gondolni, nem is gondolok, mert gondolkodni nem lehet, csak érezni, ezen az érzésen, fájáson szüremlik át minden, csak csípő van, be van csíptetve, az agy messze fent trónol, és tehetetlen, kiugrana a fejből, de nincs hova menekülnie, szól a csípő, mint berozsdásodott csavar, inkább csak szólna, már nem is csikorog, mert nem mozdítható, vagy ha igen, úgy teszünk, mintha nem menne, nem is megyünk, mert akkor még inkább fáj.

Olyan lettem, mint Józsi, de ő legalább bedobja a sörét, és élvezzi a tévéműsort, más nem érdekli. Én sem. Ezen egyáltalán nem csodálkozom, ez az egy dolog kölcsönös bennünk. De engem nem csak Józsi nem érdekel, még maga Ricsárdgír se, ha éppen erre járna, mit kezdenék vele?

Barátnőm is csak fújja a magáét, igaz, könnyű neki, az a tíz év mínusz sokat ér, más világ, semmi kedvem vitatkozni, elmondani, és főleg megértetni, már semmi kedvem harcolni. Most meg ez a beutaló, hogy ez majd rendbe szed, Jolikám, hallom, az lehet, inkább elfogadom, csak hagyjanak végre békén. Józsi semmit se mond, ez se valami kellemes, de minden jó, ami nem terhel, és nem kell az ellenkezőjét bizonygatni. Ezt a pert rég elvesztettem, már per sincs, sőt, ítélet sincs. Iszappakolás, hókuszpókusz, elektro-akármí, fel se fogom. A masszázs, az kecsgetett egy ideig, de most már attól is tartok. Az érintés hiánya és az érintéstől való félelmem, ezért nem mentem eddig se masszórhöz, ajánlottak néhány jó szakembert, de nem bírtam rászánni magam, akkor se, amikor az orvos írta fel. A testi érintés intimitásának megőrzése fontosnak tűnt, mintha azzal, hogy átengedem akár ilyen professzionális kezelésnek, akkor is elárulom minden korábbi érintésem, testem átengedése ezt hozza felszínre. És most mégis elmegyek a szanatóriumba, bár nem biztos, hogy a kezeléseket végigcsinálom, lehet, csak bezárkózom a szobámba, aztán a fizioterápiások örülhetnek, szusszanhatnak egyet, nem jön a beteg. Itt nem is betegként vagyunk nyilvántartva. Én se annak érzem magam, csak végtehetetlenül fáradtnak. Mitől vagyok ilyen fáradt? Fél éve nem főzök, nem is a főzés volt a nagy dolog, inkább a bevásárlás, főleg mióta Józsi nem hajlandó segíteni, oldd meg, nekem fáj a hátam, tudhatod. Persze hogy fáj, ha egyáltalán nem mozog.

A Gastroyal nevű online étkeztetőből rendelek ebédet, házhoz szállítással, Józsit nem is kell kérdezni, tudom annyi év után, mit szeret. Megterítem az asztalt, mindent odakészítek, Józsi csak átül a fotelból, ahol tévézik, az asztalfőre. Megmelegítem az ételt, tálalom, meg se várja, hogy én is odaüljek az asztalhoz, pedig volt gyerekszobája. Böngészi az újságot, de főleg a tévéprogramot, ha megszólal, az általában egyszavas mondat, ami így hangzik: Sót! Ha ott van az asztal közepén, akkor is a kezébe adom. Rám se néz, amikor átveszi, ami érhető, hiszen sőtartóvá változtam. Még jó, hogy nem sóbálványá. Bár ez se kizárt, ahogy mindinkább nehezemre esik a mozgás. Szerencsére nem eszik fűszeresen, nem bírja a gyomra, mert mi lenne, ha bors, vagy uram bocsá' paprika szavak hangzanának el, így, félreérthetetlenül egyszavasán. Paprika! Bors! Felpaprikázna, ami nem is lenne rossz, mert már évek óta nem is veszeksztünk, mint házasságunk kezdetén, ő, azok a kibékülések.

Józsi egykedvűen szemléli, ahogy csomagolok, bár azt állítani, hogy szemléli, enyhén szólva túlzás. Nincs szeme. Csak a tévére. Most jövök rá, nincs is fürdőruhám, amit vihetek a beutalóra, a régieket kihíztam, már évek óta nem voltam strandon vagy fürdőben, úgy gondoltam, nem mutogatom a narancsbőrös combomat, úszógumimat. Józsi is csak sakkozni járt oda, de most már

ezt se csinálja. Aztán mégis előkerül egy régi bikini, hol bujkált ez eddig? Elasztikus anyaga miatt nagy nehezen sikerül belepaszíroznom magam. Annyira szorít a melltartó, hogy lélegezni is alig merek, nehogy lepattanjon a kapocs, lenne hegyomlás. Erőt veszek magamon, és teszek néhány lépést a fájó csípőm ellenére Józsi előtt, mint egy manőken, fejemet felemelve úgy csinállok, mintha masíroznék. Józsi nem reagál, fel se emeli a fejét, bár kérdelem, na, mit szólsz? Visszaúton a fapapucsommal rálépek a lábára, felüvölt, rám néz, és megszólal, és még te mondd, hogy járni se tudsz! Nem mondja, hogy micsoda gusztustalan maskarában állok előtte, ez igaz lenne. Már megint a tévéprogramot böngészi. Nagy levegőt veszek, hogy válaszolhassak, ekkor pattan, szakad le a kapocs a bikinifelsőről, kapkodnék, de nem tudom, hogy a melltartót fogjam vagy a két lehulló, fonnyadt almát. Elvesztem az egyensúlyomat, és Józsi ölébe szédülök. Ő nem szédül meg ettől, kihúzza felelem alá az újságot, és csak annyit mond: összegegyűrted.

Időstop

Sose szerettem a hasznos ajándékokat, férjem idei karácsonyi meglepetése mégis telitalálat. A kis elektronikus óra felvetíti a falra, jó nagy, világító betűkkel a pontos időt. Gyuszi nagyon büszke az ötletére, többször megjegyezte: Végre nem kell nyújtani a nyakad éjszaka, hogy leolvasd, hány óra van, csak kinyitod a szemed, felfelé nézel, és tudod, mennyit alhatsz még. Gyuszi szerencsés, őt nem érdekli, éjjel hány óra van, este bedobja a maga két-három sörét, és hajnalig húzza a csendest. Akkor kimegy pisilni, én meg ilyenkor megébredek, és tudni akarom, hány óra van.

Gyuszi most is alszik már. Én olvasok, míg elálmosodom, nem sörözök, mert az hizlal, és azt a férjem nem bírná megemésztetni. Mielőtt elalszom, lábujjhegyen megyek ki a fürdőszobába fogat mosni és lesminkelni. Míg férjem nem alszik el, ezt nem tehetem meg, ő még sose látott engem smink nélkül. Amikor hajnalban kimegy pisilni, szerencsére megébredek, de tettem magam, hogy alszom. Mikor visszajön, és elkezdi egyenletesen horkolni, kilopózok a fürdőbe, sminkelek, frizurámat is rendbe szedem, semmit se hagyok ki. Ismét bebújok az ágyba, ekkor már csak hanyatt fekszem, így nem kell félnem, hogy elkenődik a festék, bár vízállót használok, és arra is figyelek, hogy hajam se borzolódjon, még akkor se legyen baj, ha férjem közeledne hozzám. A vízálló sminkben azért annyira nem bízok, hogy uszodában vagy tengerparton bedugjam a fejem a víz alá. Jó szöveg, hogy víziszonyom van. Csak napozni járok a strandra. Gyuszi minden nőt megkritizál az utcán. Én szeretem, ha egy férfi igényes.

A karácsonyi vacsora után is olvastam, és amikor Gyuszi elaludt, lesminkeltem, lekapcsoltam az éjjeliszekrény-lámpát, de nem tudtam azonnal elaludni, ahogy szoktam. Csak sötétben tudok aludni, fényt is akkor engedek be a hálószobába, amikor nappal egyedül vagyok otthon, és szellőztetek. A redőny mindig lehúzva. A panellakás alacsony, a hatalmas, piros betűk világítanak a plafonon. Egy órája hiába várom, hogy jöjjön az álom. Az óra számainak vörös fénye egyre zavaróbb. Mindent vörös színben látok, férjem haja is színekben játszik, szinte fel se ismerem. Közel hajolok hozzá, ez lenne az én Gyuszim? Mintha rózsaszín szemüvegen keresztül nézném, vörös glória a feje körül, meg is simogatnám. Váratlanul kinyitja a szemét, pedig még nincs itt a pisiszünet ideje. Mint akit valamin rajtakaptak, visszahúzódom. Gyuszi felül, és engem néz, egyre közelebb jön. Úgy tekint rám, mint egy idegenre, rázza a fejét, szeme egyre távol, nem mosolyog, nem szól, nem simogat. A vörös fény ellenére is látom, hogy egyre sápadtabb. Kezemet az arcom elé teszem, a sminkem seholy, hajam kócos. Gyuszi elhúzza a kezemet, majd visszajéti meztelen arcomra. Lehunyom a szemem, és akkor is látom az óra jelzését a plafonon: 00:00 időt mutat.

A szerelőcsarnok

„...Mikor az utolsó simítást is elvégezte alkotásán
a művész, a kettős szárny közé lendítette testét,
és függve maradt a meglebegtetett levegőben...”

Daidalosz és Ikarosz
(Trencsényi-Waldapfel Imre)

leszálló por kifutó fényhasábok
betonpályán az éjjel végigömlött benzinfolt
fémhordók rozsdarúzsos szája tátog
halak szava a parton amit a csend eltitkolt

az égbolt isten felborult bárkája
a madarak kizuhannak s az aljzat-földfenék
felé pörögve mint szétszórt áldás a
zengő acéltetőhöz koppan a mennytörmelék

hangár a mellkas most – kifordult konzerv
temetőméhében kuporgó gyermekfűcsomók
a végtelen tér véget ért nagykoncert
ághúrjait pakolja kint egy megkésett bozót

Csengés

Ha minden hangot már kiéleztél,
sikolyokká sűrűlődtak az ágak,
végül repülőgép-sistergésbe
döföd a sípoló kabaládat:

valaki hív, érdes frekvencián,
erdők fülének vattacsendjéből,
valaki most a készülék mögé
utat tört, vagy csak elővették őt,

Bukfenc

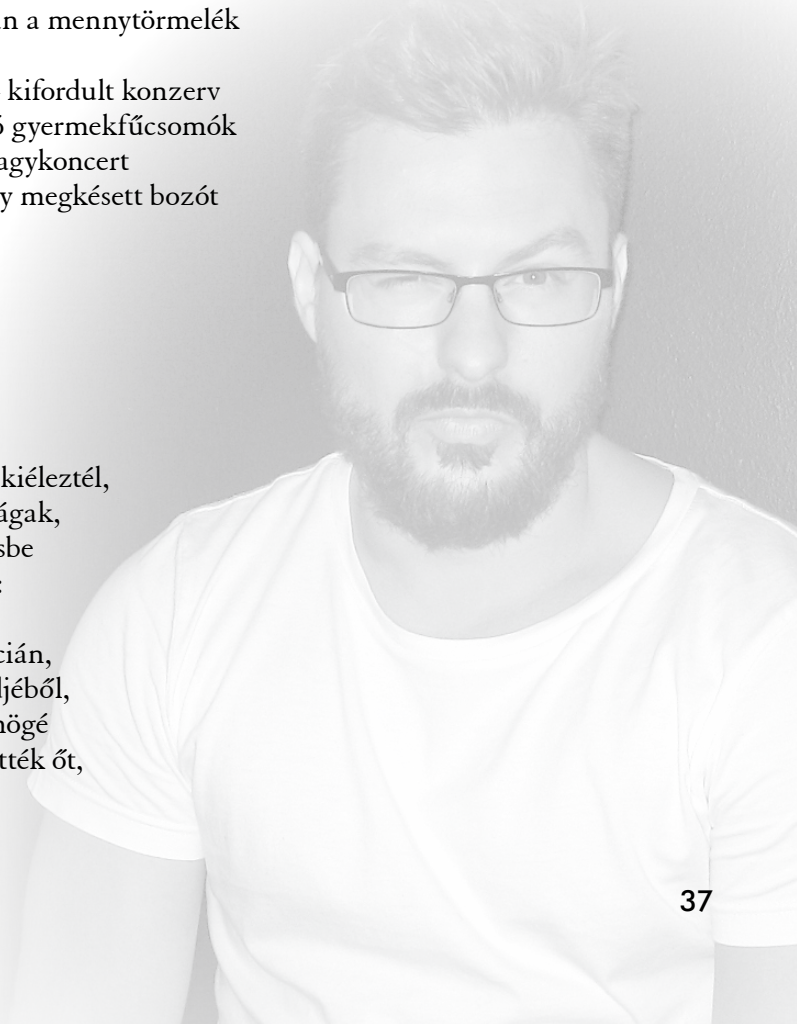
Volt egy szó, amit sose mondott ki. Naponta gondolt rá, kisgyerekkorától kezdve. Nem csak azért, mert vágták a fejéhez ezt a szót. Felnőttként már úgy érzi, nem is volt az igazságtalan vád vagy jelző.

Az állatkeretet utálta, és cirkuszba se akart menni. Minden gyerek szereti, ha cirkuszba viszik, hallotta. De minek bicikliznek a galambok, amikor repülni tudnak, kérdezte, és elfordította a fejét a mutatványról. Mérgesen néztek rá, és kimondták azt a szót. Kérdő mondatként. Amikor kutyák és más állatok tüzes karikán ugrottak keresztül, behunyta a szemét. Te nem szereted az állatokat, támadtak rá. Nem bírt válaszolni. A vágyott kiskutya helyett akváriumot kapott ajándékba, szótlánul nézte a benne úszó halacskákat. Ennek se tudsz örülni, hallotta, és hozzátették azt a bizonyos szót. Ezeket a kis halakat nem lehet megsimogatni, szeretted volna elmondani, de már nem volt kinek, magára hagyták. Amikor anyja rajtakapta, hogy benyúlt a méhek kaptárába, nagyon megbüntették. Csak meg akartam simogatni őket, válaszolta.

A bohócot, illetve a mutatványát se kedvelte, nem nevetett, mint a többi gyerek, inkább szomorú lett tőlük. Ez is egy foglalkozás, kérdezte, de nem azért, mert bohóc szeretett volna lenni. Miért kell akkora cipőt viselniük, és az a vörös orr és a nagy festett száj minek? Csak az érdekelte, amit a bohóc mond. Neked semmi se jó, hallotta, és többé nem erőltették az ilyen a programokat.

A légtornászokat azonban csodálta, akkor még háló nélkül dolgoztak, valósággal repültek a levegőben, mintha súlytalanok lennének. De légtornász se akart lenni. Már attól is szédült, ahogy nézte őket a trapézon, felfogta a precíz mozdulatok egymásra hangoltságát, a két ember közötti feltétlen bizalmat, miközben ott lógott, hintázott mellettük, közöttük a halálos veszély. Ő még bukfacezni se tanult meg. Az óvodában és az iskolában sem. A tornaórákon, hiába volt ez a mutatvány kötelező, az semmiképpen se ment. Néhányszor erőszakkal átfordították, de akkor is olyan nagy volt az ellenállás benne, hogy csak ketten tudták erre kényszeríteni. Megfordult vele a világ, és nem csak szédült, hanem minden elsötétült körülötte, mintha egy hatalmas, mély gödörbe dobták volna be. Hiába nyitotta ki a szemét, mint egy hátára fordított szarvasbogár, remegve terült el a földön és percekig nem bírt felülni. Görcsösen tapasztotta mindkét tenyerét a földre, attól félt, kifut alóla a talaj, és mintha a föld önkéle forogna. Mikor megtudta Vali nagynéni, hogy milyen problémák vannak a tornaórán, azt mondta, nem baj, így legalább nem kap bélcsavarodást. Ilyen hülyeséget tudott mondani, aminek ő akkor kivételesen nagyon örült. Ekkor ő szeretted volna kimondani azt a bizonyos szót, akár kérdő mondat formájában is, de inkább hallgatott.

Felmentették tornából. Ezután a kispadról nézte a többieket, ahogy vidáman ugrálnak, bukfaceznek. Szeretted volna velük együtt szaladni, abban jó volt, gyors és kitartó, de azt sem engedték. Fel vagy mentve. Ülj nyugton, szóltak rá. Nem volt felmentve, akkor sem, amikor néhány év múlva kiszaladt a talaj a lába alól, és nem a tornaórán. Érettségi előtt terhes lett. Az anyja akkor sem állt mellé, a nagyanyja viszont igen, aki csak annyit mondott: ez teljesen normális.

hogy ezt az üzenetet kell, s én épp
nyúlnék: „Vétel”, de zár a fák árnya,
ahogy a sötét bőrömig szűkül,
belefagyok a celofánjába.

Árnyék

Árnyékom,
egy részeg hajléktalan
ledobott kabátja,
a kövön fekszik.
Várja, hogy visszatérjek,
talán csak vizelni mentem el.
Önnön bűzébe takarózik,
figyeli a lüktető, bolyhos alakokat,
akik dongnak körülötte.

Lehetne ez egy olyan aluljáró,
ahová vissza lehet találni,
összefutó betonoszlopok
bordakosarába.
Lehetne ez egy olyan árnyék,
amit meg lehet keresni.
Fekszik valahol, felkapja fejét
minden közelítő cipőkoppanásra.

Súlytalanság

teletűzdelt a reggel varjúróptökökkel
az apadó köd túpárna
a távolban vonatok köhögnek
isten rágyújt egy újabb cigarettára

ezen a kialvatlan vidéken
feléd nyúló fák tűzerdejében
állsz ebben a szilárd őszi kékben
mint aki befagyott víz alatt ébred

végleg helyet foglalva
idetolt reggeli pillanat-székekben
valaki tervet ködöt forralt ma
éppen ma éppen ma éppen

ahogy szólnak a vonathangkazetták
varjúhírek ahogy báméskodsz
a feléd nyúló fák tűzerdejét cigarettát
isten elnyomja mára ennyi kávéhoz

a ködszőnyeg fölött távoli templom
bűvésztrükk levitál a levegőben
e szentfényvesztésben súlyod mit nyom
lebegsz vele felé lehetőleg

Zarándoklat

Végigveri a fény a földsávot,
ahogy vágtat, köd porzik utána,
rögökként szórja szét a színeket
patája ágra, kőre, ruhákra,

nyomában emborsor kígyózik át,
a dombra öregedett templomot
telehordják zsolozsma-morzsákkal,
aztán a hangyazúgást elnyomod:

legyen ez a kézmozdulat talán
olyasmi szürkület, kiöntött méz,
amiben megkövül minden rovar,
hogyan egyszer rájöjjön, kiköltöztél.

Arcok a múzsák kertjéből

Krúdyban álmodik a valóság

A megmozdult ürességben
egyetlen piszkos felhő az ég.
Ébredésem sugara fölém hajol.

Talán a szél hangja
zajong bennem, talán
a Hold udvara zár magába.

Véremet szívja a hajnal,
próbálom önnön fényemhez
szoktatni magam.

Sophie Novalis emlékkönyvébe ír

Nem talállak. Ajkamon
a sehol.

Ha könnyű éjszaka
bújik mellém, áthangolja
álmom a lényeg.

Rossz ébredés vár rám,
az egymásba olvadó
felhők mámore elillan.

Az égből leszakadt
trombitaszó nyomvonalán
égre énekelem
a madarakat.

Hervay Gizella, jelekben

Meghaltak bennem a napok.

Hova mélyed az idő,
merre dőlnek a ködös hegyek?

Vitorlám zászlaján
lobognak a hiányjelek.

Fekete fátyol a tér.
Halott nélkül vagyok özvegy.

[Testévé szilárdul]

Testévé szilárdul a csellóhang,
hogyan lássuk majd, ha megérkezett, akár
a tenger kék kocsonyájában ringó
medúzák, vagy egy lebegő szitakötő
a nyár szimmetria-tengelyében.
Most születik éppen a tágra
nyílt szemek retináin, s még alaktalan,
mint a gyermeksírás. Ti fehér
kendőkkel indultok feléje a virághullásszerű
örök havazásban.

[Gyerekkorom elveszett]

Gyerekkorom elveszett dereglye,
hogyan keressenem, mikor
csak távoli deszkák ropogása
hallatszik, s a hirtelen ködben csupán
papírhajók mozdulnak
az elárasztott pincék járataiban.
Vagy talán menekülni kellene mégis,
követni a szennyes
víz áramlását az összefutó
árkok labirintusán át, hiszen
idehallani még az alvó gyermek
időtlen szuszogását.

[Egy tó örökös]

Egy tó örökös közele
indulás előtt, hangyák neszeznek
a felgyülemlett félhomályban. Létezésem
bizonytalan délkörei fölött
kihűlő nap csatangol.
Már süllyedek lassan, mint otthagytott
cselló fájában a hangok ballasztja.

[A sötétség nyomasztó]

A sötétség nyomasztó
téridom. Fűszálak, fák
olajzöld
közönye a szélben.
A félbehagyott
teremtés lényei
bukdácsolnak
egy beomlott világ
emlékrostjai között.

Megfordult a szél

Én a földutak fia voltam,
turkált trikóba fogtam a szelet,
világgá menni a kökényesig és vissza;
feküdtem a töltés oldalán,
s hagytam, hogy arcomra folyjanak
az égi vizek.

Nem tudom, hova vonszolódtak
belőlem a régi helyek,
a nevető fasor, a jó szagú füvek,
a hátamat melegítő
nyári por,

de mikor megtelik a szám csenddel,
tenyered tüzéhez fekszem melegedni,
mint egy mozdíthatatlan,
szerelmes állat,
és visszarévedek abba a régi sehovába.

Megfordult a szél.
Az utcák, a fák
mind visszafelé futnak.
Bármi történjék is,
én végig csinálom veled.

Nem mentem haza ma sem

Nem mentem haza ma sem,
nem mentem haza hetek óta.
Körültáncol a szél,
megbámul, nagy útra öltöztet,
s én nem tudok szólni,
számban nehezedik a félrevezetett holnap
keserű lepedéke.

Lehetnék én is határsávban,
túl füstön, rakétaágyon, temetőn,
bármerre mennék, jönne velem
az alföldi napsütés is, egy szállongó női hajtincs,
elmotyogott verssorok, elmorgott szitokszavak,
és a gyerekkori jegenyék kivágott katonasora,
hogymegrendítsenek.

Nem mentem haza ma sem,
nem mentem haza hetek óta,
s mintha szólongatna valaki:
talán a fiam, talán az apám,
vagy egy egész inkubátorban hagyott haza:
szétnyitott ujjaik között átjár a szél
s én nem tudok mit mondani nekik.

Lehetne rosszabb

Sagrada Família, Park Güell, La Rambla, mind szép és jó, de Keve úgy gondolta, azért mondjuk lehetne egy használható wi-fi hálózat ebben a csodaszép Barcelonában. Tíz órája, hogy utoljára megnézte a messengerét. Arra számított, hogy ebédet valami netes helyen esznek majd, de a szüleiben fel sem merült ilyesmi. Rohantak egész nap, mert ha már rövid a nyaralás, ki kell használni minden percét. Most is úgy csörtettek végig a tengerparton, mintha ingyenkaját osztanának a kikötő másik végében. Keve elfáradt, és a tengert pont olyannak látta, mint a vizet a fürdőkádjában. A szülei mutogatták neki az ostoba épületeiket, nézd, ezt a Gódi tervezte, nem, fiam, rosszul mondd! Nem Gódi, hanem Gáúdí! Keve leszarta. Egyedül Andi érdekelte, az, hogy mit válaszolt az üzenetére. Még reggel küldte neki a hotelből. Tíz órája. Rosszabb már nem is lehetne, fintorgott magában a kavicsokat rugdosva. Ha legalább elszívhatna egy cigit! Vagy hazaengednék a hotelbe! Felőle annyi épületet nézhetnek, amennyit akarnak, csak őt hagynák békén, hogy kiengesztelhesse a csaját. Nem gondolta ugyan, hogy komoly a sértődés, végtére is csak egy apró, részeg csókról volt szó, ráadásul a lányra sem lehetett mondani, hogy ringbe szállhatna a Miss Universe-ért. De azért biztos, ami biztos, megírta Andinak, hogy mennyire sajnálja, mennyire szereti. A kapkodás miatt ejtett vagy huszonöt helyesírási hibát, de a lényeg benne volt. Alig várta, hogy megnézhesse a választ. Csak a szülei unják már meg a kutyagolást! Most is, mit csinálnak annál az utcai árus arabnál? Pokrócot vesznek? Jézus, ezek le akarnak feküdni a tengerpartra!

A kopaszodó, napszemüveges férfi, háta mögött testes feleségével és fiával, ott állt Álvaro pokrócai előtt. Mindhárman tocsogtak az izzadságban, a fiún látszott, szívesebben nyomkodná a telefonját egy légkondis gyorsétteremben. Álvaro eléjük ugrott, és arra gondolt, ha ezekre nem tud rászózni egy lepedőt, akár szólhat is Jorgének, hogy vigye a főnök elé, neki befellegzett. Este hat volt, és még hiányzott ötven euró a napi határ eléréséhez. Ahhoz, hogy pénzt is keressen, további százra lett volna szüksége, de egyelőre örült, ha a minimumot megüti. Különben Jorge nem tehet mást, muszáj a főnök elé vinnie. Álváronak nem hiányzott a jól ismert bordatöréses baleset, és arra sem vágyott, hogy lefokozzák. Jobb volt pokrócot árulni a tengerparton, mint palackos vízzel majomkodni a Catalunya téren. Csinálta már, tudta, annál nincs rosszabb. A parton is előfordult, hogy ingyen dolgozott az ember, vagy hogy kiosztottak neki egy-egy pofont, mert nem érte el a minimumot, de itt mégiscsak fűjt a szél, és turistából is több akadt. Álvaro erre gondolt, miközben a kopaszodó férfi elé vetette magát, és az arcába hadarta, hogy: „Blankets good sir for sit down on the beach just twenty euros and good quality!” Hús euróért a halál sem vesz lepedőt, de azért meg kellett próbálni. A férfi lealkudta tizenötre, és nagyon elégedett volt magával. A felesége kiválasztott egy ronda elefántmintásat, aztán mind a hárman belegázoltak a homokba, aminek Álvaro meglehetősen örült, mivel mögöttük meglátott egy kövér, öltönyös férfit, aki egy húszeuróssal a kezében ismételtette: „Gimme a fuckin blanket.”

Megvette hús euróért a plédet a visszataszító arabtól, leterítette a homokos partra, levágódott rá, kihámozta magát az öltönyéből, és csak azután jutott eszébe, hogy kell neki egy whisky. Feltornászta magát ülő helyzetbe, bőfögött egyet, majd körbenézett. Előtte a tenger, balra semmi, hátra nem fordult, az túl megerőltető lett volna. Jobbra látott egy kávézót, de az legalább háromszáz méterre volt. Nyöszörgött egy sort tehetetlenségében. Arra gondolt, ennél talán nincs is rosszabb. Visszazuhan a hátára, és kiáltozni kezdett, hogy: „Whisky! Whisky!” A munkahelyén a kiabálás megoldotta a problémákat, de a barcelonai tengerparton csak annyit ért el vele, hogy a strand összes utcai árusa köré sereglett. Mutogatták a marhaságaikat, az egyik naptejet árult, a másik vizet, a harmadik azt az ide-

gesítő ütőhangszert, kasztanyetta, vagy mi az isten, a negyedik meg plédeket, noha láthatta, hogy van egy a segge alatt. Az ötödiknél szerencsére volt üveges sör, vett is rögtön négyet, a többi árusnak meg addig ismételtette, hogy bastardo, amíg el nem kotródtak. A sör pocsék volt, de legalább hideg. Megint a hátára feküdt, és épp elbóbiskolt volna, amikor egy éles hang felriasztotta: „Cheap foot massage!” Elvigyorodott. Pokrócától néhány lépésre egy nagy mellű, barna bőrű lány állt. „Foot massage for mister?” kérdezte angyal mosollyal az arcán.

A férfi lába zsíros volt, és bűdös, de Marta megmasszírozta, mert látta rajta, hogy pénzes, ráadásul ott feküdt mellette két üres sörösüveg, szóval legalább egy tízesre lehetett tőle számítani. Nem volt rossz napja, az alsó határt már elérte, de a fizetésért még kellett harmincöt euró. Egész nap nyomkodta a turisták lábát, de hiába görcsölt a csuklója, nem hagyhatta abba. Szüksége volt a pénzre. Előző nap csak a minimumot sikerült elérnie, s lopnia kellett a közértből, hogy a lánya enni tudjon. Imádkozott, hogy ez a kövér férfi bőkezű legyen. A Jorge, de még az a kopasz Álvaro is mondta neki, hogy a főnöknek megéri dolgozni, mert ha rendesen csinálja, előléptetik, s a létrán feljebb kellemes, jól fizető munkák vannak, például szuvenírozás a Ramblán, meg rózsaszúrás a tengerparti éttermeknél. De Marta még a legalján volt. Gombás, sárga körmű lábakat masszírozott. Ennél semmi sem lehet rosszabb, gondolta, miközben hallgatta a férfi elégedett nyögéseit. Mióta otthagyták őket az a mocskos Sergio, köteleket és borotvapengéket látott álmában. Nem akart felkelni reggelente. Csak aztán mindig kézen fogta a kislánya, és a fülébe sutogta, hogy: „Gyere, mama, kelj fel, menni kell iskolába.” Egyedül miatta küzdött tovább. Az öltönyös férfi hirtelen felmordult, és belerúgott a combjába. „Enough” morogta. Harminc eurót nyomott Marta kezébe, és ő majdnem felsikoltott örömeiben. Már csak öt kell, gondolta. És még sötét sincs teljesen. Eltökélt léptekkel indult a következő napozó, egy sötét bőrű spanyol nő felé.

Celia már pakolt, amikor odalépett hozzá egy nő, és barcelonai akcentussal megkérdezte, nem akar-e lábmasszázszt. Nem akart. Azért járt a tengerpartra, hogy a fiával és az apjával lehessen. Egy hónapja szórta szét a hamvaikat. Azóta minden nap meglátogatta őket. Két részegség között. Vagy éjszaka, amikor nem zargatták a turisták, az utcai árusok. A vállára vette törülközőjét, és elindult valamerre. A homok égette a talpát. Befúródott a lábkörmei alá. Örült neki. Az apró, kellemetlen érzések tompították a fájdalmat. Nézte a Montjuïc-et a távolban, és arra gondolt, talán mégis a hegyoldali temetőben lett volna a helyük. Az ismerősei örületnek tartották a hamvasztást. De persze nem tőlük vett el az Úristen egy apát és egy fiút. Celia ismert embereket, akik elvesztették az egyiket. Olyanokat is, akik a másikat. De hogy mindkettőt, ugyanazon a napon. Olyan nem. Mondták, hogy ennél rosszabb nincs a világon. Mintha tudnák. Visszafordult a tengerhez. Arra gondolt, az apja biztosan helyeselné. Utálta azt a hegyet. A buckát, ahogy nevezte. Boldog volna, ha tudná, hogy földi maradványait elmosta a dagály. Celia egy másodperc erejéig elmosolyodott, de aztán újra rátört a feneketlen üresség. Körbenézett. Nem messze látott egy kávézót. Biztos drága, gondolta. De azért elindult felé. Pár hét múlva úgyis elfogy a pénze, akkor meg nem mindegy? Leült, szembe egy háromfős családdal, akik valami kelet-európai nyelven beszélgettek, majd intett a pincérnek, hogy hozzon minél többet a legolcsóbb borból.

Keve pocsékul érezte magát, hiába ült szemben egy fürdőruhás spanyol nővel, és hiába működött kifogástalanul a kávézó wifije. A szülei a városról csevegtek az oldalán, de ő nem törődött velük. Azt kívánta, bárcsak ne kapta volna meg az üzenetet. Hét bekezdésben fejtette ki érzéseit, erre Andi három szóval padlóra küldi. *Beszélünk, ha hazajössz.* De hát az még három nap! Felnyögött a gondolatra. Felállt a székéből, és odavetette a szüleinek, hogy elmegy sétálni, mindjárt jön. Csak az út széléig ment, a homok előtt megállt, és zsebre dugott kézzel bámulta a tengert. A szél ráncokat fűjt a víz felszínére, és ide-oda rángatta a pálmafák leveleit. Három nap, gondolta. Három nap múlva itt hagyja ezt a szaros várost, és akkor minden megoldódik. Andi tuti nem akar szakítani vele. Válaszolt. Akármilyen szűkszavúan, legalább írt valamit. Örülnie kéne, végső soron tényleg smárolt azzal a csajjal. Részegség ide vagy oda, egy csók az mégis egy csók. Igen, bólogatott. Határozottan szerencsésnek mondhatja magát, hogy Andi nem küldte el a picsába. Elfordult a víztől, és visszament a szüleihez. „Na, hogy tetszik a Földközi-tenger?” kérdezték azzal az idegesítő vigyorral az arcukon. Keve vállalt, és belekortyolt az anyja koktélijába. „Lehetne rosszabb”, mondta.

Képaláírás

Nyüt

Mi vagyok én itt, kérdezi Anya,
mert éppen meg hasonlításban van
az anyaszereppel,
maga se tudja, miért mos, vasal,
főz, takarít, noszogat, hogy
tanulj, készülj, pakolj be,
és leckét ellenőriz,
este kilenc után már diktál,
felolvas, és odabújik, hogy hamarabb elaludjunk.
Mi vagyok én itt, kérdezi kiborulva.
Mariann, az vagy, mondom bátorításképpen.
Kicsit felderül.
Anyá vagy.
Nyüt.
Már mosolyog.
A nyüt azt jelenti,
agresszív háztartási robot. Vagyis Anya.
Apa meg azt mondja, Mamma, az vagy,
és már kerekedsz is szépen,
mint az olaszok mammája.
Anyára nézek.
Nem tudni, melyik szeme sír és melyik nevet.

Anyá meg az elvárások

Anyá időnként felszólít,
hogy nőjek már fel.
Persze, jó lenne,
na, de egyszerre?

Na, most például felnőttem.
Ez úgy volt, hogy anyá eltörte
a KISLÁBUJJÁT

(azért írtam csupa nagy betűkkel,
mert a méretéhez képest akkora nagy ügy volt),
és nem tudta kinyomni a kuplungot,
ezért egyedül kellett hazajönnöm a suliból.
Anya megkérdezte, milyen érzés volt,
hát, megmondom, először eléggé izgultam,
de másnap megint egyedül kellett jönnöm,
és akkor már egész jó volt,
megmondom, szabadság érzésem volt!
Anya azt mondta, látszik is rajtam,
nőttem vagy tíz centit.

Anya műtétje

Anyának fogműtétje lesz,
és az olyan, hogy feldagad az arca,
és mondta, hogy majd ne ijedjek meg,
de szerintem én azt ki se fogom bírni.

Elmélyülten

Viola faggat, hogy min gondolkozok.
Azon, hogy mikor igyam meg a narancslevet?
Most vagy csak pár perccel később?
Vagy, hogy milyen dínócsontvázat kéne rajzolnom?
Vagy azon, hogy Sakk, a cicám hol lehet?
Pedig én most azon gondolkoztam,
milyen érzés lenne,
ha nem mozognánk a Tejútrendszerben,
hanem állnánk.
Ha ez az egész mozgás nem lenne,
hogyan az milyen érzés lenne...

A mindenség urai

Még sötét volt. Az utca csendesen és kihaltan várta az időt, mikor újra megtelik a szokásos, szerda reggeli hangokkal, alakokkal. Senki sem figyelt fel a különös fényjelenségre, és az azt követő megmagyarázhatatlan eredetű, nyikorgó hangra. A furcsa hang végiggördült az üres utcán.

Sztív felriadt. Már hallotta egyszer ezt a hangot, és tudta mit jelent. Fejében a megszokottnál is nagyobb sebességgel kezdtek cikázni a gondolatok. Végigfutott az este félbehagyott elméletének utolsó számításain, aztán kinyitotta a szemét:

– Hello, öregem – szólalt meg a vendég, aki Sztív ágya végénél állt, és féloldalasan mosolygott bozontos bajusza alatt.

– Korán jött – gondolta Sztív, és szemével a tolószéke irányába nézett, jelezve, hogy a csevejhez szüksége lenne a beszédszintetizátorára.

– Ne fáradj, öregem. A telepátiát nagyjából három hónap alatt begyakoroltam. Bárkinek olvasok a gondolataiban, már akinek vannak. Isaac mondta is, hogy a fiataloknak valahogy minden jobban megy. Neki fél év volt. Be is pörgött tőle kicsit az öreg. De most ezt hagyjuk! Akármekkora showman vagy, tudom, hogy utálod a feltűnést. Gondoltam, így hajnalban lesz a legtisztább elindulni – magyarázta a vendég.

– Jogos, bár azt a tragacsot igazán megolajozhatnád. A halottak is feltámadnak a hangjától – gondolta Sztív.

– Ritkán használom mostanában, tudod, csak, ha meglátogatlak.

– Pedig a kerékpározás nagyon egészséges.

– Valóban. De nem árt hozzá némi gravitáció sem.

– Ott a pont, Albert – ismerte el Sztív, és egy hirtelen ötlettől vezérelve megpróbált elmosolyodni. Meglepődve tapasztalta, hogy sikerült.

Kis csönd következett.

– Azt hiszem, indulnunk kéne. Úgy időzítettem a napkitörés első hullámát, hogy fedezze a felszálásunkat. Még van 3,14 óránk. Szóval gyere, útközben annyit elmélkedhetsz, amennyi jól esik – szólalt meg kisvártatva Albert.

– Én benne vagyok. Máris kiugrom az ágyból. Ja, nem – gondolta Sztív a lehető legtöbb iróniával, és elvagyorodott. Nagyon élvezte, hogy újra tudja mozgatni a száját.

– Akkor rajta, barátom. Kellj fel, és járj! – hallaszott egy kedves, ismerős hang az ajtó mellől.

Sztív meglepetten nézett a hang irányába. Annyira lefoglalta Albert viszontlátása és az utazás gondolata, hogy észre sem vette a másik vendéget, aki drapp vászonkabátjában szerényen meghúzódott a szoba sarkában.

– Várj csak, segíték – lépett oda a vendég az ágyhoz, és kinyújtotta a bal kezét Sztív felé. A férfi egy darabig nézte a fehér kezét, amelynek a közepén jól kivehető volt egy régi és láthatóan igen mély, szúrt seb hege.

– Ne félj, nem vagyok antianyagból – mosolygott a vendég, és a meggyőzés kedvéért odanyújtotta jobb, szintén sebhelyes kezét.

Sztív habozott.

– Nézd, öregem, tudjuk, hogy azt gondolod, minden értelmes ember önfejűnek tűnik időnként, de ez már kicsit sok! Tudod, hányszor elmondtam, hogy ahol szeretet van, ott nincs átverés, én pedig eléggé komállak. Különben mi a frászáért utaztam volna ennyi fényévet, négy fekete lyukon át mi-

attad? Kétszer is. Szóval felkelsz, vagy itt hagylak – morgott Albert, és beletúrt kócos hajába, mint mindig, ha valamin felhúzta magát.

A másik vendég továbbra is biztatón mosolyogva nyújtotta a kezét Sztívnek.

– Mindenki elérhet valamit, ha kellő erővel próbálkozik.

– Abbahagynátok végre, hogy állandóan engem idéztek – csattant fel Sztív, és nagy lendületet véve felült az ágyban. Nem csak a mozgásképesége, a hangja is visszatért. Nem is akármilyen erővel.

– Na, jól van, öregem – lapogatta meg a hátát Albert. – Csak ne olyan hangosan, még a végén felébresztetted itt a népeket. Van valami ruhád? Az úrutazás pizsamában is kényelmes, de ha véletlenül meglátnak visszafelé, írnak rólunk valami humoreszket. Azokat meg annyira nem csípem.

Sztív az ágy melletti fotelre mutatott. Míg Albert felszedegette az oda készített ruhadarabokat, kezét nyújtott az idegennek, és mélyen a szemébe nézett:

– Bocs azért, amit apádról mondtam. Tévedtem.

A vendég elfogadta a kézfogást, és megértően mosolyogva segített Sztívnek felállni.

Néhány perc múlva három alak haladt a hideg, márciusi hajnalban a kihalt utcán. Nem beszélgettek, csak Albert ócska biciklijének nyikorgása törte meg a napfelkelte előtti utolsó perceket.

Képalírás

SCHÜTZ GABRIELLA ◀

Madarak, nyomozás, lendület

Beszélgetés Berg Judittal és Kertész Erzsivel
A négy madár titka című kötetről

– Meséld el, hogyan született az ötlet, hogy Judittal együtt írjatok egy mesekönyvet?

Kertész Erzszi: Eredetileg nem könyvnek, hanem egy rövid játéknak indult ez a történet. Az úgynevezett „Mesetenisz” keretében egy folytatásos mese megírására kértek fel kettőnket, ami tavaly nyáron a Pagony blogján jelent meg. A mesét én kezdtem el, Judit folytatta, majd visszaküldte nekem, és így ment ez tovább, több váltáson keresztül. Közben nem egyeztettünk, tehát számunkra is meglepetés volt, mit ír majd a másik. Rövidesen azt is láttuk, hogy elég sok lehetőség rejlik még a szövegben, kár lenne rövidre zárni. És mivel nagyon élveztük a játékot, úgy döntöttünk, hogy nem hagyjuk abba, hanem kerekítünk belőle egy igazi regényt.

– Milyen élmény volt a közös munka?

– Egyedülálló! Íróként önálló tevékenységhez vagyok szokva, mondhatnám úgy is, hogy egyedül bolyongok a szövegek útvesztőiben. Itt viszont egymást segítettük, vezettük, néha pedig jól behúztuk egymást a csőbe, vagyis igyekeztünk minél csavarosabbá tenni a közös utazást. Egy percig sem unatkoztunk. A közös munka plusz lendületet és motivációt jelentett, mindamellett, hogy számomra óriási öröm volt egy olyan szerzővel együtt dolgozni, mint Judit, aki évek óta nagy családi kedvenc nálunk is.

Berg Judit: Sosem hittem volna, hogy én tudok valakivel együtt dolgozni, pláne olyan szerzővel, akit alig ismerek. Igaz, a *Panthera* révén a kisfiammal mindketten Erzszi-rajongók voltunk már egy ideje, de szinte csak látásból ismertük egymást. Döbbenetes rácsodálkozás volt, hogy létezik valaki, akivel hasonlóképpen jár az eszünk, akivel sok szempontból nagyon egyívásúak vagyunk, ráadásul képesek vagyunk egységes stílusban, ugyanakkora lendülettel és felelősséggel írni. Csodás élmény volt a közös munka, de még ennél is jobb, hogy ennek révén egyszer csak ismerni kezdtük egymást.

– Miért pont ez a négy „egyszerűbb”, mindenki által ismert madár szerepel a kötetben?

Kertész Erzszi: Ez jó kérdés, még nem gondolkodtam rajta. A madarak egy ornitológus nagypapa és egy titokzatos versike révén kerülnek a történetbe. Az elején fogalmam sem volt, mekkora szerepük lesz, csak kellett egy jól hangzó felirat a rejtélyes dobozka tetejére. Hirtelen a madarak ugrottak be, és kerestem négy egyszerű mondatot, ami abban a pillanatban nem mond semmit, de lehetőséget ad

Pozsonyi Pagony, 2017

NAGY ESZTER ◀

Mennyi, de mennyi minden

Molnár Krisztina Rita: Derűs hétköznapiak.
Kalendárium, Simonyi Cecília illusztrációival

Kiskoromban nyaraláskor rongyosra olvastam a nagyanyámék szublimációjára kitett Kincses Kalendáriumot. Volt abban minden, még ásványkőgyógyászat is, ahogy nagyanyám mondogatta. A nyári program szerves része volt a receptek, praktikus tanácsok kipróbálása, városi gyerekként így ismertem meg sok hagyományt, hasznos gyógy- és gyógynövényeket, horgászatot, különös szokásokat. Ha valami a Kalendáriumban is benne volt, akkor ahhoz a felnőttek is engedékenyebben álltak hozzá. A szabolcsi kis faluban éppen annyira fontos szereplője volt a mindennapoknak, mint a legfrissebb pletykák. Mindentudó házibarátként forgatták, segített eligazodni az háztáji teendők erdejében, érdekes természettudományos ismereteket közvetített, szórakoztatott, „éppenhogy tojást nem adott” (nagyanyám szerint).

Aztán eltelt pár évtized, és most már egy applikáció jegyzi be az okostelefonomról elérhető naptáramba, hogy mikor jönnek a Perszeidák...

Így, amikor belelapoztam Molnár Krisztina Rita legfrissebb Maléna-könyvébe, az egyszerre volt melegen ismerős – és nagyon távoli. Megmondom őszintén, voltak kétségeim a különös formaválasztással kapcsolatban. Vajon mit mondhat ez a „mai gyerekeknek”? Megtalálja őket egyáltalán? Vagy a szülői nosztalgia fogja először levenni a polcra? Akárhogy is, mindenképp érdemes felütni a könyvet, mert egy bájosan rabul ejtő világra nyílnak a lapjai. A *Derűs hétköznapiak* hónapról hónapra halad végig az éven, a már megszokott rövid történetek és a köztük beszúrt praktikus ismeretek között kanyarogva. Nincs valódi cselekménye. A bejegyzések egy-egy átlagos napot örökítenek meg, amikor nem történik semmi rendkívüli. Vagyis ez így, ebben a formában nem teljesen igaz. Történnék nagyon is fontos dolgok, például kistesó születése, de ezek a háttérben maradnak, a szöveget adják annak a vászonnak, amire maguk az események felfestődnek. A plasztikusan megírt képeken meglevenedő jelenetek egyszerűségükben is idilliek, áthatja őket a természettel és annak változásaival való összhang. A főszereplő gyerekek életébe alig tud beszűrődni a felnőttek gondja-baja, hatással van rájuk, de nem határolja be őket. Világuk békés, végtelen és felfedezésre vár. A jelenetek dialógusaiból árad a szeretet, megértés, odafigyelés a másira, miközben végig hiteles és természetes tud maradni. Ezek

Naphegy Kiadó, Budapest, 2017

a kibontásra. Például az a sor, hogy „a veréb nem közönséges madár”, elég ellentmondásos, és úgy véltem, hogy beindíthatja a szerzői fantáziát. Azt hiszem, olyan madarakat írtam bele amelyek először eszembe jutottak, ezért olyan hétköznapiak.

Berg Judit: Csak nevettem, amikor Erzsi madaras versikét írt! Én ugyanis gyerekkoromban ornitológusnak készültem, és nagyon szeretek madarakról írni. Több könyvemben szerepelnek madarak, sok szempontból nagyon jó meseszereplőnek tartom őket. Ráadásul pont akkor, amikor elkezdtük a közös munkát, jelent meg a legújabb könyvem, *A holló gyűrtje*. Erzsi nem is tudott róla. Viszont amikor először beszéltünk a könyv kapcsán telefonon, elmeséltem neki a gyerekkori madárrajongásomat. Ez adta neki az ötletet, hogy Gerda eltűnt nagypapája ornitológus legyen, bár akkor a találmányáról még fogalmunk sem volt. Ezt később gondoltuk csak ki.

– *Ki a kedvenc karaktered, és miért?*

Kertész Erzsi: Furcsa, de most nem élő szereplőt, hanem egy szobrot mondanék. Egy régi villa kertjében áll egy lovag szobra, melynek elég sok köze van a madaras rejtélyhez, úgyhogy többet inkább nem is árulok el róla. De természetesen a két főszereplő is közel áll a szívemhez.

Berg Judit: Írás közben nagyon megkedveltem Ibolya nénit. Őt amúgy Erzsi találta ki, én gyakran alkalmazok rejtélyes, varázserővel, különleges képességekkel, jó vagy rossz tulajdonságokkal felruházott jelentékeny alakokat. Az idős néni, aki látszólag nem sok vizet zavar, mégis nagyon vagány és jó fej, sokkal inkább Erzsire vall. Nekem nagy élmény volt meg tapasztalni, hogy viszonyul az ember egy ilyen típusú karakterhez.

– *Lesz folytatása a közös munkának, a kötetnek?*

Kertész Erzsi: Igen, tervezzük a folytatást. Judit állítólag már ki is talált egy jó felütést. Számomra még minden nagyon titokzatos, és épp ez a jó benne. De a szerzőtársam annyit már elárult, hogy a már megismert két főszereplővel tervezi a folytatást. Egyelőre ennyit tudok, és minden további kontrollt vagy tervezést el kell engednem, ami nehéz is és vicces is.

Berg Judit: Igen, van egy ötletem, amibe direkt nem bonyolódtam bele, hiszen Erzsivel közösen fogjuk kialakítani. De a nyitójelenetet tényleg kitaláltam, már csak az alkalmas pillanatot várom, hogy le is írjam. Most nagy munkában vagyok éppen, de tavasszal talán beindítjuk az új kört!

Arany János emlékkönyvi verseiről

Arany János nem volt tisztán lírikus költő, pontosabban nem a líra, hanem az epika és a drámai felépítésű ballada volt az igazi műfaja, így legtöbb kisebb költeményét „alkalminak” kell minősítenünk, még ha az alkalom olyan megrendítő is volt, mint a szabadságharc bukása, vagy Petőfi halála. Minden emlékkönyvbe, illetve emléklapra írt versét valamilyen alkalom, egy esetben kényszer szülte. Vörösmartyhoz és Petőfi Sándorhoz viszonyítva Arannak kevés olyan verse maradt fenn, amit kifejezetten emlékkönyvekbe írt: számszerint hét, és ezek közül csupán egyetlen akad, aminek címzettje férfi. Ebből is arra következtethetünk, hogy Magyarországon a 19. század második felében az album-tulajdonosok szinte mind fiatal lányok vagy asszonyok voltak, maga a műfaj teljesen elnőiesedett. A kivétel ez esetben Reményi Ede hegedűművész volt, aki alighanem nemzetközi karrierje dokumentálására tartott emlékalbumot.

Legelső fennmaradt emlékkönyvi versét Arany még Nagyszalontán írta, ahol pár évig mint házitánító működött a Rozvány családnál. Rozvány József görög származású, vagyonos helyi kereskedőnek két fia és egy lánya volt: a fiúk közül András egy napon született Arannal, György pedig (miután Arany iskolai korrektorságát cserélte fel a házitánítói állással), egy ideig egy szobában lakott a fiatal költővel.¹ A Rozvány-lány, Erzsébet – a családnak „Betti” – mindössze 11 éves volt, amikor Arany tanítványa lett. Bettike 1844-ben kapott emlékkönyvet fivérértől, Györgytől,² s bár nem tudjuk, ki mindenki írt bele a következő években albumá-

ba, abban az évben, amikor a fiatal lány hozzám Berzsek József őrnagyhoz, vagyis 1847-ben, Arany három versszakos szép verset jegyzett be az emlékkönyvbe. A bejegyzés története kétféleképpen maradt fenn: az egyik szerint Rozványéknál jártában Arany egy napra elcsente Betti albumát, hogy beleírhasson; a másik, hitelesebbnek hangzó verzió szerint Arany kölcsönkérte Györgytől az albumot és versét meglepetésnek szánta – olyan meglepetés lett, amire Betti élete végéig büszke volt. Arany János a többi közt azért is ragaszkodott Rozványékhoz, mert náluk ismerte meg későbbi feleségét, Ercsey Juliannát.³

A vers címe pontos: „Egykori tanítványom emlékkönyvébe”. Benne Arany magát kertészhez hasonlítja, aki látta a bimbózó virágot, aminek szépsége most felülmúlja várakozásait. Örül annak, hogy „sok kontár kertész kezek” (más tanítók, nevelők?) nem ronthaták el Bettikét. Akiben testi szépsége mellett a lelkit is meg kell becsülni – ezt mondja a befejező, harmadik versszak:

Hintsed virágszál, most hintsd bájaid,
A hervadásnak messze napjait
Rettegnek nincsen ok:
Érintsen bár a hervadás szele,
Dús illatod, lényednek szebb fele,
A szellem élni fog!⁴

Rozvány Erzsébet emlékkönyvét Nagyváradon a helyi múzeumban (Muzeul Regional) őrzik. Itt van Arany János epikai művének, a „Toldi szerelmének” is egy dedikált példánya, amibe a

¹ Sáfrán Györgyi, *Arany János és Rozvány Erzsébet*, Budapest, 1960, 23. András elhunytát 1877-ben Arany versben gyászolta: „Kortársam, R.A. halálán”, *Arany János összes költeményei*, Szépirodalmi, 1964, 520.

² u.o. 39.

³ u.o.13.

⁴ Arany, i.m. 15. Rozvány Erzsébet emlékkönyvét 1960-ban még a váradi helyi múzeumban (Muzeul regional) őrzik, v.o. Sáfrán, i.m. 2.

Képaláírás

a beszélgetések teszik ki az epizódok nagy részét, miközben a festői leírásoknak köszönhetően a történetek sem veszítik el jelentőségüket vagy válnak statikussá. Ugyanakkor kétségtelen, hogy másképp telik az idő bejegyzéseken belül és közöttük. Az finoman kidolgozott nyelvezet mintha lelassítaná magát az olvasót is, lehetővé téve ezzel, hogy ugyanúgy elmerüljön a gyerekek időtlen szöszmötölésében, mint maguk a szereplők. A beszúrt receptek, szó- és szokásmagyarázatok újabb és újabb ablakot nyitnak a valóság rejtettebb zugaira. Kandírozott ibolya, csalánleves, mozaikkészítés, malomjáték és a többi mind-mind olyan időtöltés, ami bárki számára elérhető, de korántsem kézenfekvő. Felnőttként talán már nekünk sem jut magunktól eszünkbe, hogy egykoron gyerekként mennyi, de mennyi mindennel tudtuk mulatni az időt.

És mintha ez lenne a könyv küldetése is. Arra bátorít, hogy hagyjuk magunkat belefeledkezni azokba a tevékenységekbe, amelyek örömet okoznak, legyenek azok bármilyen apró-cseprő, átlagosnak tűnő dolgok. Mert ezek a mi személyes Fontos Dolgaink. És ha már sikerült őket a saját napjainkban megbújva felfedezni, akkor használjuk ki a lehetőséget, és jegyezzük be őket az üresen hagyott lapokra.

szerző a következő dedikációt írta be: „Borzsek ezredes özvegye, Rozvány Betta egykori kedves tanítványomnak emlékül, Arany János”.⁵ Borzsek különben a szabadságharc után pár éves várfogságot szenvedett, utána hosszú évekig rossz házasságban élt Bettivel, majd miután 1865-ben válásra került sor, öngyilkos lett. Aranyék Nagykőrösről csak 1860-ban költöztek Pestre, de Rozvány Betti már korábban kapcsolatban volt Arany lányával, Júliával, leveleztek, elég gyakran találkoztak, s Juliska korai halála nagyon lesújtotta a versben ünnepelt volt tanítványt.

A következő emlékkönyvi vers címzettje nem más, mint Petőfi özvegye, Szendrey Júlia. A vers keletkezésének időpontjában még nem lehet biztosat tudni Petőfi Sándor sorsáról, még azt is fel lehetett tételezni, hogy Bemmél és Kossuthal együtt ő is külföldre menekült. Ez a hipotézis is benne van még ebben az „Emléklapra” című versben, amiről már 1850-ben Arany jegyzetéből kiderült, hogy Júlia adta azt oda korábban Aranynak, még 1849 nyarán, azzal a felkéréssel, hogy egy kis verssel díszítse emlékkönyvét. A kilenc verszakeből álló szép vers (Arany emlékkönyvi versei közül a leghosszabb) történetét ma már elég pontosan lehet rögzíteni, azt is tudjuk, mikor kapta azt meg a költőtől Júlia. A költemény kézi példányába Arany ezt jegyezte be: „Petőfiné ekkor Kolozsváron volt, hol férje eltűnt után sokáig tartózkodott. Oda küldtem neki a tőle régebben átvett albumlapon a költeményt”.⁶ Ebből hozzátvetőlegesen pontossággal megállapítható a vers keletkezésének dátuma: 1849 szilvesztere, vagy 1850 januárja. (Arany bizonyára emlékezett arra, hogy Petőfi Szilveszter éjszakáján született, talán ez ihlette őt a költőtárs emlékére írt első versére, de az is lehetséges, hogy csak pár héttel később írta, mivel egy jóval későbbi, 1879-es Petőfi-versét szokásától eltérően pontosan január 23-ra dátumozza, talán a korábbi vers emlékére). Mivel Júlia 1850 februárjában már Kolozsvárról Erdődre utazott, mindenképpen még január folyamán kapta meg a verset, amit meghatott válaszevelben köszönt meg szerzőjének.⁷ Nyomatásban többször is megjelent 1850

folyamán, utoljára a Szilágyi Sándor-szerkesztette *Magyar írók albumában*, ami alighanem a legreprezentatívabb volt az 1850-es alkalmi Szilágyi-kiadványok között.⁸

A kilenc verszakeből álló, A-B-A-B-x-C-x-C rímképletű vers refrénje: „Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska / Szíves, de bánatos üdvözlétem!” Maga a vers, bár gyászolja a valószínűleg már halott Petőfit, ugyanakkor mintha kissé hitelt adna azoknak az álhíreknek, hogy az utoljára Segesvárnál látott költő külföldre menekült, tehát „hazátlan” bujdosó lett. A negyedik versszakban Arany fel is teszi Júliának a szónoki kérdést: „Bír-e még ő? – én nem bírok reménnyel!”⁹, hogy aztán a következő versszakban ezt a gondolatot tovább fonja:

„Miképp az elszakadt hű férjet ő,
Keresem én az eltűnt hív barátot,
Sötét az élet, oh! Semmit se látok –
És néma, nem felel a temető.”¹⁰

A fenti szakaszban Arany még olyan jelzőket használ, amik fenntartják annak a reményét, hogy Petőfi esetleg csak megsebesült, és utána külföldre menekült, illetve hogy valahol álruhában magyar földön bujdosik, bár az utóbbi feltetelezés teljesen ellentmond az indulatos *költő természetének*. Bár még erről a lehetőségről is szó esik a nyolcadik szakaszban, a befejező strófa már teljesen a gyászé: *Arany az elvesztett barátira gondolva „könnyhullatásról” ír, és a refrén előtt egy olyan jóslatot rögzít, amiben maga sem hisz:*

„Majd csak felszárad a könny – ... ámde a bű?
Oszlik talán egy hosszú életen”¹¹

Arany későbbi verseiből tudjuk: nem oszlik, még harminc évvel később sem. Elég idézni 1879. január 23-án írt emlékversének két kezdő sorát: „Álmaimat gyakran látogatod most is / Rég sír fedez, oh de nem nyughatol ott is”.¹² Arany János szívében haláláig megmaradt az ifjúkori barát elvesztésén érzett keserűség, a Petőfi Sándort gyászoló mély bánat.

*A következő emlékkönyvi vers címzettje Hollósy Kornélia, időpontja pedig 1857 májusa. Ez idő tájt Arany Nagykőrösön tanárkodik, borús szemmel nézi a hazai helyzetet, egyes események (Ferenc József látogatása Magyarországra) olyan versekre ragadtatják, mint az alig egy hónappal későbbi „A walesi bárdok”, jöllehet a vers keletkezésének idejét újabban vitatják és évekkel későbbre teszik.¹³ Érdekes módon Hollósy (született Korbuly) Kornélia (1827–1890) sem „színmagyar”, hanem örömeny származású magyar, jöllehet mint énekesnő, kivívta magának „a magyar csalogány” becenevet. Kornélia Temesvár közelében született, Bécsben és Milánóban tanult, Itáliához, az olasz zenéhez szoros szálak fűzték, hiszen legelőször egy Verdi-operában énekelt 1845-ben Korfuban, majd Torinóban.¹⁴ 1846-ban a pesti Nemzeti Színház szerződtette, nagy sikerrel szerepelt több operában, különösen a Lammermoori Luciában értékelte a közönség. Másoktól eltérően még a szabadságharc leverése után is fellépett Pesten, Bécsben és Varsóban, az első két helyen azért, hogy várbörtönre ítél József nevű testvérét minél előbb kiszabadítsa. 1852-ben férjhez ment Lonovics Józsefhez, Pesten telepedett le, ahol a Lonovics-Hollósy szalont számos író és művész látogatta.¹⁵ Kornélia 1857-ben, harmincévesen, karrierjének csúcspontján volt, ekkor Sárosy Gyula költő kezdeményezésére Dobsa Lajos és Vadnay Károly díszes emlékalbumot szervezett tiszteletére. Albumába, amit az énekesnő születésnapján, április 13-án nyújtottak át az ünnepeltnek, szinte minden nevezetesebb költő beírt, Vajda János például egy kétsoros verset: „Csak dalolj, – szerelem és dal / Önmagában jutalom”, de hosszabb verssel szerepelt az albumban Egressy Gábor, Tompa Mihály, valamint Szász Károly is.¹⁶ Így Arany János Vadnayék felkérésére köszöntötte rövid verssel a már európai hírnévű művésznőt, verse nyomtatásban először a *Hölgyfutár* című lapban jelent meg 1861 márciusában, ugyanabban az évben, amikor Hollósy Erkel Bánk bán-jának bemutatóján utoljára lépett fel, Melinda szerepében.¹⁷*

¹³ lásd Milbacher Róbert és Hász-Fehér Katalin írását az *Irodalomtörténet* 2016 októberi, illetve 2017 márciusi számában.

¹⁴ Diósszilágyi Sámuel, *Hollósy Katalin élete és művészete*, Makó, 1984, 5. (Makói füzetek 41). Diósszilágyi 1925-ös tanulmányának utánnyomása.

¹⁵ u.o. 22.

¹⁶ u.o. 48.

¹⁷ Arany János, *Kisebb költemények*, Akadémiai kiadó, Budapest, 1951, 506. (Arany János összes művei, I.) és Diósszeghy i.m. 55.

Ebben a kilencsoros kis versben, amit Arany alighanem még 1857 áprilisában írt, jöllehet a „Kapcsos könyvbe” csak május elsejei keltezésével írt be, Itáliát jeleníti meg, de Magyarországra gondol, képzeletében a magyar nemzet láncai csörögnek. Ezt nyomatékosítja a Hollósy Kornéliához intézett kérés, a befejező sorban, a „ne-künk” szó kiemeléssel:

„Hajdan dicső nemzet, ma rab; –
S hogy lánc csörgésit ne hallja:
Énekkel űzi bús neszét,
S az érc igát enyhíti dalja.
Oh, hát dalolj nekünk!”¹⁸

Még a nagykőrösi időszakban íródott, pontosan 1858. június 29-én az az évődő két versszak, amit „Wohl Janka emlékkönyvébe” címen tart nyilván az Összes Költemények. Wohl Janka orvoscsaládból született Pesten 1844-ben, bár az Új magyar irodalmi lexikon két évvel későbbre teszi a születés időpontját.¹⁹ A család eredetileg német anyanyelvű volt, Janka ezért ezen a nyelven kezdett írni serdülő korában verseket, de amikor ezek közül néhányat Jókai Mór lefordított magyarra, csakhamar átpártolt a magyarhoz. Emlékalbumát, amibe az első bejegyző Brunswick Teréz, Janka anyjának barátnője volt, 1857-ben nyitotta meg, Brunswick német nyelvű versével.²⁰ Őt a kufsteini várfogságából frissen szabadult Teleki Blanka, Brunswick Teréz unokahúga követte, majd Janka beragasztott az albumba egy Liszt-kottalapot, mivel Liszt Ferenc baráti viszonyban volt Wohlékkal és ha Pesten járt, gyakran látogatta Wohlék szalonját.²¹ Amikor Janka Ballagi Károlyéknál, Arany nagykőrösi tanártársánál vendégeskedett Nagykőrösön, felhasználta az alkalmat, hogy az országos hírnévű költővel is beirasson valamit emlékkönyvébe. Arany eleget tett a csinos kislány kérésének, annál is inkább, mert Wohl Janka a németen és a magyaron kívül angolul is jól beszélt és olvasott; így született ez a két szakaszos, majdnem-makaroni típusú kis Arany-vers:

¹⁸ *Arany János összes költeményei*, 383. Kisebb helyesírási eltérések az emlékalbumhoz képest, így az „érciga”, mint „érc iga” szerepel a későbbi kiadásban.

¹⁹ Új magyar irodalmi lexikon, III. (szerk. Péter László), Akadémiai kiadó, 1994, 2292.

²⁰ Csapodiné Gárdonyi Klára, „Wohl Janka emlékalbumba”, *Az Országos Széchenyi Könyvtár emlékkönyve*, 1958, 247.

²¹ u.o., 250.

⁵ Arany János, *Zsengély, töredékek, rögtönzések* (Arany János összes művei, VI.), sajtó alá rendezte Voinovich Géza, Akadémiai kiadó, 1952, 217.

⁶ Arany János, *Kisebb költemények*, sajtó alá rendezte Voinovich Géza (Arany János összes művei, I.), Akadémiai kiadó, 1951, 430.

⁷ Mikes Lajos–Dernői Kocsis László (szerk.) *Szendrey Júlia, kéziratok hagyatéka*, Budapest, 1930, 63–64. idézi Voinovich Géza, Arany János, *Kisebb költemények*, 431.

⁸ Ismerteti őket (Magyar emléklapok, Magyar írók füzetek, Pesti röpivek, Pesti füzetek, Magyar írók albuma) Nemeskürty István, *Diák, írd magyar éneket!* II., Gondolat, Budapest, 493.

⁹ *Arany János összes költeményei*, Szépirodalmi könyvkiadó, 1964, 108.

¹⁰ u.o. 109.

¹¹ u.o. 110.

¹² u.o. 577.

To love, to like, enyelgénk,
Amaz sok, ez kevés; –
(Szótár segélye-nélkül
Támadt az érezés;)

Egy szóba' most ezen perc
Kiengesztelve lőn:
Zeng édesen: *remember!*
Át téren és időn.²²

Az emlékkönyvi vers, úgy tűnik, a fiatal vendéglány és a nála jóval idősebb költő közötti beszélgetés révén íródott, s magának a beszélgetésnek a témáját is megpróbálhatjuk rekonstruálni: angol költőkről folyt a szó. Janka alighanem lelkesedett azért a Byronért, akit Arany már a negyvenes években olvasott és próbált fordítani, s talán ismerte Thomas Moore-t is, akit maga Petőfi is nagyra tartott és ajánlott Aranynak, neki ajánlkozva 1848-ban a saját kedvelt Moore-kötetét, amiből aztán Arany több darabot is fordított az ötvenes években.²³ Így kerülhetett szóba két angol ige közötti különbség, ami megfelel a „szeretni” és a „kedvelni” különbségének, s amit Arany az erősebb vonzalom javára „javított” a versben, mert alighanem megszerette az értelmes fiatal lányt, de korántsem szeretett belé. Ugyanakkor kellemes emléke maradt az angol nyelvről és irodalomról folytatott beszélgetés Nagykőrösön. Mindenesetre álljon itt Arany saját kézírásos megjegyzése erről az epizódról: „A 13-14 éves kislány és a 39 éves nő, családos poeta közt éppen nem veszedelmes enyelgés”.²⁴ Wohl Janka, aki később Stefanie hugával együtt, nem annyira verselőként, mint lapszerkesztőként és fordítóként irodalmi karriert futott be, továbbra is jó kapcsolatban maradt az Arany-családdal, ezt bizonyítja a többi közt Arany László Wohl albumába írt kis verse.²⁵ Itt egyébként a két Arany mellett még olyan kiválóságok bejegyzései szerepeltek, mint Szemere Pál, báró Eötvös József és Vámbéry Ármin.²⁶

22 Arany János *Összes költeményei*, 397–398.

23 Jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeum állandó kiállításán. Arany Thomas Moore fordításai az *Összes költemények* 611, 613, 614 és 622 lapjain.

24 Csapodiné Gárdonyi Klára, i.m. 251.

25 u.o., 254. Wohl Janka több nyelvből, főleg angoltól fordított és a tizenkilencedik század hetvenes éveiben szerkesztette a *Divat* és a *Magyar bazár* című lapokat. Fennmaradt egy Arany Jánoshoz írt versezete is, amiben a többi közt ezek a szentimentális sorok olvashatók: „S szép homlokodra hervadatlan fűzért / fon szívvirágból hálalézetem”, Idézi Csapodiné i.m. 255.

26 Csapodiné, i.m. 253–254.

Arany egyetlen férfihez intézett emlékkönyvi verse 1859-ben született, méghozzá elég sajátos körülmények között. A zsidó származású Reményi Ede (eredeti nevén Eduárd Hoffmann) 1830-ban született Miskolcon. Bécsben tanult hegedűművészetet, majd a szabadságharc idején Görgey Artúr vezérkarát kísérte és Buda 1849. májusi bevétele után is játszott egy ünnepi banketten. A szabadságharc után távoznia kellett az országból, Németországban megismerte a fiatal Brahmsot, több városban együtt turnézta, és az ő hatására kezdett a német zeneszerző érdeklődni a magyar dallamok iránt.²⁷ 1849 decembere és 1852 között az Egyesült Államokban működött, majd visszatért Európába, ahol rendkívüli hírnévre tett szert virtuóz hegedűjátékával. 1854-ben Londonban működött, a királyi zenekar szólóhegedűseként, aztán 1855 és 1859 között megint az Egyesült Államokban élt.

Itt meg kell állnunk egy pillanatra. Bár az összes lexikon szerint Reményi Ede csak az 1860-as amnesztiával térhetett vissza Magyarországra, az Arany-szakirodalom Reményi nagykőrösi koncertjét mégis 1859 májusára teszi.²⁸ Lehetséges persze, hogy Reményi már 1859-ben egyéni kegyelemmel tért vissza hazájába. Egy dolog biztos: a szabadságharc száműzött zenészét rendkívül melegen fogadta a magyar közönség, és Nagykőrösön is nagy sikerrel szerepelt, ami után bankettet rendeztek tiszteletére. Arany is meghallgatta a koncertet, utána meghívták a vacsorára, és akkor történt az, amiről beszámol egy későbbi, Szász Károlyhoz írt levelében, vonakodva a „Reményinek” című vers közlésétől: „rossz verset írtam... lakomán voltunk, s [Reményi] kezembe nyomta albumát... így majdnem rögtönözniem kellett”.²⁹

Arany János ezúttal túl kritikusan nyilatkozott saját verséről. A három szakaszos, nyolcsoros vers minden lényegeset elmond Reményi Ede életéről és karrierjéről, a szabadságharcban való részvételtől kezdve az emigrációig, ahol a virtuóz hegedűművész a „honfibúból” „munkás fájdalmat” teremtett és játékával hírnevet szerzett a magyar névnek a nagyvilágban. A vers befejező szakaszában Arany olyan szójátékot enged meg

27 *The Oxford Companion to Music* (ed. Percy A. Scholes), London – OUP, 1974, 869. A Brahmsról írt szócikk is említi Reményit, azzal, hogy ő hívta fel Joachim és Liszt figyelmét Johannes Brahmsra, lásd u.o. 125.

28 Arany János, *Kisebb költemények*, 510.

29 u.o. A *költemény* először a *Népszínházi Évkönyv*, 1863, 40. oldalán jelent meg.

magának, ami rávilágít az 1859-es év várakozásaira, amelyeket a francia-olasz-osztrák háború kitörése (amihez a magyarság vérmes reményeket fűzött) eléggé felfokozott. Ebben a megvilágításban kell értelmeznünk a „Reményinek (Emlékkönyvbe)” befejező szakaszát:

„Most a reménynek egy hangját, Reményi,
Vidd el nyugatra zengő húrodon;
Hirdesse szózatot fád a világnak,
Hogy újra érez, újra él e hon.
És élni fog – mennyi föld minden hatalma
Zúduljon bár fel, – mert élni akar;
Öngyilkolásra hogy többé fájulna,
Sokkal önérzőbb a magyar.”³⁰

Reményit egyébként nem sokkal amnesztiás hazatérése után az a különleges megtiszteltetés érte, hogy magának Ferenc Józsefnek és feleségének koncertezhetett. Ennek ellenére vagy emellett, később is baráti viszonyban maradt Arannal, akit 1865-ben megajándékozott a száműzött Victor Hugo dagerrotíp képmásával.³¹

Miután a Kisfaludy Társaság igazgatójává választották, Arany János 1860-ban családotul Pestre költözött, jóllehet nem nagyon szerette a főváros túl zajos, mozgalmas életét. Lapszerkesztői gondjai is voltak, az egyre népszerűbb *Jókaitól* tréfás versben kért novellát a *Szépirodalmi Figyelő*-be, a Társaság színvonalas hetilapjába.³² Alighanem pár éves szerkesztői működése tette igazán ismertté Aranyt az arisztokrácia köreiből, bár az az asszony, aki 1864-ben emléklapot küldött neki azzal a kéréssel, hogy írjon rá egy verset, Bethlen Miklósné Petrichevich Horváth Izidóra („Iza” vagy „Iduna”) már korábban is ismerte Arany műveit. Izidóra, akinek az ötvenes években versei jelentek meg az irodalmi lapokban és lehet, hogy elküldte Aranynak éppen 1864-ben Kolozsvárt kiadott versgyűjteményét, találkozni szeretett volna a már országosan ismert költővel, és ezekkel a szavakkal kérte levelében a költőt, írjon be emlékkönyvébe „az ide mellékelt emléklap albumom fő dísz leend, ha az Ön neve ragyog rajta”.³³ Izidóra ekkor már tíz éve volt Bethlen Miklós nyugalmazott honvédőrnagy és ujságíró

30 Arany, *Összes költeményei*, 402.

31 Arany, *Kisebb költemények*, 510.

32 Arany, *Összes költeményei*, 430.

33 Arany, *Kisebb költemények*, 520. Arany kéziratán ez áll: „Izidórának (Kívánatra, emlékkönyvbe) 1864. szeptember 24.”

felesége és alighanem gyakran járt Pesten, s egy ilyen látogatás alkalmával remélte volna megismerni Aranyt, de az, úgy tetszik, nem szívesen állt kötélnek. Álláspontját meg is magyarázza az albumba küldött, „Emlékül” című versében, aminek az „Ismerni akarónak” alcímét adta:

Ha levette gyarló testet,
Úgy, mint ideállá fested,
Lengne hozzád tiszta szárnyán
Ez a szellem: elbocsátnám.

Így ne óhajtsd látni szembe:
Ember ő is, törpe, gyenge;
S tán becsét is, ha csalódnál,
Alább tennéd... a valónál.”³⁴

Ha Izidorával valószínűleg nem is, Görgey Artúr lányával, Bertával Arany János majdnem biztosan találkozott, méghozzá 1865 novemberében, amikor az akkor tizenöt éves lány felkérte a költőt, írjon be valamit emlékkönyvébe. Ebből született a „Görgey Arthur leányának” című kis, nyolcsoros vers, amiből egy-két dolog kiolvasható, mindenképp az, hogy a Kossuth vádjai által befolyásolt közhiedelemmel ellentétben Arany nem tekintette árulónak a szabadságharc legjobb hadvezérét. Ebben egyetértett Deák Ferencel és az irodalmi Deák-párt más tagjaival, akik nem a Habsburg-ház-tól való elszakadást és teljes függetlenséget, hanem a kiegyezést támogatták, természetesen a magyarságra nézve kedvező feltételek mellett. Arany „verses meséje”, amit Görgey Berta albumába írt 1865. november 21-én keltezett – ekkor már túl van az ország Deák híres „húsvéti” cikkén, amiben felvázolta a kiegyezés lehetséges jogi és politikai feltételeit. De lássuk Arany János utolsó emlékkönyvbe bejegyzett kis versét:

Mese, mese: mit találtam
E világban járván?
Szép ibolyát villámzúzta
Délceg cserfa árnyán;
Oroszlánnak felszakított
Kebeléből mézet –
Így elegyít erőt bájjal
Az anya-természet!

Görgey Artúr csak a kiegyezés után térhetett vissza száműzetéséből Magyarországra és még

34 Arany, *Összes költeményei*, 441.

Egy vonzó költői alkat

Szilágyi Márton: „Mi vagyok én?” Arany János költészete

A költő születésének kétszázadik évfordulójára 2017-ben, illetve az azt megelőző évben, számos kiadvány látott napvilágot: többek között újra megjelentették balladáit Zichy Mihály híres rajzaival, kiadták *Kapcsos könyvét*, 1856-os, kisebb költeményeket tartalmazó kötetkompozícióját, kortárs költők hozzá fűződő reflexióit, és az új kritikai kiadás első darabját. Emellett tematikus folyóiratszámok és tanulmánykötetek is megjelentek a tiszteletére, utóbbiak például interdiszciplináris megközelítésben és a világirodalmi beágyazottságot vizsgálva közelítették Arany örökségéhez.

Szilágyi Márton munkája kiemelkedik az Arany-életműre reflektáló bicentenáriumi könyvtermésből. Bevezetőjében a szerző arról elmélkedik, hogy Aranyról nincsen olyan átfogó nagymonográfiánk, mint amilyen például a Petőfi-szakirodalom rendelkezik, ugyanakkor előrebocsátja, ő sem e hiány betöltésére törekszik. Vállalkozását az életmű legfontosabb tendenciáit felvonultató „*pályaképszerű vázlatként*” pozicionálja, amely a tematikus tanulmánygyűjteményeknél többet nyújt, de nem vonultatja fel a hivatkozott monografikus teljesség minden ismervét.

A cím, mely visszautal a szerző korábbi Petőfi-tanulmánykötetére (*Ki vagyok én? Nem mondom meg...*) az írói alkat kettősségére mutat rá, megidézi egy kései Arany-verset („*Mi vagyok én? Senki Pál*”), de a címbéli szókapcsolat a költői pálya kezdetén, a Petőfihez írt válaszversben is felbukkan („*S mi vagyok én, kérde. Egy népi sarjadék*”). Utóbbi önmeghatározást pontosítja Szilágyi a lírikus társadalmi státuszának változásai

ról szóló nyitófejezetben, amely felvázolja Arany irodalmi elismertségének köszönhető társadalmi emelkedését, hogy hogyan lett nemesi tudatú hajdú család sarjaként, honoráciorból a kulturális élet meghatározó személyisége. Ebbe az újszerű keretbe ágyazza az életrajz legfontosabb mozzanatait, a könyvének nagyobbik hányadát kitevő műelemző egységekben már elkerüli a biográfiai részleteket.

Az irodalomtörténész rávilágít arra, hogy Csokonai Vitéz Mihályhoz és Petőfi Sándorhoz hasonlóan, a nagy balladaköltőnél is megfigyelhető az életmű szöveghatárainak bizonytalansága. A debreceni poétánál ennek hátterében az epigonok nagy száma, Petőfinél alkotásai folklorizációja áll, Aranynál viszont az okoz nehézséget, hogy több olyan, feltehetően hozzá köthető munkát ismerünk, amelyek nem saját kéziratában vagy erősen megrostált anyagú kötetekben hagyományozódtak ránk, hanem egyéb módon, például barátaitól származó kéziratok formájában. Ezt a jelenséget járja körül, amikor az Arany-korpusz periferiáján elhelyezkedő alkotásokat is megvizsgálja, így – az elemző felfogásában a költői pálya genezise szempontjából meghatározó – közvetlen környezete szórakoztatására szánt, alkalmi költészete is fókuszba kerül. Ezen a nyomvonalon halad tovább, amikor behatóbban foglalkozik a szintén az életmű peremén található szövegek közül *A dévaványai juhbehajtás* című verses elbeszéléssel, felsorakoztatva Arany szerzősége melletti érveit. Továbbá taglalja a nem csak a pályakezdés éveire jellemző, temetéseken elhangzó verses búcsúztatókat és sírverseket is, melyek az irodalmi fi-

hosszú ideig tartotta magát az „áruló Görgey” mítosza, amit talán csak Pethő Tibor és Kosáry Domokos művei oszlattak el teljesen.³⁵ De leánya már korábban Pesten járt, és a kis Arany-versből nyilvánvaló, hogy a „Toldi” költője nem csak Görgey Artúrt, hanem lányát is rokonszenvesnek találta, „szép ibolyának”, aki a „villámzúgta délceg cserfa” árnyékában virágzott. Az Arany-versből látjuk, hogy szerzője személyesen ismerhette Görgeyt, tudta, hogy szokatlanul magas, jó tartású ember volt, erre utal a „cserfa” „délceg” jelzője. Ami pedig a bibliai képet illeti (a Bírák könyvének XIV. fejezetének 8. verse), az Sámsonra utal, menyegzője előtt, aki egy oroszlán teteméből szerzett magának mézet. Sámson a legnagyobb erő szimbolikus alakja, s lehet, hogy Görgey Berta jellemében volt valami, amit Arany felismert, s ami őt a versbe foglalt bókra készítette: az, hogy ez a fiatal leány az erős apa és a bájos anya szerelméből született. 1867 utáni hazatérését követően Görgey Artúr, aki korábban olvasta és megértette „A nagyidai cigányok”-at, maga is fölkereste Arany Jánost.³⁶

³⁵ A Görgey-kérdéssel Pethő Sándor foglalkozott *Görgey Artúr, Genius*, (n. é. de 1934) és Kosáry Domokos, *A Görgey-kérdés és története*, Budapest, 1936, illetve Osiris, Budapest, 1994 munkájában.

³⁶ Arany, *Zsengély, töredékek, rögtönzések*, 241.

Összefoglalva tanulmányomat, különösen érdekesnek tartom, hogy egyetlen vers, a korai *Egykori tanítványom emlékkönyvébe* kivételével Arany János összes emlékkönyvi verse közvetve, vagy közvetlenül valamilyen kapcsolatban van az 1848–49-es szabadságharc emlékével. Legnyíltabban ez a Szendrey Júliához, Hollós Kornéliához és Reményi Edéhez írt versekben érvényesül, de még a hajdan Bem mellett harcoló Bethlen Miklós feleségének, Petrichevich Horváth Izidórának is Arany alighanem a harcedzett férjre való tekintettel válaszol, a Görgey-lány esetében meg nyilvánvaló, hogy itt Arany egy nagy magyar száműzött hadvezérnek tiszteleg verssoraival. Végül (bár ez hipotézis, de eléggé valószínűnek tartom), a Wohl Jankának írt incselkedő kis vers mögött is valahol ott lebeg Thomas Moore *Forget not the field...* című verse, melynek első sorait Arany János 1852-ben így magyaráította:

„Eszünkbe jusson, hol veszett el
Hősink utója, legjava,
Mind, mind! – s ápolt fényes reményünk
Sírjukba szállván, elhala”³⁷

³⁷ Arany, *Összes költeményei*, 613.

lológia megközelítésében ugyancsak nem teljes mértékben autorizált darabok.

A verses epikát tárgyaló fejezetben hosszabb tanulmány szól a *Toldi*-trilógiáról, Szilágyi értelmezése megvilágítja a három alkotás viszonyrendszerét. A *Toldit* és a *Toldi estéjét* párhuzamba állítva utóbbi ellenpontjellegét mutatja ki, azt, hogy bár mindkét elbeszélő költeményben a világrend helyreállítása a cél, a későbbi alkotásból feltárul, hogy „a *Toldiban* ábrázolt harmónia és önlegyőzés nem volt egyszerre s mindenkorra szóló győzelem, s az akkor elért állapot nem volt állandósítható...” (93.) A *Toldi estéje*, „a leginkább Arany János-i hang” (Szerb Antal) azáltal is a *Toldi* visszaéneklése, hogy míg a trilógia első része kijelöli a főhős meghatározó szerepét a közösség életében, addig a befejezés megkérdőjelezi ezt, erős kételyeket fogalmaz meg a nemzeti közösség összetartozását illetően. Mindemellett ismerteti azt az érvét is, hogy a *Toldiban* kidomborodik az isteni Gondviselésbe vetett hit, a *Toldi* legfontosabb elemeit mutatis mutandis megismétlő folytatásban azonban az elmúlás tapasztalata sem oldódik fel a keresztényi világrend szakrális keretében. Szilágyi az egységes trilógia szempontrendszeréből közelíti a *Toldi szerelméhez* is. Mint közismert, Petőfi is szorgalmazta a két alkotás kibővítését, a „nagy-szerű egész” megalkotását, nem érzékelté vagy nem akarta érzékelni, hogy a *Toldi estéje* a *Toldi* bizonyos állításait visszavonja, ami Arany legnagyobb dilemmája lehetett az egységes kompozíció megformálását illetően.

Szörényi László bicentenáriumra megjelent Arany-kötetében (*Arany János évében*) a költő forráshasználatát elemzi a Szent Lászlóról írott versekben, például a *Szent László fűvében*. Arany epikai útkeresésének tárgyalásakor Szilágyi Márton is vizsgálódási körébe vonja e „népmondát”, és így foglalja össze a *Toldinál* is megfigyelhető alkotómódszert: „... a költő itt tudatosan egy átértelmezést végzett el: historizált és popularizált egy olyan szűzsét, amelyet tudós, írásos hagyományból ismert. Ezzel voltaképpen visszaírta a szóbeli hagyományba azt a történetet, amelyet onnan már nem lehetett volna megismerni. Ez az eljárás rokona mindannak, amit a *Toldiban* láthattunk: ott is az immár nem eleven, egykori hagyomány szervessé tételének a szándéka mozgatta...” (123-124.)

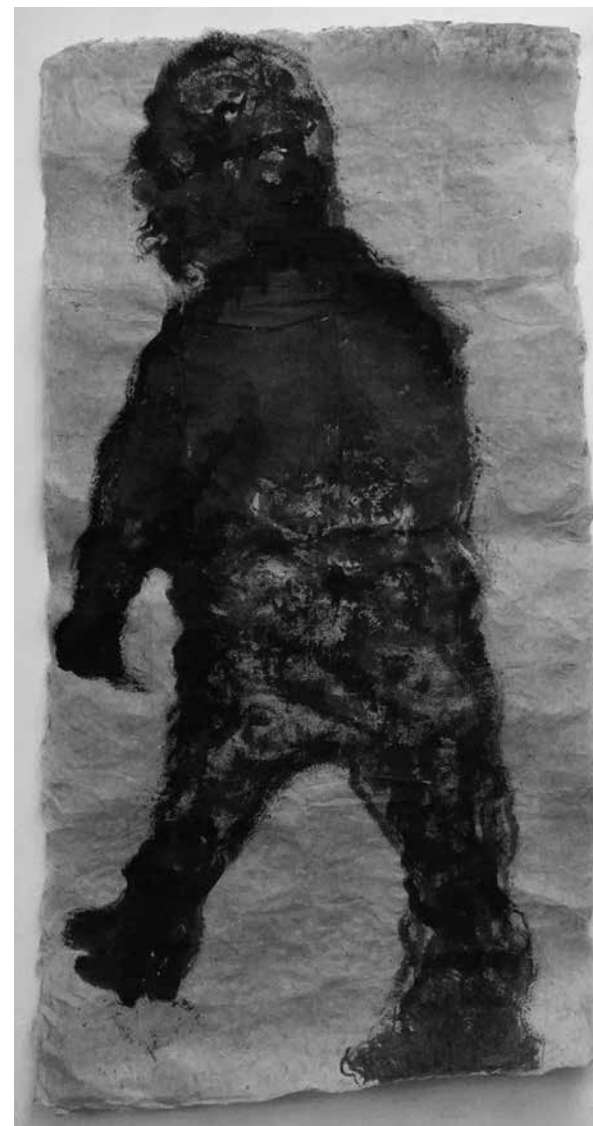
Szilágyi más irodalomtörténeti munkákkal szemben a töredékeknek is viszonylag tágabb

teret szentel, számol az útkeresés eme dokumentumainak tanulságaival is. Arany váratlan feltűnése a Parnasszuson („*tűzokádó gyanánt / Tenger mélységéből*” – Petőfi) verses epikájának volt köszönhető, töredékei azonban már azt jelzik, hogy nem tud folyamatosan epikusként jelen lenni az irodalmi életben. A szerző előhív egy ide vonatkozó idézetet Németh G. Béla Arany-esszéjéből: „*Arany 1849 után lírikus lett. Lénye és művészete ambivalens voltának frappáns megnyilvánulása ez.*” (205.) Az 1850-es évek líráját értelmezve Szilágyi többek között gyűjtőpontba helyezi az intertextuális utalásokat, az oralitásból átvett frázisok, toposzok újrhangszerelését, a köznapi metaforák, hiedelmek, mitológiai hivatkozások művészi befoglalását a korszak reprezentatív verseibe.

A „*kisebb költeményeket*” taglaló fejezetben a balladák világát is megidézi, arról értekezik, hogy e művek a líraiságnak az epikus narrációval való egyesítésére tett kísérletekként értelmezhetőek. Szilágyi úgy véli, nem létezik egységes szempontrendszer, amely vezérfonalat kínálna e sokszínű műcsoport tárgyalásakor, ugyanakkor kiemeli – bár nem bont ki teljesen – egy közös motívumot, a démonikusság ábrázolását, illetve annak kapcsolódását a tapasztalati világhoz. A démonikus világrend, vagy „*az éjnek rémjáró sarka*” (*Hamlet*) az Ágnes asszonynak, illetve a *Bor vitéznek* is alaprétege, a *Vörös Rébékben*, melyben „*nincs szabályos tragédia, bűn és bűnhődés*”, „*csak az elpusztíthatatlan gonosz*” (Lator László) mindez a boszorkányhiedelmekkel párosul. A kísértetiesség a *Tengeri-hántás* légkörét is körülengi, amit ugyan kiküszöböl a *Tetemre hívás*, de a középkori keretek közé helyezett bűnügyi történetet áthatja a misztikum. A középkori haláltáncirodalmat megidéző *Híd-avatáson* elmélkedve Szilágyi termékeny értelmezési keretbe illeszti a balladákat: „*Akár szimbolikusnak is tekinthető, hogy a kísértetiesség jegyében elinduló műforma, a ballada majdnem ugyanoda tér vissza, ahonnan elindult. Arany egyik kronológiailag utolsó ide-sorolható műve ugyanis szintén az emberi létezés határait és határátlépését tematizálja: azt érzékeltetve, hogy ez a jelenség abszolút kortárs esemény, sem múltba utalására, sem falusi környezetbe helyezésére nincs szükség ahhoz, hogy érvényes művészi hatású szöveg alapja legyen. A kísértetek ugyanis köztünk vannak, vagy – ami még dermesztőbb – mi magunk vagyunk kísértetek.*” (263.)

Szilágyi Arany-értelmezése – talán egy-két mélyelemzéstől eltekintve – a szélesebb olvasóközönséget is megcélozza, mindemellett az irodalomtörténész szakma szempontjából is fontos kötet született. A szerzőtől megszokott filológiai alaposággal megírt munka egyéni felfogásával, újszerű nézőpontjaival kiegészíti, árnyalja az Arany-szakirodalom megállapításait. A bőséges jegyzetapparátus és az irodalomjegyzék nagymértékben segíti az egyes témákban való további elmélyedést.

Az utószóban a szerző visszatér a címbéli kérdésfeltevéshez, amikor arról ír, Arany mindig is kételkedett tehetségében és teljesítményében. A mai olvasó ugyanakkor, teszi hozzá Szilágyi, nem azt a hiányt, töredezettséget érzékeli, amit a költő az *Epilogusban* is megverselt, hanem a magyar irodalom egyik, de inkább a legnagyobb életművét, s hogy mindez egy esendő, saját nagyságát kétségbe vonó költői alkattal párosul, személyiségét, költészetét még inkább vonzóvá teszi. Pesti Kalligram, Budapest, 2017.

Képaláírás

► FALUSI MÁRTON

Nagy Gáspár autoreflexív beszédmódja¹

A művészet 20. századi autoreflexív irányultsága az azzal való nyughatatlan tusakodást fejezi ki, hogy az esztétikai tapasztalat vajon részt vesz-e a megismerésben. Máig kísért a kétféle álláspont nevezetes megfogalmazása. Kant szerint „nincs szép tudomány, csak szép művészet”, ami voltaképpen előkészíti Dilthey elvi, értelmező és megismerő tudományok között tett distinkcióját. Az ellentétes póluson Hegel a szépet „az eszme érzéki látszásaként” határozta meg, és ebben a műalkotás megismerőképességét látta, ám – platonai visszahajlasként – afféle másodrendű megismerőképességét, amiért egy művészetben túli igazság és valóság ölt benne testet. Hegel alapvetését azután Heidegger és Gadamer „rehabilitálta”.² Az ő hermeneutikai szemléletmódjuk – Bildung-eszményük – elveti az értelmezésnek a szerzői intencióra, életmegnyilvánulásra, életrajzra összpontosító pszichologizáló és a művészi látszatot valamiféle objektív valóság tükörképének felfogó kanonikus válfajait.³ Gadamer egyenesen úgy véli, hogy „a művészet tapasztalatát is az igazság megismeréseként kell legitimálnunk”,⁴ továbbá „a kép *létfolyamat* – benne jut

a lét értelmes-látható megjelenéshez”.⁵ Fehér M. István ezért találóan jegyzi meg, hogy „a művészi »látszat« sokkal valószínűbb és gazdagabb, mint az, amit közönségesen valóságnak vélnek”.⁶ Heidegger lényegében ugyanazt ragadja meg, amihez később Gadamer is ragaszkodik, hogy szó és dolog egymásrautaltsága révén a szép nem pusztán tetszés, hanem „az igazság történése”, „a szóban maga a dolog van jelen”,⁷ vagyis a kauzális tudományosság igazságfogalmától eltérő – talán éppen eredetibb – igazságokra ébreszt rá.

E – nyilvánvalóan bibliai fogantatású – hermeneutikát tette magáévá Pilinszky János, valamint a nyelvi műalkotást a transzcendens felé az ő nyomdokait követve – más-más módon – megnyitó Vasadi Péter, Szöllősi Zoltán és Nagy Gáspár. Mintha Pilinszky két híres, a *Nagyvárosi ikonok*-ba illesztett esszéjének (A „*teremtő képzelet*” sorsa *korunkban*; *Ars poetica helyett*) esszenciáját párolná le Vasadi Péter hit, vallás és művészet összefüggéséből (*Levél a transzcendenciáról a művészetben*):

„A művészet nem ismeretelmélet, és egyáltalán nem elmélet; ezért a megismertről azonnal van mit mondanía, ha túlléphet rajta s anélkül, hogy találkozásukat elfelejtené, kutatja a megismert ismeretlen megismerhetetlenségét. A transzcendenciánál vagyunk. De mielőtt erről beszélnénk, a művészet alapelvének kell mondanunk, hogy önelvűségét, immanenciáját, a dologban érezhető, sőt látható szellemiségét teljes szuverenitása védi. Mint ahogy összeomlik az a művészet, amely a titoktalan megnevezések-

től várja a transzcendens lappangást, ugyanúgy romba dől az a művészet is, amely az ideológiai cenzúra sósavával összezsugorítja egy mű nem-immanens elemeit. Minthogy transzcendencia nélkül az immanencia nem igazán immanens, immanencia nélkül pedig nincs, mi reprezentálja a transzcendenciát, a hiteles művészetben a folytonos, vakító határátlépések tanúi vagyunk; a mű anyagán a transzcendens immanencia és az immanens transzcendencia szeszélyes karcolatait látjuk. Ez a kettős egység változtatja esztétikaivá a mű etikáját.”⁸

Amikor Vasadi azt írja, hogy a művészet a transzcendenciát az immanenciában fejt ki, és ez az alapviszony teszi szuverénvé, ugyanúgy perli vissza az esztétikát a vallásos, mint a tudományos intézményektől, bizonyosságoktól. Ahogy Dukai István rámutat, hasonlóképpen jár el Szöllősi Zoltán poétikája is az „egyidő” metafizikai dimenzióját érzékelve, az „integrált időt”, amelyben „a valódi megismerés” létrejön, a megismerő azonosul a megismerés tárgyával.⁹

A Nagy Gáspár életművén vörös fonálként végighúzó autoreflexivitás pedig végső soron ugyancsak az esztétikai világszemlélet, az apofantikus beszédmód filozófiai problémáját veti föl újra és újra. Mindjárt a *Koronatűz* című kötet előhangjában: „Sütő András egyik hőstől tudom, hogy az ember ott kezdődik, amikor összetéveszti magát azzal, amitől megfosztották. Az igazi vers is innen indul; azért a hiányért és szüntelenül cipelve a rábízottakat: bánatos csikóarcot, madárként repdeső gyerekeket”. Ám néhány sorral e szentencia előtt a valóság és a vers kapcsolódásának mikéntjét egyik legjellegzetesebb toposzával demonstrálja a költő: „valamelyik hősínű terepre hajnalig rákarcolódna egy boldogtalan költemény; kép és dráma, mint szívemre, agyamra már korábban”. A nyelvi jelek valóságra vésődése, mintázódása a vers megismerőképességéről tanúskodik, s hogy nélküle, a szavak nélkül a valóság egyszerűen nem képződik meg autentikusan. Ezért kötődnek e folyamathoz minduntalan bibliai párhuzamok, allúziók, a keresztény liturgia cselekvéssora. A hősínű – tehát makulátlanul tiszta – terepen a költemény alakzata a madár, s mivel „a rábízot-

takat cipeli”, egyszersmind az özönvíz végét vagy az evangéliumi üzenetet hírül hozó, „hordozó” médium lenyomataként konstituálódik.

A *Ponto* című vers kinyilatkoztatásszerű mondatai a valóságban lezárult eseményeket és a beszédaktusokat „írják” egymásra. A lekoppanó kövek, az elsüllyedt hajók, a véget érő sínek, az alámerült hálók, az elernyedő kezek és a könnyörgésben megrekedt szavak, vagyis a cselekvésben ellehetetlenült emberi beszéd sorsa a metafizikai dimenzióban, a teremtő nézőpontjából azonosul. Ekként a „pont” a befejeződés metaforájaként a megváltást készíti elő, amikor a tárgyi valóság állandó mozgása nyugvópontonra jut, és a nyelvben érzékileg megformált ima lélegzete eláll. A kötetkompozíció tudatosságára vall, hogy *A vers* című költemény, a *Ponto* közelében, szerkezetileg hasonlóan definitív és szaggatott. A *Ponto* az igéket főnevesíti, hogy ezáltal is fokozza az evilági lét megszűnésétől való félelemérzetet; a „tovább nincsen” geminációja pedig a nemlét igéjét hirdeti. *A vers* viszont kizárólag nominális stílust választ, csupán a „magasodhat” szó fejez ki cselekvést (emiatt is) kitüntetett pozícióban. A morális helytállást, a bibliai eredetű motívumokat és a hazaszeretetet tükröző alakzatok közül ezúttal egy általánosabbat érdemes kiragadnunk. A vers – az egyik aforizma szerint – „gát, innen az élet, onnan az életünk”. Az egyetemes lét és az egyéni tettekkel elsajátított létezés között *létesített* gát metaforája a költészet hivatását a teljes körű világmegértésre terjeszti ki. A gát egyszerre védi egymástól a két szférát, személyes sodrású „életünket” a befogadhatatlanul sokrétű, hőmpolygó „élettől”; vagyis mintegy megszelídíti, felfoghatóvá teszi a természetet és a kultúrát, ugyanakkor torlaszt és duzzaszt: nyomatékosit. Nyilvánvaló mindemellett, hogy a vizek kettéválasztása Mózes vörös-tengeri csodáját is emlékeztetünkbe idézi, ami a birtokos személyjel hatását erősítve a művészet közösségi funkciójára is utal. A *Születésnapomra* képe – „aládúcoljam-e fogaimmal a szót?” – viszi tovább ezt a gondolatot, hogy végül „A szó csak kirekeszt!” felkiáltása elbizonytalanítsa az olvasót, aki nem tudhatja, milyen mértékben ironikus modalitású, s milyen mértékben – afféle avantgárd gesztus gyanánt – a konvencionális nyelvhasználat elégtelenségét konstatálja. A szó hangalakjának kölcsönzött fizikai alak, itt és most a szó mint megtámasztásra szoruló épület, szintén gyakori stílusesszék

1 Az MMA MMKI Symphonia Ungarorum című, 2018. március 28-án rendezett konferenciáján elhangzott előadás írott változata.

2 Lásd: Kulcsár Szabó Ernő: Ami szép – mint mondják –, nehéz, avagy jól értjük-e a humán tudás igazságát? Letöltés: <http://www.matud.iif.hu/2015/02/08.htm> 2018. 03. 23.

3 Lásd: Fehér M. István: „Az eszme érzéki ragyogása” – Esztétika, metafizika, hermeneutika (Gadamer és Hegel). 123–199. Letöltés: <http://real.mtak.hu/3545/1/1055730.pdf> 2018. 03. 23.

4 Uo. 134.

5 Uo. 135.

6 Uo. 136.

7 Uo. 146.

8 Vasadi Péter: *Levél a transzcendenciáról a művészetben*. In Jelenkor 1990/3. szám. 247–249.

9 Dukai István: Az idő problematikája Szöllősi Zoltán költészetében. In Kortárs 2008/6. szám. Letöltés: <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00127/dukai.htm> 2018. 03. 23.

Nagy Gáspár költészetében. A *Pár sor* című vers is felhozható példaként: „és marad hátra pár sor / pár köpés a homokra”, majd a verszárlat: „mert éjfélre jár a folyó / és éjfélre a száj tehát folyton / folyik árad és hazudik míg kavicsot / hord nyelvem alá-föle az álló Duna”. A hazugságáradat, a nyelvi hordalék kollokvialis metaforáját újszerű plaszticitással fogalmazza meg a beszélő, akit a Duna kavicsai, a voltaképpen szavak a félrebeszélő nyelvtől védenek, szigetelnek el.

E kettősség, vagyis az „evangéliumi esztétika”, a „mozdulatlan elkötelezettség” (ezek Pilinszky közismert fogalmai), a költői szó teremő erejébe vetett hit és a nyelvi inkarnáció hamissága – „látszólagossága” – számos Nagy Gáspár-vers feszültségterét mélyíti, amit a vers mint artefaktum vissza-visszatérő retorikai alakzata is tudatosít. A *Verskész* már a címével rávesi a szövegtestre alkotóját és cselekvőjét, a kezet, amelyhez a „rés” és a „kés”, a jégen keletkező lék attribútumai kapcsolódnak. Elsősorban pedig az „elveszíthető kép üresjárata” a gáttal kettészelt, polarizált valóság-felfogással analóg költői eljárás révén. A „lék” és a „kés” is hiányt keletkeztet, belehasít valamibe, összeroskasz, megtör valami egészségeset és rendezettet, a „jégagyat” és a „hókunyhót”. Miféle képet állít elő a vers, ha egyszerre tevőleges és (cselekvés) „képtelen”, váratlan, katasztrofális és kifürkészhetetlen, ám mindennekfelett a végtelenre irányul? A költői invenció természete és hatása alapján is kiszámíthatatlan; akár a „fakutyaszél”, akár a „pingvin” vagy az „eszkimóima” a kiváltója, bekövetkezik és elmúlik, mint egy rianás, pusztulást vagy megigazulást okozva. A *horror vacui*, a valóságon ejtett seb – lásd József Attilától: „Sebed a világ” – azonban nem föltétlenül kitöltendő, begyógyítandó. Ennek párverse a gyakran elemzett *Kés(lekedik) a szó*, a szólás jogáért, a kimondhatóságért vállalt egzisztenciális küzdelem emblémája. „Egy nyulánk hang vérzik / befelé hosszan”, és „csak gyűlik a nyál / meg a *kibiztosított / beszéd*...”, aminek nemcsak a politikai, de a nyelvfilozófiai konnotációja is egyértelmű: a világ folyamatosan provokálja a nyelvi közlést. A „késlekedés” egyaránt jelöli a késként viselkedve és a késedelembe esik jelentéseket, így módon egy tipikus, Nagy Gáspárra jellemző szójáték.

A *Leírom...* a legkristályosabb és egyik legsebbebb költemény vers és valóság viszonyáról. Egy rituálét „ír le”, amely a beszélőt először a költői techné eszközeitől, majd a médiumától, végül a

valóságtól is – vagy a valóságot a beszélőtől – megszabadítja, hogy csupán a folyamatos versírás – a mi oldalunkról: versolvasás – helyzete, szakrális állapota maradjon hátra. A verssorok – mintha a beszélő az ébrenlét és az álom peremvidékén szólna meg – szétszálazhatatlanul összebogozzák a vers szellemi és fizikai megjelenését, valamint a valós eseményeket. „most leveszem a képet a versről” – indul a cselekvéssor, mintha a beszélő a konyhát rendezgetné, s miközben ez a mondat a par excellence trópus, amit leválaszt, a második sor (zárójelben) a leválasztás *mikéntjét* is érzékelhetővé teszi egy hasonlattal: „(mint tejszín a tejről)”. A kéz, a toll és a papír eltávolítása – „(mint ha csöpp gyerek alól / a pelenkát ha fölsírt)” – a „vers” tisztába tételéhez vezet; ezután csak az „utolsó” sor (közlés) marad, melynek „letakarása” az asszony „betakarásával” áll párhuzamban. A hajnal „beeresztése” és az éjjel „kikapcsolása” – sőt a reggeli himnusz felidézése („bekapcsolása”) – egyszerre a valóság totális lirizálása és a líra totális megvalósítása vagy elvalótlanítása: a vers nagyszerűségét abban is tetten érhetjük, hogy nem dönthető el immár, a beszélő teljesen feloldódott-e a versben, vagy a vers teljesen feloldódott-e a beszélő valóságában (macska, rádióhallgatás, alvó társ, konyhai tevé-vevés). E ki- és befördített szituáltságot világítja meg, hogy a feleség fölébredése az éjjel „kikapcsolása” miatt következik be („ne fogyasszony több setétet”), és a versbéli figura meg is szólítja a beszélőt, mintegy faggatózva, hogy a versben vagy a valóságban találják-e magukat: „verset írtál vagy most jöttél meg”. Az utolsó négy sor – miként a megérkezés, az eljövétel alakzata is – a valószerűtlen, mert a valóságon és a versen egyaránt felülemelkedő létmód – a transzcendencia – állapotrajza: „meg se jöttem itt se vagyok / csak ezt a képet kinagyítom / verssé bedobom a forró teavízbe / és mindent a nappalra hagyok”. A „kép” talán nem is a költői, hanem a valós életkép, amelyet – a fényképelőhívó oldat helyett – a teavíz varázsol láthatóvá, és a nappal beköszöntekor a világosság rögzít. A finoman árnyalt ellentétpárok – a tejszín a felütésben és a teaőzés a zárlatban, a nappal és az éjjel, a megszólaló és a feleség, a látványelemek és a hanghatások, a pontos adatok (4.30-as himnusz) és a sejtelmes benyomások stb., a valóság és a képzelet – a végsőkéig feszítik a kérdést, ám anélkül, hogy a vers didaktikus okfejtésekbe merülne: mi a költészet funkciója és mik a lehetőségei.

A *Tudom, nagy nyári délután lesz* (1998) kötetben bukkanunk rá arra a versre (Éjszakadás versre és álmra)¹⁰, amely hangsúlyosan evokálja a *Halántékdobban* (1978), tehát éppen húsz esztendővel korábban megjelentet. „Nincs szörnyűbb annál mint éjszaka kettesben maradni egy félkész verssel” – így szól a versindítás, és a sötétben, álmatlanságban föltárukkozó „fogyatékoságok” nem pusztán poétikai jellegűek, hanem tagadhatatlanul morálisak, amit a kakasszó és az árulás motívuma is alátámaszt. A „szóvonalzó” és a „súlypont” geometriai-fizikai metaforái pedig egyre kevésbé költészettechnikai, mint inkább létezéses-technikai kérdések körül forgatják a gondolatokat. Verset írni a vers maga – mint oly sokszor Nagy Gáspárnál –, de az írás aktusa a születéssel, az áldozathozattal, a kínkeserves megmértetéssel rokon, s akárcsak az előző műben, a „szerelem-lucokban magzatvízben meghengergetett drága testet” és az „indigó pelenkákat kékít feketít alája kezéd” kitételek a természetes mozgásokat biblikus, természetfeletti vonatkozásokkal magasztosítják fel. Ekként a sejtek és a protonok világegyeteme a vészjósó tigris és a gravitációt legyőző madár metaforáival a „Napostya” és a fehér színnel érzékeltetett megtisztulás „biztos jeléig”, Isten közelségéig tágul. Nem vitás, hogy gecsemánéi éjszakát él át a beszélő – „halj bele halj bele ebbe az éjszakába” –, a teremő ihletével megvert teremtmény, aki fél, hogy tettére fény derül – „ő kész de te most félsz mit is tettél ha nem látsz ha nem látnál” –, mert a felemelkedés, a határátlépés (transzcendálás) kockázatos, hiszen a lírai szöveten/szövegen az éjszakában rejtegetett gyarlóságaink is áttetszenek, kitudódnak. Az éterien lebegtetett „kék”, a meghatározatlan bűn azonban immanens módon, a bibliai utalásokon „innen” is működésbe lendül „valami szenvelgő pártszűz”, „a teremőst roppant türelmetlenül viselő ember kényesebb oldalbordája” alakjában, aki „egy érzékeny mellre tűzhető membrános jelenvényért elárult”; ő talán a fogantatás eredője, de jutalma, a „jelvény”, mindenképp a „Napostya”, a „biztos jel” ellenpontjaként veendő számításba. Jelvény és jel, fekete és fehér („fehér mint az éjszaka mélyén a nagyon fehér”), kék és szerelem, születés és halál, tigris és madár ellentétes pólusaiban a vers által rögzíthetetlen, „félkész” igazság, a férfi minőség és a vers nélkül megigazíthatatlan valóság („ő kész”), a női minőség csapnak össze.

¹⁰ A verset a költő később *Késő hajnali átirat* címen áttördelte.

A *halántékon lőtt versek emlékműve mögött* egyenesen a szemantikai háromszög nagy problémájával tusakodik. „Ha kiírtad magad / alól a földet / még rádvilloghatnak / a hold márványjelei – / de életedből hová / omolnak a dolgok / miket a földön nem / szabad elfelejteni.” A vers mintegy kivégzés áldozata, a „kiírt” föld poétikai abszurdítás, a lét teljes birtokbavétele a szemantikai terror megsemmisítő gépezetével, vagyis maga a heideggeri „elrejtettség”, amiben a humánus elbukik. Nyelvén túl, a nyelven és földön túli tartományból azonban még elérhetik a „márványjelek”: az emberi nyelvbe nem foglalható, így jelentés nélküli „villogások”, az immanencia nélküli transzcendencia. Végző soron a megnevezésre, értelmezhető jelekre váró evilági dolgok felejtésre vannak kárhozattva, ha az írás nem állít emléket nekik. Az „Írás” (nagybetűvel szedve) ekként tesz tanúbizonyságot a második strófa harang- és kakasszaváról, s a „tevék nyomán” a végtelenig járó kisfiú, aki halála előtt mindent „kinőtt”, még a verset is, a krisztusi istenember archetípusa.

Az emblematis, kikényszerített című *Csak nézem Olga Korbutot...* egyik vezérmotívuma a vershez és a nyelvhez való viszony, a nyelvrontással végzett tudatrombolás, amitől „a száj lett / kitermelt homokbánya”, miként régi toposzára is visszautal a költő. A „háromnegyedre felnőtt gyermek / szűkölve kihajtja a nagy versgallért”, így az emberi test és a szöveg korpusza megint össze van montírozva – mintegy a férfi princípium ikonjaként. Sőt a grammatika egyszerre korlátokat szabó, antiszkepticista és a szabadság megélését lehetővé tevő, közösségbe vonó és individualizáló funkciója is hangsúlyt kap: „nagy áron és minden áron / szabad vagy és ha mégsem / gyorsan elő a nyelvtankönyvet / kételkedsz vagy kételkedel”. (A *Ragozások az ún. puha diktatúra emlékkönyvéből* is ehhez az eszöközhöz folyamodik.) A költői én vagabundus hajlamait a közép-európai történelmi katalizmák fegyelmezik és visszazsorítják, mert a magyar költő anyanyelvének elsajátításával a pragmatista gyakorlati filozófiát (a fallibilizmust) is vállalja. Nem hagyatkozhat rá teljesen „a nyelvi önműködésre” – már ha ez egyáltalán bármit is jelent –, „hiszen bemutathatnád te is / a költészet minden trükkjeit / az egynapos csodát / a konkrétvers és / szövegek sorát / átverhetnéd a / semmi szigonyát / a banális nagyhalon / soha nem kínálkozik / így az alkalom”.

Az areferenciális nyelvi bűvészmutatványok ellen szóló, parodisztikus pamflet *Az ún. nyelvkritikus költészet manifestumának rekonstrukciója eredeti dánból és honi sajtó(ból)*. A közép-európai ütemkényszer, az elmaradottság örökös frusztrációját az Új Symposion műhely alulstilizált beszédmódjának kimódolt újírássával karikírozza – „és végre a nyelv a nyelvet / a nyelvre használja / a nyelv bátran csak nyelv / akar maradni ergo / a nyelv nyal / egy merőben más nyelv / nyelvmelék nélküli nyelv / a mellé nyelvelés finanszírozott / nyelve...” –, ám nem a retorika maga, hanem a mentalitás, a kisebbségi érzésből fakadó túlkompensáció a travesztia tárgya – „mutatóban így szól a / hagyományos *dalnép* formula” –, hiszen a stílári megoldások java részét Nagy Gáspár költészetében is felismerhetjük. A költő mintha csak bizonyítani szeretné, hogy tisztában van ő is a neo-avantgárd technével, bírja eszköztárát, ahogy az adekvát bölcséleti vonatkozásokat is, ám Hamlet és Kierkegaard lételméleti dilemmája – *lenni vagy nem lenni*, illetőleg *vagy-vagy* – mégis csak a valósággal számot vető értelmiségi pozícióját engedik meg számára, és egyebet nem, pontosabban – a vers néven is nevezi a fogalmat: „az immanenciát kínáló sajtópapíron / átértelmezhető végül / általunk a lét...” – az immanenciát a transzcendenciával együtt.

Egy később keletkezett vers, *A valóság égető nyelve* ezt a nézőpontot – „mennyi valóságot bír el a köl-té-szet” – himnikus hangvétellel érvényesíti. „A nyelv már nem ad világot, / a világ ad bábeli nyelvszarnokokat, szóterroristákat; / teremődnek a nyelvi Nagy Ponyva alatt / nyelvfilozófiák, fűrészpörban lovagló kis bohócok...” – olvassuk a szentenciát, s a feladatát, „teendőjét” ki is jelöli a költő, hogy a „nyelvi matricák” ragasztgatása, a jelölőt és a jelöltet önkényesen azonosító hatalmi aktus helyett a romantikus – a romantikával elveszített – programot hajtsa végre. A III. rész ennek megfelelően apokaliptikus látomás a világvégeről, „Ég” és „Föld”, felső és alsó tenyér tapsa, amikor is „az emberiség hamubasült útravalója” „megfejtethetlen kódként” nyilatkozik meg. Az univerzum, az ég és a föld jelenségei ebben a vízióban – szintén expressis verbis deklarált módon – titokzatos, nyelven túli *kódo*k, írásbeli szövegen kívüli kulturális szövegek, amelyek immár csak a végítélet órájában – július hónapjában:

„ha most az isteni taps / júliust követel” – válnak ismét értelmezhetővé – „míg kottázható lesz a taps” –, ám többé nem az elárult emberi nyelv jelkészletével.

Az iménti, *a száj mint kitermelt homokbánya* metafora az autentikus közlésekből kisemmi-zett költőt jellemezte, a *Nyelvem pallosával* viszont „a száj börtönudvara” trópuszt alkotja meg, a hallgatás szakrális aktusát. Az ima azért fohászodik, hogy az Úr ne hallja meg hangját – „Uram, ha verset szólna szám, / két kezem elé tapasztom” –, „az áthúzott madár” szimbóluma színleg az önkritikát, az öncenzúrát és a lírai identitás visszavonását tűzi a beszélő zászlajára, a „fog-katonák sorfala” és a „nyál-vizesárok nyara” pedig látszólag a nyelv kisajátítását, instrumentalizálását emeli normatív erőre. Ám a „ketreces szavakat” kivégző pallos, a testrész értelmében használt nyelv brutalitása egyértelműsíti a malíciát: a költő akkor is szólásra nyitja ajkát, ha ezáltal veszélybe sodorja szavait, illetőleg a hallgatás is cselekvésértékű. A *Kibiztosított beszéd* kötet egésze vitairat a nyelv kizsákmányolása, rendeltetésellenes használata ellen. A föl nem szálló „versgép”, a „felcukrozott” vers, a „nyelvével nyal a nemzet”, „a költők torkán dér, / a költészetben nyár” és „a versek frontideje eljön / a világ érdekei fölött / lengnek a világ énekei” kifejezések érzékeltetik, hogy a többértelmű, sejtelmes, nyelv és valóság viszonyát metafizikai dimenzióba áthelyező – és ezzel együtt a közéleti jelentésmezőre tévedést is megengedő – beszédmód nyíltabbá vált, a politikai áthallásokat fölerősíti, a beszélő véleményét deklarálja. Kiemelkedő vers a *Noli tangerel*, mely a „...két deklináció, / két nehéz nyelvtani szerkezet / szétszerelése közben egy lazító / példamondatban...” a nyelvtanulás és a személyiség kiteljesítése között von párhuzamot. A tudás nyelvhez kötött, így ha a nyelv maga sérül, „naiv Krisztusként függsz / a tények, viszonylatok, struktúrák / összesodort zsinagán”, és a „bölcs ember” a beszéd helyett „csak söpri a reményt, / a koszos havat az ország szájába”. A *Zónaidő* című nagy, e problematikát legjobban magába sűrítő verse is itt születik, s *A halántékon lőtt versek*... felütését írja át. Az „odakint”, a transzcendencia szférája és az „idebent”, az immanenciáé (vagy fordítva) csakis a poézisben, ezen a senkiföldjén, ebben a átmeneti „zónában”, hangolhatók össze, s az „áthúzott” versek – mint az

„áthúzott madaré” korábban – „szabadrabsága” – az életmű nevezetes hapax legomenonja – éppen a nyelvi kifejezőképesség két oldalát, kettős természetét mutatja meg.

Véget nem érő felsorolásba foghatnánk a hasonló verseket leltározva: a *Szavak* a nyelvi jelek történelmi mintákat hordozó szerepét – „Idők jövődjében / úsznak / viszik a múltat is / túsznak” – énekl meg egy kötött ritmusú dalformában, a *Megyek a vers után* címűben a vers alakzata – „Postára megy gyalog...” – az őszi, téli

„árulást” örökíti meg, ugyancsak emlékeztet. De a *Sivatagi szőpor* is a „nyelvcselek” költők eszén túljáró becsapásaival néz szembe, a *Valaki ír a kezdeddel* pedig az isteni kegyelem nélkülözhetlenségét fogalmazza meg, s a „porban és fényben meghempergett betűk / ezer s millió darabja” szavatolja, hogy „...az egész világ része kezded mozgásának / könyököd hajlásának...”.

Ennélfogva a verset író kéz és a versíró kezét mozgató valóság együttesen, vállvetve küzdenek az igazság, a logosz kimondásáért.

Képaláírás

Millenniumi ódák Nagy Gáspár költészetében¹

Symphonia Ungarorum, Hullámszó vizeken kereszt

Kivételes helyet foglalnak el Nagy Gáspár költészetében a millenniumi ünnepekre írt reprezentatív közösségi ódái, a *Symphonia Ungarorum* és *Hullámszó vizeken kereszt* címűek. Az előbbi Szokolay Sándor felkérésére írta, az utóbbit König Róbert linómetszet-sorozata ihlette, s mindkét nagykompozícióban gazdagon átszőtt számvetésben idézi fel a magyarság megmaradásának kritikus történelmi pontjait, s tanúsítja, hogy csak az erős hit és a keresztény értékekhez való hűség tarthatta meg a nemzetet. A nemzeti sorskérdéssel foglalkozó költemények olyan sorát folytatja, mint Kölcsey Zrínyi-versei, Vörösmartyék az 1840-es években írt nagy közéleti költeményei vagy József Attila *Hazámja*.² Egy beszélgetésben Nagy Gáspár megemlíti, hogy eredetileg triptichonban gondolkodott: „két hosszabb versemben, melyek a zene és képzőművészet, tehát a testvérművészet ölelésében is ihletődtek, nagyjából elmondtam, hogy miféle megrendültséggel és büszkeséggel nézek vissza egy ezredévre. Ha sikerül, még ezen nyáron a harmadik rész is elkészül, ez lenne majd az én első számvetésem, együtt a három pedig a millenniumi triptichonom, ha tetszik: »verses szárnyasoltárom« az Úristen színe előtt.”³ – a harmadik darab azonban nem készült el, s

az említett interjú kivételével a költő sehol nem tesz említést egy róla, így nem sejthetjük, milyen költői vízió teljesedhetett volna ki. A csonka triptichon két darabja 2003-ban, az *Ezredváltó, sűrű évek* című kötetben, összetartozásukat megerősítve, egymás mellett, hangsúlyos helyen, a kötet tengelyében jelent meg.

Mindkét vers a magyar nemzet emelkedő szakaszának felemelően szép pillanatát állítja fókuszba, az államiság születésének és a kereszténységnek a találkozását. Nagy Gáspár organikusan alakuló költészete a kezdetektől szoros kapcsolatban áll a kereszténységgel és a katolikus hittel. Eleinte e hagyomány szakrális, liturgikus jelképeinek, szimbólumainak versbe emelésével, majd pedig a transzcendens istenhitre való rátalálás kegyelemével. Azonban a költő tradícióra épülő, személyes élményként, mélyen megélt katolikus hite nem csupán egyszemélyes tudatforma számára, mert világképe szerint a személyes hit történelmileg is megerősítést nyert, hiszen e hitben fogant az államalapítás, az országépítés, a kereszténységhez való elköteleződés pedig egybeforrt a nemzet méltóságteljes felemelkedésével.

Ennek felismerésében Nagy Gáspár számára meghatározó szerepet játszott iskolája, a 996-ban, Magyarországon elsőként alapított pannonhalmi bencés gimnázium. „Nekem a magyar történelmet jelenti az altemplom építését elkezdő Géza fejedelemtől, az apátságot megalapító Szent Istvántól, az ott ifjúként megforduló Imre hercegtől – máig. Ha van történelmi szemléletem – a néma kövekből is a kereszténység, a magyar szellem és

kultúra sugárzását kihalló és megtartását fontosnak vélő hajlamom – azt ott kaptam.”⁴ „[...] mondtam már bárkának is, amely a magyarság szerencséjére – immár 1000 esztendeje! – fennakadt ezen a szilárd löszhalmon, hogy Kelet és Nyugat határán kultúrát, lelkiséget menekítsen és közvetítsen. Igen: *Iskola a határon/hegyen!* ... Itt lehettem én is »puer scholasticus«, ahogy írta volt az első magyar honi író, Pannonhalmi Boldog Mór (1050-ben), kinek kézjegye ott szerepel a Tihanyi Alapítólevélen.”⁵ Pannonhalmi bencés diákként Nagy Gáspár gyakran ministrált az Árpád-kori altemplomban, és kirándult Bakonybélbe, ahol, a krónikák szerint, több évig remetéskedett és imádkozott Gellért püspök a térítések után még sokáig pogánykodó magyarokért, utóbb pedig a költő visszatérő vendége a Tihanyi apátságnak.⁶ Pannonhalmi, Tihanyi, a Bakony, Veszprém (kolostorát Gizella királyné alapította) – a földrajzi, valóságos tájhoz való palimpszesztként belevésődik az államalapítás, az iskolaalapítás, a kereszténység főlvétele, a legrégebbi, eredeti formájában fennmaradt magyarországi oklevél, mely első magyar írásos nyelvmemlékünköt is őrzi. „Ezek a diákkori élmények is segítettek abban, hogy Szokolay Sándor szimfonikus oratóriumához, a *Symphonia Ungarorum*-hoz verses háttérrel adjak.”⁷

*

Ismert, hogy a millenniumi ünnepségsorozat 2000. január 3-án a Magyar Állami Operaházban Szokolay Sándor *Symphonia Ungarorum* című szimfóniájának az ősbemutatójával vette kezdetét, a zenemű szövegkönyvének megírására Szokolay Nagy Gáspárt kérte fel. [...] „megragadta őt az, hogy művészete [Szokolayt idézve] »minden összetevője, belső és külső világának teljes egyensúlya HARMONIKUS RENDBEN ÉL! Erre a 'rendre' lenne szüksége egész rendezhetetlen világunknak.« ... Mindamellettt rokonszenves volt számára az a vakmerőség, amellyel Nagy Gáspár mindenkor élesre állította verseit”⁸ –, írja Görömbei András, utalva a költő 1984-ben az Új Forrásban, illetve a '86-ban a Tiszatájban megjelent, rendszerváltó verseire.

⁴ Nagy Gáspár: „Bízzál a virágzó századokat remélni!” Válasz a hazahívó jó szavakra = Uő, *Közelebb az életemhez*, 61.

⁵ Nagy Gáspár: „Üzenet egykori iskolámnak”. Válasz a Vigilia körkérdésére = Uő., 37.

⁶ Nagy Gáspár: Válasz az Új Horizont millenniumi kérdéseire. Uő. 59.

⁷ Uő., 59.

⁸ Görömbei András: = Uő., Nagy Gáspár, Bp., Nap Kiadó, 198.

„A mű alcíme szerint *Szent István és Szent Gellért emlékezete*, ám „tágabban és jelzésszerűen az egész magyar történelem ezredéve benne foglalatik: győztes és vesztes csatákkal, árulásokkal, elbukott szent forradalmainkkal, letiport szabadságharcainkkal, országcsönkítással, ilyen-olyan diktatúrákkal, de a *mégis vagyunk* méltó büszkeségével is, melynek az origójában a kereszténységet fölvevő és védelmező Szent István király és legfőbb munkatársa, Szent Gellért áll.”⁹

A vers latin címe azonnal tág kulturális és szakrális térbe helyezi a költeményt, a *Symphonia Ungarorum* kifejezés ugyanis az első írott emléke a magyar zenetörténetnek. A fogalom a 15. században latin nyelven lejegyzett Gellért legendában jelent meg. „Történt pedig egyszer, hogy valakinek védelmére a királyhoz igyekezett; annak a vidéknek egy erdős részén, mely disznók legeltetésére szolgált, volt egy tanya, és ebben délidőben megszállott. Itt éjfél tájt malomkövek zaját hallja, amit egyébként még nem tapasztalt. Csodálkozott, hogy mi lehet ez. Majd az asszony, aki a malmot hajtotta, énekelni kezdett. Csodálkozva szólott erre a püspök Walterhoz. 'Hallod-e, Walter, a magyarok szimfóniáját, miképpen hangzik?' És mindketten nevettek az éneken. Minthogy pedig a malmot egy asszony hajtotta kezével, az ének magasabbra szállt, a püspök pedig eközben ágyában feküdt, még egyszer így szólt még mindig mosolyogva: 'Magyarázd meg nekem, Walter, miféle dallamú éneklés ez, amely lejtésével arra késztet, hogy az olvasást abbahagyjam?' Amaz pedig ezt mondta: 'Nótának dallama ez! Az asszony, aki énekel, ennek a gazdának a szolgálója, akinél szállást kaptunk. Urának búzáját őrli ilyenkor, mikor a vidéken másféle malom éppen nem található.'” Nevettek, azaz örvendeztek a számukra ismeretlen, de a magyarság lelkületét pontosan leképező pentaton dallam hallatán.

A *Symphonia Ungarorum* is, és a *Hullámszó vizeken kereszt* költemény is tizenkét részes kompozíció. A 12-es számot a régi kultúrák a teljesség számának tekintették, az asztrológia 12 jegyet határoz meg, 12 az alapja időszámításunknak, Izrael népe 12 törzsből áll, az apostolok is 12-en voltak, 12-szer 12 embert választottak arra, hogy jelen legyenek a Bárány imádásánál. A 12 részes teljesség azonban a *Symphonia Ungarorum* költe-

⁹ Nagy Gáspár: *Millenniumi köszöntőszavak Bérbaltaaváron* = Uő., *Közelebb az életemhez*, 71.

¹ Elhangzott a *Symphonia Ungarorum. Tudományos ülés* szék Nagy Gáspár és Szokolay Sándor műveiről című, a Pesti Vigadóban 2018. március 28-án tanácskozáson.

² A. Jászó Anna: *Szent István és Szent Gellért emlékezete* = Magyartanítás, 2007/2. p. 22.

³ Nagy Gáspár: Válasz az Új Horizont millenniumi kérdéseire = Uő., *Közelebb az életemhez*, Tiszatáj, 2005, Szeged, 59.

ményben 12 különböző versformából áll (a szabad verstől az ősi magyar tagoló ritmusig, dalig), ez a szaggatottság, mozaikosság, kollázsszerűség azonban éppen arra lesz alkalmas, hogy hatalmas történelmi időket kapcsoljon össze a népvándorlástól, honfoglalástól a magyar nép viharos megpróbáltatásain át a megmaradás ethosának megfogalmazásáig.

A költemény a lineáris történet felidézése mellett többretegűen strukturált, és kontrapunktosan szerkesztett.

A *Symphonia* első tétele a vándorló magyarság zaklatott hazakeresése, létküzdelme – a nyers természet és a tárgyi világ szétszórt alapszavainak gyorsuló ritmusú egymásba kapcsolódása érzékelteti a hányattatást: „Puszták – kövek ... / zablák – nyilak”, hogy végül a „tüzek – kezek” szópár az otthonra találás megnyugvását jelezze. A 'kezek' azonban már átvezet a vers legerősebb, a költemény egészén átívelő szimbólumaihoz, a hídhoz és az oltalmazó, imádkozó kézhez: „*ott az a kéz / az az egyedüli / mely imára hajlik // mintha szép aranyló hídon / kelne át egy nép / mire meghajnallik...*”; „összekulcsolt kezek hídján / érkezünk szívedhez István”.

A következő részek az államalapítást, országépítést, a kereszténység fölvetelét, és a rá következő „testvér testvér ellen” törő beháborúkat idézik fel zaklatott, dinamikus ellentétekkel. A pusztulás szélére sodródott nemzet csak a végveszélyben ismeri fel a kereszténység megtartó erejét. A vers erőteljes szimbóluma ezért Nagy Konstantin ismert víziójával párhuzamot von Európa és a magyar államiság születése és megszilárdulása között: „győzni fog e jelben”. A költemény legfontosabb üzenete a 7. tételben, az aranymetszés pontján¹⁰, fogalmazódik meg: „De megállt és megmaradt / villám-dárdákkal átvert ég alatt.” –, mely még három tételben, mindannyiszor történelmünk válságos helyzeteire (tatárjárás, hódoltság kora) adott válaszként megismétlődik. A költői tanúsítás szerint a nemzet végveszélyeiben mindig megjelent a sziklaszilárd keresztényi érték és erő, értéktanúsítása, s velük egyenértékűen a magyar nyelv nemzetmegtartó ereje és a magyar nyelven formálódott Ige. A vers záró szakasza meghitt felmagasztalása és jelenkori megerősítése e szakrális örökségnek.

Tekintettel arra, hogy a vers zenei előadás szöveggönyvének készült, az előadhatóság kri-

tériumát szem előtt tartva, stilisztikailag, grammatikailag a költőnek bizonyos egyszerűsítésre kellett törekednie. A költemény ezért egyszerűbb rímszerkezetekkel és alakzatokkal él, ismétlésekkel, ellentétekkel, halmozásokkal, a gazdagon strukturált képek, trópusok helyett pedig jelszerű metaforák, szimbólumok növelik meg a vers jelentés-kisugárzó erejét (kéz, híd, villám-dárdák, hódítók hordája, két fene pogány), de az alapszavak és jelek, szimbólumok gyors vágása dinamikusan hullámzó ritmusa balladai tömörségű sűrítést képez. Az egyszerűnek ható textust azonban jelentéstöbbszöröző erővel szövik át a – posztmodern eszköztárából jól ismert – pazar intertextusok, allúziók: *hodu utu rea* (a Tihanyi apátság alapító oklevelében a legelső szórvány nyelvemlékünk); „malom áriája” (Gellért legenda); „*ora et labora*” (bencés jelmondat); „Nemzet habarcsához / kéri a véretem” (Körműves Kelemen balladája); „két fene pogány közt” (kuruckori költészet); „szirt a habok közt” (Arany János: *Rendületlenül*) „ködszürke bádogg-boltozat alatt” (Tollas Tibor: *Bebádogoztak minden ablakot*). A vendégszövegek, intertextusok, allúziók nemcsak tág szellemi horizontot képeznek a történelmi múlt köré, de ezekbe a vendégszövegekbe rejti a költő mély azonosulását és személyes vallo-mását is: a válságos történelmi időkben a neves és névtelen magyar költők sorsközösséget vállalva a nemzettel, cselekvő erővel mindig megfogalmazták, kiénekeltek a megmaradás hitét és reményét.

*

A *Symphonia Ungarorum* párverse a *Hullámzó vizeken kereszt* című vallomásos történelmi tabló. A nagykompozíciót az ajánlás szerint König Róbert 12 részes linómetszet-sorozata ihlette. Vers és grafikasorozat szinte egy időben, 1999-ben Tihanyban, a Magyar Képzőművészeti Egyetem nyári táborában készült. 2000-ben Nagy Gáspár versét és König metszet-sorozatát közös mappában, 50 számozott példányban a szentendrei Vincze Papírmerítő Műhely is kiadta, utóbb pedig több közös kiállításon kerültek bemutatásra.

Alkalmi vers tehát a *Hullámzó vizeken kereszt* is. A rajzok inspirálták a költőt, főbb motívumaik, értéktanúsításuk közeli, de eltérő tónusú a megoldásuk. König Róbert „düneri mélységű” (Szakolczay), heroikus küzdelmet megjelenítő sorozata „a drámának egy olyan szenvedésfokozatát képes megjeleníteni, amelynek történései (az azokra való utalás) Krisztus kereszt-halálát

éppúgy föllevenítik, mint a fény főlzabdalásával a táj golgotai sötéttséggel vívott harcát.”¹¹ Nagy Gáspár verse viszont bensősegebb, meghittebb, személyesebb: a gyötrelmes létharc helyett a nemzet és a kereszt szépséges összefonódásának a költői víziója.

A *Symphonia Ungarorum* szaggatottságával, kollázsszerűségével szemben a *Hullámzó vizeken kereszt* az üzenet és a versforma teljes harmóniája. A költemény hangütése, textusa egytónusú, tizenhat soros strófái (két rövid szegmentum kivételével) régi magyar ütemhangsúlyos, változó metszésű nyolcasokból épülnek, a biblikus szimbólumok hangsúlyozása pedig fölerősíti a vers szakrális-archaikus atmoszféráját. A vers címe itt is erős szimbólum: „A hajó az egyház jelképe, ősidők óta. A kereszt pedig az egyházatyák írásaiban, képi világában a hajónak az árboca. »Hullámzó vizeken kereszt...« És bármennyire is viharos a víz, annak a szavára, aki az út, az igazság és az élet, annak a szavára eláll a szél, kisimul a víz, és nagy csendesség támad.”¹²

A változó narrációjú versben a legendákat (Szent Imre herceg találkozása Boldog Mórral, a korona följajánlása Szűz Máriának), a régi és a történelmi múltat (Pannonhorma alapítása, belviszályok, háborúk, diktatúrák) pompázatos költői látványok és invenciózus látomások lágyan hullámzó ritmusban idézik fel, melyeket a jelenkori költő meditációja foglal keretbe a mindig jelenlévő oltalmazó kereszt alatt. A vers utal történelmünk viharos századaira is, de a fókuszban az államalapítás szakralitása, illetve a győzelmes király és a gyöttrődő Szent István emberi alakja áll.

A költő bevezető tűnődését gyönyörű látomásos kép követi, a kompozíció egyik legtekélyesebb tizenhat soros szakasza:

Reggel van mint ezer éve
királyi kos vízhez ballag
vadszeder közt ér a fényre
talpát befönja a harmat
krisztustövis érintené
Ura főnről koronázná
szeme forog a Nap felé

¹¹ Szakolczay Lajos: *Hullámzó vizeken kereszt*. König Róbert kiállítása a gödöllői Városi Könyvtárban = Függelenség, 2010/12; <http://www.ereditimiep.hu/fuggetlenség/2010/december/10/17.htm>

¹² Korzenszky Richárd: *Hullámzó vizeken kereszt*. Ki nagy Gáspár? = Hitel, 2008/5. <http://epa.oszk.hu/01300/01343/00076/pdf/20080523-48128.pdf>

nem vagyok még olyan bárány
ki a háromságot érti
kortyolom vizét tengernek
pannon tónak a legszélén
mit mondanak tengerszemnek
arra lovagló királyok
pogány harcokból győztesen
s könnyeik tavába látok
csak az Isten megsegítsen!

Csupa szépség, finomság, fény és ragyogás! A honfoglaló magyarokat még pogány királyi bárány várja, de már kiválasztott, az égi üzenet hordozója, – a Jelenések könyvének Báránya a kora kereszténység ismert ikonja –, szakrálisba átfordult jelentése a következő szakaszban világosodik meg: „bizony a Pásztor állhat itt / ki érttem is halni megy.” Nem testvérharcban, hanem szakrális rítusban, a krisztusi megváltás beteljesülésének felismerésében veszi föl a kereszténységet a nemzet.

A költemény sugallatos történelemidézése szerint az országot a „tatár török s más hadurak” okozta pusztulás széléről mindannyiszor Jézus Krisztus keresztje, az erős keresztényi hit, s a szent királyok erőt adó példája mentette meg. A 8. tételben fogalmazódik meg a vers legfontosabb – és Nagy Gáspár egész költészetének, sokféle formában megfogalmazott – alapüzenete: „mert ameddig egy harang szól / és a tájban áll kőkereszt / Isten addig ott araszol / ladikodban s veled evez.” A költemény utolsó négy tétele látomásos költői értelmezés, megrendült értéktanúsítás: világunk valamennyi szeglete, a csillagos égtől a vizek mélységéig a transzcendens Isten és Mária, a magyarok nagyasszonya oltalma alatt áll, ezt a kegyelmet pedig csak hála illetheti. Az énekmondó végül föloldódik, elszemélytelenül az énekben, a gótika templomépítőinek névtelenségét parancsoló belsővé tett törvénye szerint: a közös sors megélt élménye semmiféle disszonanciának nem hagy rést, az ország szent királya, a haza hű vitézei üzőttségükben is gyönyörűek, megmaradásra, méltóságra serkentők.

A némiképp Csanádi Imre Írott képek ciklusára emlékeztető *Hullámzó vizeken kereszt* nagykompozíció az egyszerű dal kecsességével, játékoságával és a krónikás énekek, zsoltárok, imádságok archaizálásával a régiesség hangulatát újrateremtve teszik a múlt értékeit meghittan személyessé. Az archaizáló ragrimek ('választot-

¹⁰ A. Jászó Anna, Magyartanítás, 2007/2. 22-25.

tál-sírtál', 'szülője-megőrzője') az asszonáncok ('alkalom-hírhalm'), a figura etymológák ('sírva sírtál', 'halként hallgató halakból'), a kalevalás allúziók ('szakállam mint a szakállad', 'szemeim mint a szemeid'), a koridéz, hangulatfestő szavak, máskor a Weöres Sándor-i mesteri könnyedségű rímek, illetve a versszöveg belső ritmusának elegáns gördülékenysége, a ciklus erős zeneisége hoz létre rendkívül koherens szöveg-artistikumot, maradandó költői művet.

*

A *Symphonia Ungarorum* és *Hullámzó vizeken kereszt* kivételes párdarabja Nagy Gáspár költészetének: nagy ívű költői összegzése költői világképének, mely szerint a nemzet csak a kereszténység és a keresztényi hit által maradhatott és maradhat fenn. Nagy Gáspár soha nem átértelmezni akarta a nemzeti múltat, verseiben mindenkor a történelmi folyamat ünnepi, szakrális jelentségére mutatott rá. A költő értéktanúsító viszonyulása a maga korában különösen szemben állt a posztmodern kor értékrelativizmusával, amely gyakorta cinikusan kétségbe vonta a múlt valós értékeit, s szemben azzal a félmúltsal, amelyik ideologikusan és intézményesen utasította el az önértékére büszke múlt tudatot. A veszedelmes múltfelejtés ellen úgy tiltakozik, hogy fölerősíti a múltra való emlékezést, személyes emlékezetébe emeli és a nagyszerű múltban

való otthonosság örömet fogalmazza meg. Mert, költői világképe szerint, bennünk él múltunk, történelmi, irodalmi, nyelvi örökségünk, sorunk tudása, s e tudás birtoklása adhatja meg nekünk a világban való otthonosság békéjét és nyugalmát.

A nemzeti történelem felemelő pillanatainak a versbe hívása a Nagy Gáspár-lírában azért is lehet meggyőző, mert a költő viszonya hangsúlyozottan artistikus. De ez az artistikum mindig morális döntésen, fundamentumon nyugszik, a költőnek pedig nem feladata, hanem erkölcsi kötelessége a közösségi ethosz feltétel nélküli vállalása. „A kimondás volt a megmaradás záloga, a szó, az ige a lélek bátorítását meghosszabbító (hogy biblikusabban szóljak) ama jó orvos keze, kötöző géze sebeinkre, amely a szívet is rendbe tette... Amióta csak [az] első magyar versnek nevezett imában a húr megpendült bennünk, tehát az Ómagyar Mária-síralom óta. De nyilván előbb is, amikor már az öröm és fájdalom óráit szavakba, dúdoló énekbe foglalják az első igricek, sámánok, papok, a nyugati gyepükig előmerészkedő magyar törzsek kiszemelt fiaiként a felelős közösség, a nemzet születésének ködbe vesző hajnalán. [...] És aztán az ország elvesztése, a törökudulás után: a lehetetlenből menti költők sora – Balassitól, Zrínyitől prédikátorokon és végvári lantosokon át a nyelvet és a reményt”.¹³

¹³ Nagy Gáspár: „Bízzál s virágzó századokat remélj!”, uo. 63.

ZALÁN TIBOR ◀

Tűnődések Gaál József foltjai, árnyai között

Csak ami létezik, annak van árnya. Az árnyék csak térben képződik meg, olyan térben, amelyet anyag képez, mely anyagon a létező negatív, és többnyire torz formában jelenik meg. Az árnyék tehát az anyagon hordoztatja el, tartja fenn magát. Az árnyék mindig azonos az őt vetővel, illetve, azonos lenne, ha a fény, amely az árnyék létrejöttéhez nélkülözhetetlen, nem deformálná a dimenziók egymáson elmozdulása szerint. Az árnyék így, bár elválaszthatatlan az őt vető létezőtől, egyúttal el is választódik attól, anélkül, hogy az árnyéknak bármifajta önállósodási lehetőségét is biztosítana ez az elválaszthatatlanság-elválaszthatóság kettősség. Az árnyék így azonos helyett a hozzá – a valamihez – tartozás állapotában nyer nyugalmat és mérhető önazonosságot. Az árnyék – a formális logika szerint – a semmiben *nem létező* jelenség, legfeljebb médium-formában képzelhető el a létezhetősége, ez esetben viszont semmiképpen sem beszélhetünk materiális keretekről vagy meghatározottságokról. (Egyébként, miért is beszélnénk?)

Mindaddig csak az árnyékkal foglalkoztam, tettem ezt mindazért, hogy valamennyivel érthetőbbé tegyem, miért is állít gondolati dilemma elé Gaál József sorozatának talányos címadása: *Folt a semmiben*. Ha a semmit anyagtalan, egyben így alakatlan, alakkal nem rendelkező nemlétezőként definiáljuk, akkor a semmin, avagy a semmiben keletkező folt is csak a képzelet, vagy a formális logika játéka lehet, valóságosan meg nem képezhető, leginkább pedig ábrázolhatatlan feladvány. Ezek a foltok azonban láthatóan ott sötétlenek a falakon, és ha nem is a semmire festette rá a művész őket, létezésük nem hagy kétsé-

get maga után. Formailag Gaál a semmit nyilván azzal érzékelteti meg, hogy ezeknek a foltoknak nincs környezetük, főleg nincs árnyékuk, amely testi létezővé tehetné őket, ami gyakorlatilag ostobaság is, hiszen a foltnak gyakorlatilag nincs háromdimenziós kiterjedése. A kérdés, akárcsak az árnyék esetében, és erről eddig mélyen hallgattunk, hogy ki veti az árnyékot, akár anyagra, akár a semmire, akár fényhatások igénybe vételével, akár azokat negligálva, hiszen a semmiben csakúgy nincs fény, mint ahogy sötétség sincs.

A folt többnyire szennyezést, beszennyezést jelent, nem természetes része a környezetének, létezéséhez rossz mozdulat, baleset, valami fajta szerencsétlenség szükségeltetik. A folt tehát mindig következmény, akkor is, ha nem a fentebb felsorolt tényezők dominálnak a létrejöttükben. Ezek a foltok bizonyára szándékosan születtek, és a kép átdimenzionálta létezésüknek leglényegesebb kérdése, minek/kinek a lenyomatai, emlékmáradványai, itt hagyottságai ezek. Feltehetően a léleknek. A lélek ugyanis eddig bármifajta tudomány által kideríthetetlen létezésforma, lakhelyét, anyagát vagy anyagtalanságát, mibenlétét mind ez ideig nem sikerült tetten érni. A lélek feltehetően érintkezhet a semmivel, bár erre sincs egyéb bizonyítékunk annál, mint hogy néha egy-egy művész megkísérti azt a lehetetlenséget, hogy a semmit felmutathatóvá, azaz, létezésében megragadhatóvá teszi. Ilyen kísérletnek vagyunk, lehetünk tanúi a Folt a semmiben-sorozat metafizikus megközelítésű szemléléseinkben. Ezzel azt is mondtam, hogy Gaál Józsefnek ezeket a képeit szemlélnünk kell, tűnődnünk kell fölöttük; de semmiképpen sem a megértés szán-

dékával közeledjünk hozzájuk, mert ez a megközelítési gesztus semmiképpen nem vezethet eredményre.

S bár emlékezett rá, semmiképp se tekintsük ezeket a képeket – távolról sem – egyfajta Roschard-teszt kópia-másolatoknak. *A Rorschachd tintafolt-teszt* ugyanis egy komplex pszichológiai, diagnosztikai mérőeszköz, egyike a XX. század legáltalánosabban használt projektív tesztjeinek. Célja, hogy a pszichológus más vizsgálatok kiegészítése érdekében feltérképezhesse a vizsgálati személy személyiségstruktúráját. De mi is az a személyiség(struktúra)? *A személyiség azon pszichofizikai rendszereknek a dinamikus szerveződése az egyénen belül, melyek meghatározzák jellemző viselkedését és gondolkodását* – mondja Gordon Williard Allport szociálpszichológus.

A falon látható képek téje azonban nem a művek szemléltője személyiség-struktúrájának a meghatározása, sokkal inkább az, hogy mik, vagy kik hagyták ezeket a foltokat a semmin, és volt-e céljuk vele? Nyilván itt is a lélek megnyilvánulásainak kell tekintsük létezésüket, a lélek aktuális pillanatban foltta inkarnálódó kivetüléseinek. S ha már a lélektant emlegetjük, akkor nem mehetünk el a mellett a tény mellett sem, hogy biztosak lehetünk abban, a művész tudatalattija legalább annyira fontos vezérlő-mozgatója volt festő-ecsetének, mint akár a véletlen, akár a magány, a fájdalom, az elveszettség, vagy az ilyen és hasonló érzések, melyek a tudatalatti alaktalanságából a tudatosság által elérhető és ellenőrizhető dimenzióba kerültek át.

A folt lényegi tulajdonsága hétköznapi létünkben a véletlen. Lehetséges, de nem bizonyos, hogy ezeknek a képeknek a megszületésében is nagy szerepet játszott a véletlen. Akár az *irányított* véletlen. Utóbbin azt értem, hogy az olyan, az érzelmeket már-már brutális(an) őszinte formákban monomániásan felmutatni kívánó, és arra képes művész, mint Gaál József, magát a véletlenre bízva is pontos és jelentős, jelenség-szintű munkákat hoz létre. Nincs ez máshogy a *Folt a semmiben*-ciklus esetében sem. Töprenghetünk, de inkább tűnődhetünk azon, ember-, állat-, vagy a Vörösmarty-féle állatember-lélek hagyta-e ezeket a foltokat a semmi, immár az idő falán. Azon is, hogy a lenyomat mennyi szenvedést, mennyi állati kint, mennyi emberi meghasonlást, ugyanakkor mennyi ironiát, akár szar-

kazmust sűrít magába. Létezésük felmutatódott, a semmi kontaminálódott – azaz, beszennyeződött – a semmin kívülség lenyomatával. Nyomot hagyni a semmiben annyit jelent: nyomot hagyni az idő falán. Emberi gond, művészi felelősség, a semmibe ereszkedő gondolkodás, a semmire vetett árnyék. Folt.

Ahogy a Folt a semmiben-ciklus a fölmutathatatlan megmutatásának jelentős kísérlete, úgy a *Vetett árnyak*-ciklus is kimozdítja eredeti közegéből az árnyat, mint fizikai jelenséget. Ezek az arányaikban végtelékig eltorzított figurák egyszerre rendelkeznek a vetett árny dimenziótlanásával, ugyanakkor megpakolva vannak a test, s hús nehezékével, a bomlás, a rothadás, a szét- és összefolyás kínjával és szégyenével. Ők már nem a semmiben, hanem érzékelhető térben mozognak, de mert árnyékuk nincs – maguk a vetett árnyak –, létük nincs, csak létezésük. Tartanak valahova, de tartásuk a bizonytalanságé, mozgásuk a semmi felé kaparászók bizonytalansága. A hússal, vérrel megrakódottság a vetett árnyak esetében nyilván azt a le-olvasatot is lehetővé teszi, hogy a vetett árnyak azonosak az árnyat vetőkkel, ami azt a kérdést veti fel, hogy a fényvetés által nem torzított árnyadó önmaga is ugyanolyan torz, ronda, taszító, brutálisan szerencsétlen, mint a vetett árnya – azaz, tételeznünk kell, hogy az árnyat vető maga a vetett árny.

Nyilván nem a véletlen, hanem a kiállítás rendezőjének¹⁴ kiváló szerkezeti megoldása, hogy a két ciklust, a *Foltok a semmibent* és a *Vett Árnyakat a Bestia* című monotópia választja el gondolatilag egymástól. A *Bestia* ugyanis egyesíti magában a „foltok” tértelenségét és időtlenségét, és az „árnyak” hússal, csonttal, emberi bomlással fölmutatott irtóztató, de hogy újra használjuk a szót, brutális magányát és elveszettségét... Gaál Józsefnek az ezeken a képeken kivetített lélekállapotát, világérzetét, léthangulatát ismét egy Vörösmarty-megidézéssel tudjuk pontosítani: nincsen remény, nincsen remény. Mondja, akár ismételgeti, ezt a sokat tapasztaltak, sokat szenvedtek, sokat megértettek és sokat elveszítettek erkölcsi és művészi jogosultságával, bátorságával és kegyetlenségével.

14 A tárlatot Gyarmati Gabriella művészettörténész, a kiállítás kurátora rendezte. (A szerk.)

Képaláírás

► GYARMATI GABRIELLA

A szobrászat mesterségét „szenvedésnek ugyanakkor élvezetnek tekintem...”

Román Viktor kiállítása elé¹

A párizsi magyar emigráció egyik legérdekesebb, legrejtélyesebb alkotója Román Viktor (Homoródszentmárton [Mărtiniș, Románia], 1937. március 12. – Saron-sur-Aube [Franciaország], 1995. április 12.). Erdélyi magyarként lakóhelyül Franciaországot választotta Románia helyett; ahogyan később fogalmazott, „nem egy normálisan kormányzott államból jövök”. De mi történt a művésszel, amíg eljutott Párizsba?

A leginkább elkoptatottabb fordulat, amely a pályakezdéssel kapcsolatban elhangozhat, hogy a művész mennyire tehetséges volt már gyermekkorában is... De Román Viktor valóban tehetséges volt. Ezért is kerülhetett – székely parasztcsalád gyermekeként – a marosvásárhelyi művészeti gimnáziumba, majd a bukaresti Nicolae Grigorescu Képzőművészeti Főiskola szobrász szakára. Ez a szemlélődés, a formálódás, a próbálkozások időszakát jelentette számára. Egyéni hangjára még nem talált rá. Ezekben az években a Rodin tanítvány, Émile-Antoine Bourdelle hatása alatt állt, aki Román Viktor mesterének, Constantin Baraschinak volt egykor tanára. Ezt az irányt jócskán módosította Constantin Brâncuși, aki a párizsi iskola, az École de Paris képviselője volt. Brâncuși kisö-

¹ Elhangzott a hévízi Gróf I. Festetics György Művelődési Központ Muzeális Gyűjteményében 2018. április 20-án, Román Viktor kiállításának megnyitóján.

pörte Román Viktor műterméből a XIX. századi szobrászi gondolkodás maradványait, felfrissítette szemléletét, felkészítette arra, hogy képes legyen személyes hangján megszólalni. Ez nagyon nagy dolog. Számtalan alkotó van, akinek az egyéni hang megtalálása egy végigdolgozott pálya lezárultáig sem sikerül...

Nem arról van szó, hogy Román Viktor folyton új eszméket, formarendszereket, új igazodási pontokat keres (és talál). Keres, de nem a távoli horizontot pásztázza tekintetével, hanem befelé tekint, önmagába. A tehetség azonban egy nagyformátumú művészi oeuvre életre hívásához kevés. Kellő akarattal és következetességgel kell párosulnia. Ahogyan Czeizel Endre megfogalmazza: „a tehetség egy lehetőséget, potenciált, ígéretet jelent...”².

Román Viktor egyaránt képes volt kihasználni a tehetségéből fakadó és a kapott lehetőségeket. Már 1955-ben Varsóban mutatkozik be az V. Világifjúsági Találkozón. Első éves a főiskolán. Tizennyolc esztendő. 1964-ben munkáját

² A teljes definíció: „A tehetség egy lehetőséget, potenciált, ígéretet jelent arra, hogy valamelyik emberi tevékenységi körben olyan kiemelkedő teljesítményt hozzon létre, amely társadalmilag hasznos, és amely megelégedettséggel, sikerélménnyel jár elője számára” Czeizel Endre: Sors és tehetség. Budapest, Fitt Image és Minerva Kiadó, 1997. In: http://okt.ektf.hu/data/szlahorek/file/kezek/03_david_04_15/821a_tehetsg_fogalma.html [Legutóbbi lelvétel: 2018. április 18.]

az Országos Ifjúsági Tárlat díjával jutalmazták hazájában, egy évvel később pedig Genfben is elismerik. Nyugat-Európa több kiállítóhelyén is bemutatkozik, 1966-ban pedig Bukarestben elkészíti első köztéri szobrát.

Befutott, mondhatnánk... De valami mégsem felelt meg neki. Valami nem volt jó. Először az Egyesült Királyságba utazott, majd 1968-ban Franciaországban telepedett le. A közismert szobrászból, Román Viktorból a Franciaországban teljességgel ismeretlen szobrász, Victor Roman lett. Megérkezése után kettős feladattal nézett szembe, egyrészt létfenntartását kellett biztosítani, másrészt művészetét kibontakoztatni. Ezt a mondatot leírni nagyon könnyű. De ha belegondolunk, nyilvánvaló, hogy megvalósítani nagyon is nehéz volt.

Mielőtt elhagyta Romániát, a szobrászat megszokott, nemes anyagaival dolgozott, elsősorban bronzban gondolkodott. A franciaországi letelepedés nehéz időszakában azonban alumí-

nium- és horganyzott bádoglemez használatára kényszerült. Később visszatérhetett a bronzhoz, a márványhoz, a terrakottához és a fához, amelyekhez az acél és az üveg társult. A bronzöntés technikáját Hajdú István, Étienne Hajdu mellett tökéletesítette, akivel alkalmazott fémmegmunkálási feladatokat vállaltak, többek között üveglappal kiegészített, bravúros formamegoldású asztalokat és gyertyatartókat készítettek. Kortársaival ellentétben műanyagokkal nem kísérletezett. Grafikai hagyatéka grafit- és pasztellmunkákat, valamint kollázsokat foglal magában.

Román Viktor művészetének jellemzője a monumentális hatás, a tiszta, lendületes körvonallal határolt befoglaló forma alkalmazása, valamint az átlátható struktúra és kompozíció alkalmazása. A műveit jellemző szerkezeti dinamizmussal aránybeli feszültséget kelt, amelyet a szobortest áttörésével ér el.

A Párizsban az 1960-as évek második felében kezdődő városfejlesztési programot, amely a

Román Viktor: Attila széke (1983; bronz; Román Elemér tulajdona; fotó: Gyarmati Gabriella)

Az évszázados palló repedései

XII. Deszka Fesztivál – a kortárs magyar drámáért

Debrecen őrváros, cívisok otthona, nyakas kálvinisták városa: tartja a hagyomány. Lakóinak többsége távolságtartó. A maradandóság, a változatlan város – az inkább a szomszédos Nagyváradért rajongó Ady szerint. („Vajjon igaz, hogy Debrecenben / A Maradandóság lakik? Én a Mulandóság fia vagyok” stb.) Persze ez nyilván másképp lehetett Csokonai idejében, aki a város közepén, a Debreceni Egyetem jogelődjének tekinthető Református kollégiumban bontogatta szárnyait. Akkoriban persze pezsgő kereskedővárosként működött Debrecen. Állandó volt itt az átmenőforgalom, számos céhes portéka cserélt itt gazdát. A város lüktetését a sokféle kereskedő éppúgy meghatározta, mint a mesterek gyermekeit tanító borissza deák. Ezekből az időkől maradt fenn az Aranybika szálló előtt egy üvegszarkofágban megtekinthető napóleoni palló, melyen még ezek a régiek koptatták csizmájukat.

Most, hogy Debrecen az Európa kulturális fővárosa címre törekszik, elengedhetetlen, hogy ne Ady, hanem sokkal inkább Csokonai szemén keresztül láttassa világát. Kulturális életének felvirágzása pedig ne egy (virág)karneváli menet idejére összpontosuljon, hanem állandó érdeklődésben tartsa az ideérkező egyetemistát és a kíváncsi külföldit. Terei megteljenek zenészekkel, hiszen itt található az egyik legerősebb zeneművészeti képzés az országban, mi több, a Debreceni Bor- és Jazznapok is világraszóló zenei eseményként futott egykoron. Legyenek író—olvasó találkozók, moziit sokan látogassák, és a nemrég

felújított ifjúsági ház is érdemelje ki végre renoválásának árát. A debreceni Deszka fesztivál és a színházi élet pedig szintén kapja meg a jussát, régóta tartozik neki a város. Hiszen a magyar dráma idén tizenkettedik alkalommal megrendezett seregszemléje a debreceni kultúra egyik legfontosabb fejezete. A fesztiválnak otthont adó omladozó színházépület pedig Debrecen egyik szegénye. Lepusztult szentély, ahol a színház és a kultúra felé elkötelezett emberek tartják egybe évek óta azt, amire a városvezetés egyáltalán csak építhetett. Kulturális fővárosnak lenni ugyanis csak igényes és minőségi kultúrával, önfeláldozó művészekkel és támogató közönséggel lehet. Elengedhetetlen, hogy egy ilyen szentély méltóságát ne csak szavakban tartsák becsben, hanem áldozzanak is érte.

Remélhetőleg ebbe az irányba tart majd a Csokonai nevét viselő Debreceni Nemzeti Színház sorsa. Épülete ismét a város egyik ékessége lesz. Víg Moziként ismert játszóhelyét pedig majd ugyanúgy rendbe hozzák, mint ahogy az ígérekhez híven valóban befejezik majd a Latinovits Színház utómunkálatait. Igyekezni kell, hiszen nincs sok idő 2023-ig. Érdemes, hiszen az efféle rendezvények vonzzák az idegenforgalmat, az effajta eseményekre érkezők népesítik be a szállodákat, éttermeket és a kinti teraszokat. Így talán még visszatérnének majd az Ady-féle poéták, és nem áhítanák annyira a valamikori Oradeát.

Ezzel kezdem a beszámolómat, hiszen mostanában többször is felbukkantam Nagyvára-

külvárosok újjáalakításának feladatát is magában foglalta, egy magyar szobrász, a békéscsabai születésű Pátkai Ervin irányította. Román Viktorhoz hasonlóan 1937-ben született, ismeretlenül érkezett a francia fővárosba, és ott bontakoztatta ki művészi pályáját. Mindkettőjüket jól ismerik Franciaországban, ám alig ismerik hazájukban. A szakirodalom tanúsága szerint 1970-ben ismerkedtek meg, és ahogyan Kecskeméti Kálmán fogalmazott, a legjobb barátok lettek.³ Műveik azonban sokkal korábban találkoztak. A monumentalista szobrászat nagymestere, Pátkai Ervin élete első jelentős sikerét 1961-ben aratta a 2. Párizsi Biennálén *Kozmosz* című művével. Az átjárható szobormű elkészítésében egy spanyol építészhallgató, Francisco da Rabaneda is segítette, aki három évvel később Paco Rabanne néven robbant be a divatvilágba. Ezen az 1961-es Biennálén azonban egy másik magyar szobrász, Román Viktor is szerepelt. A két fiatal művész útjai ekkor még nem keresztezték egymást.

A városfejlesztés alapkoncepciója az urbanisztika és a környezetalakítás területét egyaránt érintette, ezért is neveztek ki a nagyformátumú vállalkozás élére egy szobrászt, nem pedig egy

építész. Ahogyan Jacques Villey írta: „...sokkal intenzívebb közreműködéssel – Pátkai dönti el és koordinálja az egész központi hálózatot tervező több művész tevékenységét.”⁴

És a két művész, akkor már két barát pályája ekkor kapcsolódik össze. A Párizs keleti részén elhelyezkedő Marne la Vallée városrész tervezése során Pátkai megbízást ad Román Viktornak, aki a García Lorca téren helyezi el a *Kapu* című nemesacél plasztikáját. Ugyanennek a projektnek a keretében készíti el Bobigny-ban *A győzelem* című szobrát, majd egy másik nagyméretű alkotást Noisy-le-Grand-ban is. Ezek olyan közterti munkák, amelyeket előkészítő vagy azokhoz kapcsolódó kisplasztikáit, az utóbbi években, közép-kelet-európai kiállítótermekben is viszontláthatjuk.

Ha elfogadjuk azt az álláspontot, hogy Román Viktor életműve „a nyugaton kallódó magyar képzőművészeti hagyatékok”⁵ sorába tartozik, tudjuk, hogy mi a dolgunk. A Gróf I. Festetics György Művelődési Központ Muzeális Gyűjteménye e kiállítással máris tett egy lépést. Mentőövet dobott egy, az aktuális divathullámok által feledésre ítélt művészi életműnek.

3 Kecskeméti Kálmán: Betonkatedrálisok. Pátkai Ervin művészetéről. In: http://www.magyszemle.hu/cikk/20060501_betonkatedralisok [Legutóbbi lehvívás: 2018. április 12.]

4 Jacques Villey: Marne la Vallée, az új város. In: Ember és város. Bern, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1977. 59. p.

5 Kecskeméti Kálmán: I. m.

don, és valóban olyan megkapó ott a fejlődés, mint amilyen kicsiny a két város közti távolság. Főtere művészi – régi épületei, Sas palotája, árkdái a város régi pompáját idézik, vagy éppen az újjávarázslás köztes állapotában leledzenek. Ezért is volt érdekes, hogy a Csokonai Színház, a Tiszántúli Református Egyházkerület és Debrecen városának közös, a reformáció ötszázadik évfordulójára kiírt drámapályázatának nyertes műve: a Debrecen és Nagyvárad közös történelmi időszakát feldolgozó *Menekülők*. A Deszkán is látható előadás témája még azoknak is ismerős némiképp, akik a kilencvenes években eszmélhettek. Hiszen a rendszerváltás után indult be a legnagyobb horderejű exodus, mind a Partiumból, mind Erdély területéről. Az idő tájt meglehetősen sok nagyvárad magyar költözött a cívus városba. Történetük persze hasonló, de mégsem fedőleges a drámáéval, hiszen a *Menekülők* cselekménye szerint a váradiak a török hódítás és mészárlás elől kértek menedéket. A Győri L. János és Győri Katalin által írt történet persze kibontja a két kollégium kapcsolatát, és emléket állít azoknak a történelmi időknek, mi-

kor is komoly tudósokkal bővült ki a debreceni tanári kar. A Csokonai Színház komoly statisztériát felvonultató előadása nem csak az eklézsia szűkösségét és a város akkori politikai életét boncolgatja, hanem a keresztényi cselekedetek szálát, a menedéket kérők történetét kibővíti egy párkapcsolati kérdéskörrel is. A Visky Andrej által rendezett előadás üzenete arra készíti a nézőt, hogy előítéleteit félretéve ne vesse meg az árnyaltabb gondolkodást, akárcsak azt az egykori elődök sem tették, a korábbi, sokkal szűkösebb időkben.

Természetesen mindig is nagy érdeklődésre tarthat számot a renegát deák jelenkori megtestesítője, a debreceni Hajdu Szabolcs egy-egy rendezése. A nagy sikert aratott és később filmre is alkalmazott *Ernelláék Farkaséknál* ikertörténete, a *Kálmán-nap* volt látható tőle az idei Deszkán. Az előzőhöz hasonlóan ez az előadás is szobaszínházi miliőt kíván, aminek a színház stúdióterme nagymértékben meg is felelt. A kamaradarab egyenrangú főszereplői debreceni köztudós színészek. Hajdún kívül a társulat tagja még erdélyi származású felesége, Török-Illyés

Menekülők

Kálmán-nap

Orsolya, de színen van Hajdu mellett állandó partnere, Szabó Domokos, a színház egykori színésznője, Földeáki Nóra és a legújabb Debrecenben forgatott film főszereplője, Gelányi Imre is. Őt az egyik népszerű zenekar videoklipjében is láthatjuk majd mostanában. A *Kálmán-nap*, az *Ernelláék...*-hoz hasonlóan, rólunk szól. Illetve szűkösebben véve Hajdu kortársairól, a negyvenesekről. Úgy tudom, hogy ez egy trilógia egyik darabja, aminek filmre vételét most már nem veti teljesen el a rendező. (Ne feledjük, az *Ernelláék* itthoni népszerűségén túl elnyerte Karlovy Varyban az Aranyglóbuszt, és Hajdu is megkapta alakításáért a Legjobb férfi színésznek járó kitüntetést.) A debreceni közönség pedig talán még közelebb állónak érezte az alkotást saját világához. Nem csak az olykor kihallható tájszólás miatt, hanem mert Hajdu színészei a városban éltek vagy élnek mind a mai napig. Debreceniek, ezért a debrecenieknek épp annyira ismerősek, akár csak önmaguk.

Ugyanez a helyzet az *Ascher Tamás Háromszéken* címszerepét alakító Keresztes Tamással. Ő is a Csokonaiiban kezdett, mondhatni itt nőtt fel, itt vált kész színésszé. Tehetsége láttán a kö-

zönség és a társulat is attól féltette, hogy a budapesti egyetemi képzés már csak elvehet belőle. Szerencsére nem ez történt. Keresztes alázatos hozzáállása a színházhoz mit sem csorbult. Frenetikusán játszotta végig a Katona József Színház előadását, akárcsak az ifjú Máté Gábort alakító Fekete Ernő, és a fiatalkori saját magát megszemélyesítő Bezerédi Zoltán. Jordán Adél, mint az Erdélyből a budapesti krém közé keveredett színésznő pedig nem csak játékaival varázsolta el a közönséget és a meghívott szakmát, hanem kiejtésével is megidézte az egykori (talán létezett) erdélyi „leánkát”. Pintér Béla író-rendező természetesen nem volt rest magát is a darabba írni, őt Dankó István alakítja, míg Pintér maga egy több határon túli színházrendezőből összegyúrt figurában mutatkozik meg a színen. Az előző, szintén katonás Pintér-előadás, *A bajnok* mondhatni Debrecenből indult pletykák alapján íródott. Némely fővárosi kritika a jelen előadás kapcsán (színházi) belterjességgel vádolta meg a szerzőt és az előadást: nekik üzenem, hogy esetleges aggodalmuk nem vált be, hiszen az egykori kaposvári színház vagy „utódja”, a Katona József Színház belügyeiben

Ascher Tamás Háromszéken

nem jártas debreceni publikum is végig tudta élvezni ezt az előadást. (Elképzelhető persze némi jelentéstudó-elhagyás, de az igazából bármely más esetben is előfordulhat.)

Szintén a város szülötte, Tarr Sándor regénye nyomán született a *Szürke galamb*, a budapesti Stúdió K előadásában. Eleve nem feltétlenül hálás feladat egy regény színpadra adaptálása, Tarr könyve pedig véleményem szerint még bonyolultabbá tette a helyzetet. A Stúdió K színészei is mintha keresték volna a teret és a kontaktust az első felvonásban, ám ezt a másodikra szerencsésen megtalálták. Így lassan nem csak a darab adta nyomozás mozaikjai kerültek lassan a helyükre, hanem maga az előadás is.

Ha már nyomozás, nehéz összerakni azt is, hogy miért ilyen sanyarú a magyar futball helyzete. Hiszen nem igazán jön össze az, hogy a magyar stadionok legyenek a sok férőhelyes új színházak, még annak ellenére sem, hogy egy-egy labdarúgónk komoly tehetséggel bír a megjátszott fájdalom mimikális ábrázolásait tekintve is. A színház viszont nem hagyja ki azt a ziccert, hogy omladozó falai közé beszuszakoljon egy teremfocinyi helyet. Ennek jeles bizonyítéka, hogy

a közös székelyudvarhelyi és nagyvárad drámapályázatát megnyert pályamű rendezője, Tasnádsáhy Péter pont egy futballpályára helyezi el Körmöczy-Kriván Péter színdarabját, a *Kapufa és öngólt*. A díszletek és a történet is jelzi, hogy igazából nagypályás munkáról lenne szó, amit a nagyváradiak sajnos mégis kispályára alkalmaztak. Ez némileg jelzi azt is, hogy színészek lassan szokják meg a lelki distanciák időbeli ábrázolását. Hol lassú a passz, hol pedig csak a lassítások során tudja követni a néző az események folyását. No, és persze azt se feledjük, hogy nem mindegy, hogy a pálya széléről látjuk az előadást, vagy annál magasabbról. Nem először látom az előadást. Ezért dűnnyögve hozzá is teszem, hogy mintha kezdene lassan működni az összjáték, de a tétet még most is inkább x-re veszem. Egyszerűen nem tud megérinteni sem az időzített agyérög-gel élő fiú története, sem pedig a halott lány sztorija, holott a letargia és az azután bekövetkező apátia húrjait kellene pengetnem. Igyekszik ezt megtenni helyettem a vérrög megszemélyesítője, Ungvári Oscar, de elektromos gitáros aláfestései bennem éppen a céllal ellenkező, elidegenítő hatást érnek el.

Persze elképzelhető, hogy a drámai hatás erősebben működik egy ifjabb nemzedék sarkai, így például a Kalapos Éva ifjúsági regényén alapuló *Massza* vendégközönsége esetében. A középiskolások közegeben játszódó előadás az otthoni zűrés állapotoktól, az autokrata apától kormányozza el a néző figyelmét e helyzet iskolai lecsapódásaihoz. A RÉV Színházi és Nevelési Társulat játékát színesíti az is, hogy naprakész módon egy olyan problémát boncolgat, amire a szülők és nevelők figyelme csak ritkán terjed ki. Ez az óvó tekintetektől zárt világ: a mobiltelefonok és a virtuális tér világa. Ott, ahol a tanítási és tanulási metódus megfordult rendszerben létezik leginkább. Azaz a gyerek tanítja kezelni az új kütyüket a másként szocializálódott szülői korosztálynak. Magyarán a mostani harmincas-negyvenes felnőttek a saját nagymamájukká váltak: azokká, akiket megmosolyogtak gyerekként, mert a távirányítót a televízió tetején tartották, a horgolt terítőt, a nipp üvegőzike mellett. Ez történt velünk is, és még csak észre sem vettük igazán. Ennek a világnak nyújt szelfibotot ez a fajta komplex szín-

házi és nevelési előadás, a mostani tizenévesek bevonásával és egyazon történet sokoldalú megmutatásával. Igazán üdítő produkciót láttam, mintegy az antropológus szemszögéből is. Bár itt a foci helyett a gyúrás volt napirenden, ami lehet, hogy mára már irreleváns, hiszen minek kokszozni, hogyha amúgy is nagyobb tudod mutatni magad annál, ami vagy. (Debrecenben ez, mondjuk, sokszorosan is igaz, hiszen itt minden „nagy”, a Nagyállomástól a Nagyerdőn és a róla elnevezett Stadionon át a Nagytemplomig.)

„A pálya lapos, a labda gömbölyű – vagy mégse?” elvét vette magára a debreceni egyetemistákból alakult Vígkarma társulat is. A kifejezetten abszurd színházi gyökerekből táplálkozó amatőr formáció „futbalett”-je a késő esti kezdés ellenére komoly nézőszámot produkált. Bár áthallásos előadásuk, az Übü FC – a döntő nem volt átütő erejű, mégis, mintha a közönség vágyott volna valami hasonlóra, valami nehezebben megfoghatóra. Bár véleményem szerint ugyanaz a lényegi különbség mutatkozik meg örömteli játékukban, mint a korai angol eredetű átvett Holló Színház

Szürke galamb

és a saját kútfőből humorizáló L'art pour l'art társulat produkciói között. Ez pedig az abszurd öncélúvá válása. Ám üzenetük, az Übü király hatalmi túlkapásait és a focit mint allegóriát magába sűrítő mű nem csak a kifigurázás finom és kifordított eszköztárából mazsolázott, hanem a megbotránkoztatás felé is el akarta rúgni a szó szerint vett labdát. Ezt sem, azt sem sikerült igazán magasba emelni, ám laposan azért néha betalált. Bár jelzem, a lelátóként is értelmezhető nézőtér javarészt fiatalokból álló közönsége megkapta, amire számított, és azt is, amire nem számított. Lefáradva temethette tenyerébe arcát és kínosan nyihoghatott. Ez pedig ezen a téren egy elkönnyvelhető fél siker. Jómagam áhítoztam azért a másik felére is, az ott pattogott Halmi Gábor rendező-író térfelén, csak sajna nem jött át.

A foci nem játék, sokkal több annál – szól a szotyolahéjon szálló aranyköpés. Ám ha a mesék játékos birodalmába keresünk bebocsátást, akkor elsőnek nem egy csodacsatárt, hanem egy dióbélben játszódó történetet emelnék ki, amely a fentihez hasonlóan nem nélkülöz minden abszurditást. Elvégre a szombathelyi Mesebólt Bábszínház előadásában van egy kalitkalakó madárként értelmezett felhúzható bádognyúl, hogy mást ne áruljak el az előadás meglepetéseiből. A felnagyított dió belsejében lakó Kicsibácsit és Kicsinénit pedig két olyan színész alakítja és mozgatja is egyben, akikről messze lesír vagy inkább levetet, hogy az efféle játéktér az otthonuk. Kovács Bálint és Dénes Emőke ugyanis tényleg elbűvölő karakterek már magukban is, de amint eggyé válnak bábjaikkal, valóban, mintha még a felnőttek kezét is megfognák, hogy biztonságban elvezetgessenek mindenkit Dániel András író hétköznapiak egyáltalán nem mondható világában.

A lelkesedés szintén tetten érhető ugyan, de mintha néha kissé fáradékony lett volna a fiatal Tóth Mátyás egyszemélyes bábelőadásában. Hiába, kell egy csapat. Vagy, van úgy, hogy egyedül nem megy olyan jól. Csak hogy Sándor Pál legendás klasszikusait is megidézzem. Igaz, ami igaz, a bábos páros előadása sokkal érdekfeszítőbb filozófiai utazásnak felelt meg, mint a Darvasi László tollából elősercent oktató jellegű könyv, *A 3 emeletes mesekönyv* dramatizált változata. Itt maga a bölcs könyv is megszólal néha gépi hangon. E szerint a bölcsesség igen-igen ijesztő, eltorzított lény lehet – de lehet, hogy az az

igazság lesz. A díszlet egyébként egész érdekfeszítő (Grossschmid Erik munkája), és az ifjú színész igyekezete is elismerendő, de mégis, mintha túl hosszúra nyúlna a befejezendő gondolatsor a zalaegerszegi Griff Bábszínház előadásában.

Ha a lelkesedés nem lenne elég, akkor a zeneiség is megsegíthet egy produkciót, mint az történt a szegedi Barboncás Társulat *Tiszavirága* esetében is, amelynél a Deszkán Ágoston Béla szolgáltatta a zenét. Bár az igazság az, hogy ez a kiegészítés itt inkább többletként értelmezendő, hiszen Kiss Ágnes játéka a legmesszemenőbbig lekötötte a gyermekek figyelmét. Akik csak a megfelelő narratív szünetekben tekintettek ki a színpad szélén egyedi hangszereket megszólaltató elismert zenészre.

Arany Zoltán zenélése is nagyban segítette a debreceni bábelőadást, mely Láposi Terka nevével lenne azonosítható. A baj itt többek között a szűk tér klausztrófóbikus közegén túl az előadás avítsága volt. A két színész, Ágoston Krisztina és Magi Krisztina lehozhatta bár a csillagokat is az égről, hogy a gyermekek figyelmé ne kalandozzon más dimenziókba, mégsem tudta elérni, hogy a túlságosan üres színpadkép ingerszegény mivolta ne okozzon motyorgást a legkritikusabb közönség, azaz a gyerekek sorában. Az előadásmód nem tudta így betömni a gyermeki fantáziának meghagyott hatalmas űrt. Másképpen fogalmazva: láttam már ehhez az előadáshoz hasonlót a hetvenes-nyolcvanas években. Ám a mostani ifjúság, úgy fest, jobban kívánja az interakciót, mint a szabad képzelgés fárasztó tevékenységét. A kutyuk birodalmában élők virtuális csillagokra várnak, nem arra, hogy jöjjön egy juhász a pulijával és egy lámpással majd egyesével meggyújtja a csillagokat. Hiszen már harminc éve is tudtuk, hogy csehszlovák *Varázsceruzát* messze übereli a brit *Jamie és a csodalámpa* varázslatos világa.

Erre rá is utazott a Csokonai Színház, még hozzá azzal, hogy egy Arany János-szöveget igyekezett modernizálni Gimesi Dóra dramaturg közreműködését igénybe véve. Így a gyerekeknek minden bizonnyal ismerőssé varázsolódott a *Rózsa és Ibolya*, hiszen az előadás létrehozói a filmes fantázia világából lopták bele a paneleket. Beleértve a Harry Potter-sorozat megvalósítható trükkjeit éppúgy, mint a *Mátrix*-ból is ismert lassított harci jelenetek világát, azaz verekedéseket greenbox háttér és biztosítókötelek nélkül.

Jelzem, a produkció színpadi keretek között is látványos és főleg ismerős volt a gyerekközönség számára. Persze, a mondanivaló sutasága nem hozta a komolyabb mesék boszorkánykonyháiban összerottyantott konyhafilozófia főzetének ízét. De azért összességében még így sem akadt a kicsiny nézők torkán az unásig ismételt Rómeó és Júlia-szerű sztori. Valószínűleg pont ezért nem. A hagyományok ápolása fontos, üzeni Tengeri Gábor rendező az utókornak, de azért nem árt néha új ruhába öltöztetni.

Valami hasonlót gondolhatott Kun Attila, Romankovics Edit és Bíró Bence is, mikor a *Cinegekirályfit* a Közép-Európa Táncszínházzal színre vitték. Persze ők nem feltétlenül a biztosra mentek, hiszen bár a mozgás és a zene kavargása képes leginkább lekötni a gyerekesreg figyelmét, mégis akkor az igazi, ha azt valaki jól csinálja, mi több, kifejező játékkal is megspilázza. Itt elsősorban Hargitai Mariann kifejező színpadi jelenléte volt kiemelkedő, mondhatni negatív szerepének kihangsúlyozása okos ötlet volt az előadás létrejöttétől. A Móra Ferenc világát idéző táncos mese így egy másik performális szinten játszódik, ahol a főszereplő, a kilencéves Gergő lázalmában állja ki a bátorság próbáit. Külön élmény volt a nagypapa bőrébe bújó mesélő, Dióssi Gábor, akinek szerepe az is, hogy berúgja a történet indulásának motorját, akár csak az a bizonyos jóéjt-búcsúzás a *Jamie és csodalámpában*.

Hogy visszakanyarodjak a gyermekekből jó felnőttet nevelő színházi produkciók birodalmából azon felnőttekig, akik lelkük gyermeki húrja in hárfáznak, vagy a felnőttek és gyermekek világát összekötő abszurdig, nem árt megemlíteni az Új Színház előadását. Kocsis István drámájából, a *Megszámláltatott fák*-ból Csiszár Imre rendezésében igazi színpadi hagyományokra építő előadás jött létre. Az Új Színház művészei így némi szájbarágással próbálták megvilágítani a gyerevasúttal játszadozó náci tiszt morális ingadozását. Efféle ideológiai kalandozásokból pedig már kaptunk valaha olyan ízelítőt, amely még most is etalonnak számít a magyar alakítások között. Latinovits Zoltán példának okáért remekül világította meg a Sánta Ferenc által megírt *Az őtődik pecsét* hasonló figuráját. Többek között ezért sem volt könnyű dolga a Ranke őrnagyot alakító Viczián Ottónak sem. Na, meg persze azért sem, mert az őt körbevevő színészek nem igazán voltak

a helyzet magaslatán. Karaktereik elmaszatoltak és sokszor érthetetlenül sarkosak voltak, de ami különösen meglepett, az Timkó Eszter alakítása volt. A karikírozásnak a jeleneteiben semmi helye nem volt. Ám az ismétlődések alapján arra kényszerülök következtetni, hogy a színész csak így bírta értelmezni a rá bízott szerepet. Ilyen fajta állásosság láttán pedig nem tudtam eldönteni, hogy felkaccanjak-e közben, vagy csupán takarjam el arcom fájdalmas rándulatát. Az ehhez hasonló esetekre példa, hogy a valamikori kezdő színészként a debreceni Csokonai Színházban szárnyait bontogató az előbb már megidéztet színészkirály, egy hasonlót látván, némileg megszakítva az akkori előadás folyamát, a színpad szélére állt és a közönségnek annyit mondott jellegzetes orgánusmód: „Na, így nel!”

Ha őszinteségre vágyott a néző, csak hogy leöblítse az Új Színház rapszodikus előadását, akkor a két nappal korábban látott Éljen soká Regina! című előadást hívta vissza élő emlékezetébe. Az amatőr roma nők játéka természetesen érződött a felmondó jelleg, bár emellett ez improvizatív színház. Ugyanakkor a megtörtént igazságot nem lehet jó vagy rossz játékkal elkeneni, mert annak előadásai lényegük tekintetében ugyanolyanok, azaz hihetőek. Ezért is sírt a roma nők történeteinek hallatán a színpad háttérében a testes énekesnőt kísérő nagydarab férfizenész, habár bizonyára nem egyszer hallotta már ezeket az eseményeket. Nem pedig csak azért, mert érzékeny művészlélek, hiszen a hangszerek szerelmese maga is. Az előadást hiába kísérte olykor zene, a játék kissé elkapkodott mivolta azért érzéketlenül hiányt hagyott a kései óra közönségében. Mint kiderült, az érzés nem véletlen, hiszen az abortuszproblémát, az asszonyors nehézségeit és a szegregáció problémakörét is feltáró projektben eleinte Sárosdi Lilla színész, fogta a szereplők kezét, de ő a bemutató óta, felhagyva a színészettel is, családjával más országba költözött. Ezért Sárosdi helyére az előadás rendezőasszisztense, Háda Fruzsina ugrik be az utóbbi időben. Nem tudom, milyen lehetett az előadás az eredeti formájában, Lillával – de a kisebbségi és nem hagyományos eszköztárral operáló alkotások sokszor érdekesnek mutatkoznak, mint ahogy ez is, még így, átdolgozott formájában is.

Ha már őszinteség, a mezővárosi miliőnek, azaz a konglomerátumból a IX. Debreceni

„Az ember mindig cifrázza magát”

Tompa Andrea: Omerta

Még a regényvilágban való tájékozódás-barangolás előtt érdemesnek, sőt fontosnak mutatkozik két szempont felvetése. Mindkettő intertextuális, azaz szövegközi – a műszöveg elemzése előtt. És mindkettő az író nyilatkozataiból indul ki. Az egyik inkább (próza)poétikai, a másik inkább (irodalom)politikai jellegű.

Az egyik az Omerta négy „könyvének” előzményeire vonatkoztatva azt vizsgálja, hogy vajon azok az emlékezések, elbeszélések, önéletrajzok, amelyek a regényegész mintáiként jönnek szóba, milyen mértékben és formában befolyásolták, netán határozták meg a mű szerkezetét, szemléletét, nem utolsósorban stílusát, elbeszélésmódját. Tudálékosan kérdezve: a regény szövegének szemantikai szintjéhez tartozó külső kapcsolatok, vagyis a referencia dolgában, illetve a belső jelentésszerkezetet tekintve a regény mint referáló szöveg milyen viszonyban áll a pretextusokként is felfogható referált szövegekkel. Vagyis az alábbiakkal, a fejezetek sorrendjében: Kali könyve Györi Klára *Kiszáradt az én örömem zöld fája* című, a néprajztudós Nagy Olga gondozásában megjelent emlékiratával. Vilmos könyve Katona Szabó Istvánnak Palocsay Rudolfról szóló *Virágzó élet* című életrajzával. Annuska könyve egy hóstáti háziasszony, Diószegi Anna önéletrajzával, Eleonóra könyve pedig Balázs Anna Magdolna erdélyi református diakonissza és Tímár Ágnes magyarországi ciszterci szerzetesnő emlékezéseivel.

A másik kérdés azokra a „szövegelőzményekre” utalna, amelyeket a szerző – erről ugyancsak az interjúi árulkodnak – valami ok miatt nem vett figyelembe, amikor a (romániai magyarság)

múlt század ötvenes éveinek feltáratlan kulturális emlékezetét hozta szóba, szembeállítva Trianon feltárt emlékezetével. Az utóbbi állítás alátámasztása s bizonyítása sem látszik egyszerűnek. A rendszerváltoztatás óta eltelt – a két világháború közötti évek számát meghaladó! – időt nézve ismereteink szerint nem íródott olyan, a klasszikusok közé sorolható, kanonizálásra méltó alkotás, amely a Trianon-trauma „feldolgozása”, kibeszélése lenne. Nem íródott sehol – Erdélyben sem. Ami viszont ama „hús”, vagy – Bánffy Miklóssal együtt számolva – „huszonöt év” során született, az a rendszerváltoztatás előtti évtizedekben, azaz az ún. népi demokrácia és a szocializmus idején tiltás általi felejtésre volt ítélve, az ideológiai irányítás, a művelődéspolitikai kitörlöttette a kulturális emlékezetből. Egyszerűen: nem engedte újra kiadni őket. Így Ligeti Ernő regénye, a Végvári-versek „eredj, ha tudsz!” keserű vádját, a „menni vagy maradni” dilemmáját elsőként megfogalmazó *Föl a bakra* éppúgy kívül esett a nemzeti(ségi) öntudat erősítését szolgáló, s egyáltalán, a hazavesztés tragédiáját okaiban és következményeiben tárgyaló művek körén, mint szlovenszkoói rokona, Darkó Istvánnak az ugyancsak a státuszt és méltóságot vesztett életet felvonultató *Deszkavárosa*. Az 1922-es romániai földreform nyomán egzisztenciájuktól megfosztott magyar birtokosok életét „színre vivő” *Földindulásnak*, Berde Mária regényének vagy egy, „a vegetációra berendezkedett” család hanyatlástörténetét elbeszélő *Farkasveremnek*, Wass Albert művének hasonló sors jutott. Szinte magától értetődő, hogy a Romániai magyar írók sorozatában, amely a kánon alapja s jelző-

Mangalica Fesztiválra szabadult népnek is – tényleg zajlott egy ilyen is áprilisban, a Deszkával majdnem egyidőben, a Nagytemplom előtt – jöleshetett az *Egy disznótor pontos leírása* című egyszemélyes szlovákiai előadás. Egyrészt mert előadója, Lajos András tökéletes kipirultsággal és vőfélyi leleménnyel hozta az ihajcsuhajos alkoholistát. Ezzel vidáman kivillanó ezüsfogak jutalmát hozva az első sorban viháncoló mezőgazdászoktól, ugyanakkor elmosolyodást az értelmiségiektől, irodalmároktól a hátsó sorokból. Ez a történet többrétűségére enged következtetni. Ami nem kis dolog. Persze aki már volt nem EU-konform disznóvágáson, annak ismerős lehetett a színpadra vitt élmény minden mozzanata. Kekeckedés, komázgatás, politika, és persze ez a részegség stádiumainak számegegyesén. Mindez egy színész játéknak árnyaltságával, aki a színpadi kellékeiből ugyanolyan könnyedséggel modellezett le sorban haladó tankokat, mint ahogy funkcionálisan is használta őket.

Ennek a közegnek egy prosztóbb megfogalmazására vállalkozott a *Rák Jóska, dán királyfi*, Háy János rendszerváltást megidéző darabjának dunajvárosi feldolgozása. Itt Őze Áron – Büki Lajos és Claudius szerepében – gondoskodott róla, hogy feledtesse velem apja zsenialitását, és tényleg ne lehessen őket összekeverni tehetség dolgában soha. Egyébiránt a miliőt nemrégiben még hasonlóképpen próbálta megragadni az írók többsége, így tapogatózva talán a népiesek hagyománya után. Persze ez egy kicsit olyan, mint Kodályhoz a mulató. De jobban megragadni egy-két évtizeddel ezelőtt, úgy fest, nem nagyon lehetett ezt a fajta népményt. Egresy is hasonló viszonyrendszerekkel ábrázolja a falusiakra rászabadult nihilt a *Portugálban*. Itt is a pálinkáspohár torzításán keresztül jelenik csak meg a tömény humor, bár Háynál ennél ordenárébb formában. Ez főleg a nőkkal való bánásmódban jelenik meg az előadásban. Aminek tanulsága is van, mégpedig hogy a kiskirályok országán nem fognak sem rendszerek, sem új idők.

Az alkohol szeretete kap szerepet az *Utánképzés (ittas vezetőknék)* címet viselő, szintén Háy János (az idei Deszka díszvendége) írói vénáját dicsérő előadásban. A vezető felelőssége itt az autóvezetésre redukálódik. Szócs Artúr már a díszlet engedélyezésével nagyot hibázott.

Hiszen aki még nem volt egyetemi auditorium maximumban, annak fogalma sincs arról, hogy mi lehet ez a szétgraffitizett hatalmas díszlet, amelyben éppúgy elvesz az a pár színész, mint ahogy az előadás humora is. A csoportterápiát vezető két pszichológusnő alakító Borsos Beáta és Szabó Gabi éppúgy nem tudják irányítani az eseményeket, mint ahogy nem működnek a szereplők közti viszonyok sem. Ennek oka nyilván a színpadi távolságokban kulminál, és persze abban, hogy az egyetemi padból csak a színészek felső része látszik ki, azaz a komolyan vehető testi reakciók elvesznek, a mimikális játékok pedig a nézőtértől való távolság miatt nem érvényesülnek kellőképp. Így az ember maga is ott érzi magát kényelmetlenül feszengve valamelyik padban, mint valami hallgató, aki nem készült. Holott nem vele van a baj.

Megnézhattunk Szerbiából is egy magyar nyelvű Háy-előadást, a prózai szövegeiből összeállított, párkapcsolati problémákra és a vizualításra építő, kissé statikusra sikerült *Kempinget*, Pelsőczy Réka (igen, a budapesti Katonában játszó színész) rendezésében. A lengyelországi Poznanból egy Visky-monodramát láthattunk, lengyelül, imponáló kivitelezésben. Nézhettünk kísérleti előadásokat is, melyek a kísérletezés különböző fázisaiba jutottak el: Kolozsvárról egy *Vakok*-at, a fiatal Nagy Botond rendezésében, Szatmárnémetiből egy újabb egyszemélyes előadást Hatházi András előadásában (*Tizenöt próbálkozás a színészetre*), vagy Budapestről Kelemen Kristóf és Pálinkás Bence György különböző médiumokat ötvöző *Magyar akácát*.

A fesztiválon voltak ezekről kritikai hangvételű szakmai beszélgetések a fesztivál „házi bölcseivel”, mindig az előadások másnapján. Portrébeszélgetések is zajlottak: az Alföld folyóirat főszerkesztője, Szirák Péter, valamint az idei esemény díszvendége, Háy János között – később Szirák és egy másik meghívott, Kiss Csaba között is. Színes költészeti napi performanszot és (a Színházi Dramaturgok Céhe szervezésében) felolvasószínházi előadásokat is felvonultattak a szervezők. Színházi könyvkiadó bemutatkozása is színesítette a repertoárt.

Várjuk ezek nyomán a következő Deszkát, mely, reméljük, még több jó előadást vonultat fel – és kívánjuk, hogy ez az eseménysorozat is nagyban segítse Debrecen kulturális fővárossá válását. Úgy legyen!

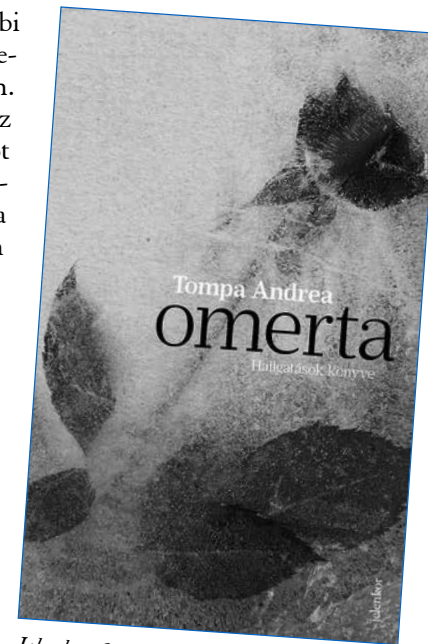
je lehetett, Ligetitől is, Berdétől is más regények jelentek meg, az előbbiek nem. Amire, persze, egyetlen művével sem számíthatott Székely Mózes (alias Daday Loránd), akinek a *Zátonya* (börtönbüntetést kapott miatta) a román hatalom bírálatát s a reményvesztett magyar szereplők indulatát tekintve a legkevésbé visszafogott. Részt vehettek volna a Trianon okozta sokk érzékelésében, szemléltetésében azok az alkotások is, amelyeknek a cselekményideje a háború, illetve a hadifogság éveire összpontosult, s amelyeknek hadviselt hősei el kellett hogy viseljék: rabságuk végén hazájuk helyett egy idegen impériumba érkeztek. Markovits Rodion *Szibériai garnizonja* említhető itt, Karácsony Benőnél az Új élet kapujában és Kuncz Aladár *Fekete kőlostarta*, amely 1960-ban, Magyarországon is csak cenzúrázva jelenhetett meg, olyan szövegrészeket – jelöletlenül – kihagyva, mint az utolsó fejezetben az utódállamokra való utalás, illetve az elbeszélő „eszmeletlen tompultság” és fájdalom fakasztotta kérdése: ki tudja, mikor láthatja viszont, „aki elszakadt tőlem Erdélybe”. „Csak most éreztük, hogy a fogságból hazaérkeztünk: egyik fájdalomból a másik, sokkal nagyobb fájdalomba” – a záró mondatban a kettős pont utáni rész a cenzorok által fájdalmasan kitöröltetett. Egy szó mint száz: az elmúlt lassan száz év romániai magyar alkotásaival, regényeivel aligha bizonyítható, hogy Erdélyben Trianon kulturális emlékezete eleven volna.

És az ötvenes évek emlékezete, a Gheorghiu-Dej időszaké? Eleve nem lehet eleven, ha Tompa Andrea szerint nincs is. Ez ugyan többek (kritikusok) véleménye szerint túlzás, ám kijelentésük cáfolati lajstroma szinte csak a fiatalabb nemzedék alkotásainak, mai irodalmi példának a felsorolására hagyatkozik. Érvelésük így felemás, vagy félrehord, mint egy puska. Nehezen – esetleg túl könnyen? – megfeythető okok miatt a regényíróval együtt hallgatnak azokról a művekről, amelyek a szocialista diktatúra Ceausescu-féle tombolása közepette születtek, zömük, bármily bizarr és paradox, a sztálinizmus örökségével való leszámolás jegyében. Mint a *Zarándoklás a panaszfalhoz*, Bálint Tibornak mind a helyzete, mind a jellemeket tekintve extrémításokban dúskáló regénye, amelyről azt vallotta a szerző, hogy noha ki akarta kerülni „ezt a nehéz, ellentmondásos korszakot”, ám végül úgy volt vele, nem lehet csupán „a felhőtlen idők krónikása”. Úgy

kell cselekednie, gondolta, mint a parasztnak, aki nem emeli fel az ekét ott, ahol a föld kemény, „hanem még mélyebbre nyomja, egész testével-lelkével ránehezedik”. A „kényesnek kikiáltott kérdések megbolygatásában”, a „tabunak vélt drámák föltárásában” a *Zarándoklásnak*... óriási érdemei vannak – „az enyémnél mélyebbről jövő a tanúskodása” a „törvénysértések korszakáról, a személyi kultusz korszakának nevezett idő embertelenségeiről” – nem másnak a méltató szavai ezek, mint Sütő Andrásnak. Akinek ha más kötete (például az önelemző cikkeket, jegyzeteket tartalmazó Évek – hazajáró lelkek) netán nem is, de az ötvenes évek paraszti világának gyötrelmeit földidéző *Anyám könnyű álmot* ígér talán része lehet (még?) az erdélyi kulturális emlékezetnek. Visszatérve Bálint Tiborra: a *Zokogó majomnak* is az „emlékezetes” regények között a helye, s nem csak a megjelenését követő tömegsikere miatt, vagy mivel hogy film készült belőle, hanem mert a Dos Passos-i módszert követve az alakok történetei közé beékelte montázsok épp Sztálin halálának évét, 1953-at dokumentálják. Hoszszú cselekménysora tehát az „olvasás” kezdetéig terjed – majdnem ugyaneddig egy, az olvasói emlékezetből méltatlanul kihullott regényé, Mester Zsolt *Koppantójáé*, amelyik hasonlóan az 1922-es földosztás következményeit tárgyaló, említett szépprózákhöz, azt taglalja, hogy az 1945-ös földosztás után hogyan semmisült meg a nagybirtokra alapozott életmód, és vele együtt a munkára épült életszemlélet, egészen a Család 1952-es kilakoltatásáig s az Apa meghurcoltatásáig. A tanító apa kálváriája húzza meg a Király László-regény, a *Kék farkasok* cselekményvonalát is. Ideológiai gyanúsítgatása, egyik falu iskolájából a másikba történő áthelyezése növeszti föl a család kiszolgáltatottság-érzését, leküzdhetetlen félelmét. A főhős saját kálváriája – kicsapják az egyetemről – végigjárása után, azaz az ötvenes és a hatvanas évekbeli eseményeket szembesítve, érik önérzetes és öntudatos felnőtté.

S ott volna (van) még a mezőgazdaság átalakításának rajzolata, a *Gondos atyafiság*, Szabó Gyulától, a módszer bírálatával: „brosúra után s nem fej után csinálják”. Ugyancsak Szabótól az utóbb ellenségének tekintett kolléga, Sütő naplójegyzetei sikere által is bátorított *Gólya szállt a csűrre*. Dokumentumok, levelek s a hozzájuk kapcsolódó reflexiók idézik meg a falvakat félelemben tartó végrehajtók, foglalók időszakát.

Végül a kérdés: a dokumentumok jó részét újra közlő s kibővítő, az igazság megfogalmazásának írói-alkotói gondoljaiba is beavató, több kötetes *Képek a kutyaszorítóból* sem lenne „fenntartója” a kulturális és egyáltalán, a (romániai magyar) közösségi emlékezetnek, még ha arra nem is számíthat, hogy a kommunikatív emlékezetben is szerephez jusson. Ugyanez felvethető, persze, az utóbbi évtizedekben sorjázó emlékezések, naplók, levelek esetében. Egy-két példa csupán: Méliusz József kávéház-regényeinek öt kötetéből a harmadik, a *Transzit kávéház*, börtönmények a feleség álmaiba vetítve, aztán a börtön-napló *Zsilava nem volt kávéház* címmel. Továbbá a különböző hagyatékok előkerült dokumentumok, Gaál Gáborétól Gáll Ernő 1949–2000 közötti levelezéséig ne bővítenék a személyi kultusz „működéséről”, hatalom és ember viszonyáról való ismereteket? És legvégül: az *Omertában* (korábban *A hóhér házában* is) szerepeltetett Tompa István, a szerző közeli rokonának önmagával

Jelenkor, 2017

szembenéző *Hogyan történhetett?* című, a korszak légkörét érzékeltető életregénye szót sem érdemelne?

Csak ennek a néhány, különböző műfajú prózában az ismeretében is meglepő hallani a vélekedést, mégpedig az És-kvartett igen olvasott, alapos műveltségű és megbízható ítéletű szereplőjétől, miszerint Tompa Andrea esetében „döntően az az eredeti, hogy nem a Ceausescu-érát, hanem az azelőtti világot mutatja meg”, s ez már önmagában „terra incognita sok olvasó számára”. A fogalomhasználat azonban – megmutatást mond a régmódias, elkopott ábrázolás és az újszerű, felkapott színre vitel helyett – találó. Főleg annak a résznek, Vilmos könyvének az esetében, amely az ötvenes évek romániai, közelebről kolozsvári társadalmi állapotáról, történelmi eseményeiről a legtöbb ismeret tudatja. A képi megjelenítésként értett megmutatás mindenekelőtt a rózsanemesítőként országos, sőt európai hírnévre szert tett, az 1958-as párizsi

kiállításon díjazott férfinak a virágai viselkedéséről, „habitusáról”, színviláguk gazdagságáról, keresztezésük fortélyairól szóló, többnyire belső beszédeiben elhangzó magyarázatainak alapszik. A szolgálója-szeretője, Kali által paradicsomnak nevezett kert látványainak érzékletessé tételén. A megmutatásnál is erősebb és gyakoribb azon-

ban a tények, adatok pusztán közlésének szándéka. A tudósítás, noha az információk forrása jobbára nem más, mint szóbeszéd, pletyka – hiányzik a Dos Passos-i hitelesítés, dokumentálás. A regény eme, terjedelemben legnagyobb része annyira beszámoló jellegű, hogy elvéve jut szerep olyan epikai elemeknek, mint a történetmesélés, „sztorizás” vagy jelenetbe állítás, párbeszéd, polémiák „színre vitele”. Színpompás Vilmos kertje, előadásmódja viszont színtelen.

Ettől, persze, ama terra incognita benépesülhetne érdekesebbnél érdekesebb lakókkal, figurákkal – szereplőkkel, ha juttatna nekik szerepet, ám ha nincs jelenet, alakítás is leg-

feljebb a színpad mögött lehet. De ismeretlen tudásterületként értve a latin fogalmat, felmerül, hogy e regényfejezet vajmi kevés ismeretlen – máshonnan nem ismerős – ismerettel hozakodik elő. Tompa István harmadik személyben megjelenített, T. I. monogramú hőse (akinek egyébként az életrajzi adatai azonosak a szerzőével) pályájára visszatekintve több olyan állomáshoz ér, amelyet hely, idő és „utasok” szerint ugyanúgy megnevezve Vilmos könyve is említ. Néhány közülük: a Magyar Népi Szövetség vezetőit – Kurkó Gyárfást, Demeter Jánost, Balogh Edgárt és (Vilmos régi barátját) Jordáky Lajost – 1949-ben a szocialista törvényesség megsértésének vádjával letartóztatnak, s börtönre ítélnék (szabadulásuk három év múlva). A következő években a gazdasági egyet, az EMGE régi tagjainak bebörtönzése, majd – 1952-ben – a Bolyai egyetem bölcsészeti kara professzoraié, a volt rektor (Nagy István) meghurcoltatása, koholt vádak alapján. Aztán, ugyancsak 52-ből, a Lu-

ca-per, ahogy T. I. emlegeti, ahogy pedig Vilmos: „Luka László is le van esve a posztjáról”. Utóbbi a kívülálló érzéketlenségével beszél, az előbbi enyhe önváddal, noha egyik fogalmazója annak a jelentésnek, amely alapján az iparosítási politika kudarcára, illetve a pénzügyi reform hiányosságaira, no meg a kulákok és a kapitalisták támogatására hivatkozva a régi harcos kommunistát kizárják a pártból, majd 1954-ben halálra ítélik (később ezt életfogytiglani börtönre változtatják). A Magyar Autonóm Tartomány létrehozása, hozzá kapcsolhatóan Kolozsvár és Marosvásárhely „intézményesült” ellentéte is téma mindkét szöveghelyen – Vilmoséban a „Csak épp nem tudom, milyen magyar ügyek lehetnek külön?” nyegleségével. A négy éve ítélet nélkül raboskodó Méliusz is említődik. A szovjet kommunista párt XX. kongresszusa, természetesen, ahogy a rózsanemesítő kérkedő közönyössége láttatja: „hatalmas leleplezések, óriási bűnök sülték ki – az ő élete tegnap fordult fel, mikor Annuska ült az ölébe”. Az 56-os magyar forradalom eseményeit szinte napról napra nyomon követi mindkét – a személytelen és az alanyi – elbeszélő; T. I., tartományi párttitkárként feljegyzések készítésére és „felküldésére” készen, Vilmos lazán, beismerve, „nem tudom, mit akarjak”, „melyik igazságot” fogadja el Magyarországról. Kettejük beszámolója mellett az olyan írói vallomások, memoárok, mint – találomra – Bartis Ferencé, Dávid Gyuláé vagy Páskándi Gézáé, segíthetnek abban, hogy a kulturális emlékezet ébren tartsa 1956 nemzetformáló történelmi szerepét. (Említésre érdemes továbbá Tófalvi Zoltán sorozata, az 1956 utáni koncepciók perек – Szoboszlai-, Sass Kálmán-, Dobai-per, valamint Fodor Pál és csoportja pere – iratainak közzététele.) Az események tudósításában szoros időrendet tartva mindkét Tompa regényében 1958 következik, a magyar kormánydelegációnak a nemzet közösségi emlékezetében már anekdota, tréfa formájában is őrzött romániai látogatása. Amikor Kádár János Marosvásárhelyen arról beszélt, hogy ott élnek magyar nemzetiségűek is, Kolozsvárott viszont összetévesztette a vasútállomás előtti teret a főtérrrel, és úgy hitte, az utóbbin szónokol. Vilmos könyvében 1959 az utolsó év, a két egyetem, a Bolyai és a Babes egyesítésének éve, s az összevonás során megszégyenítettek és megfélemlítettek öngyilkosságáé. Szabédi Lászlóé, mert a nagygyűlésen a párt új titkára, Ceausescu „leugatja”, Csendes

Zoltáné, az egyesítési okmány készítőjéé s Nagy Lajos prorektoré. Tettük, haláluk az egész várost megrázza, Jordáky Lajost különösen. Ő vágja barátja, Vili szemébe: „neked nincs szíved. Egy tragédiáról beszélek itt neked, te pedig vonod a vállad, hogy könnyű öngyilkosnak lenni... Hiedeg, egoista ember vagy”.

A tudósítói-beszámolóí jelleg, vagyis az előadásmódnak az a sajátossága, miszerint az elbeszélő és az elbeszélő idő egybeesik, hozzá magával, hogy Vilmos a karakterére, jellemére (avagy jellemtelenségére) vonatkozó alaki megjegyzéseket (ítéleteket) figyelmen kívül hagyja. Önvizsgálatra nem indítja, a lelkiismeret-furdalás pedig ismeretlen érzelm számára. Hogy érzéketlen és gyáva vagy barátja nyersebb fogalmazásában, „beszari” alak, három, a legkevésbé sem önkritikusan szemlélt helyzete árulja el. Az egyik: Jordákynéval közös jelenetük. Panaszolja, hogy az asszony „mind nyúz”, csináljon „valamit” börtönbe zárt férje érdekében. „Mit tudjak csinálni?” – szinte felháborodottan kérdezi magától, és semmit sem csinál. Amikor a Micsurin Kísérleti és Növénykutató Állomás létrehozásakor termőföldeket sajátít ki az állam, és a tulajdonosok tőle várnak segítséget, így dohog magában: „jön nekem az összes hóstáti gazda, hogy mentsem (...) Hát én veszem el a földjét? (...) Mondjuk, lehetett volna várni őszig, hogy beszédjék a termést a gazdák”. Hozzátehetné: főleg tőle függött, hogy nem vártak. Megígéri, „még az édesanyja életire is”, hogy megtudja, „mi van” kislány kedvese, Annuska nővérével, Eleonórával, miért vitték be a milíciára, aztán semmit sem tesz. De magyarázattal sem áll elő, egyik esetben sem, hogy miért nem kísérelt meg segítséget nyújtani.

A magyarázat, az érvelés, a meggyőzés, a másik kérdéseire adott válaszok mint a beszélgetések, párbeszéd részek, a kommunikáció kialakítói azonban elenyésző szerepűek. Ha az antropológusok, filozófusok véleménye szerint az ember a nyelven keresztül válik szubjektummá, azaz a nyelv „csak” az ego létrejöttének feltételeit teremti meg, a személy létrejöttének viszont a dialógus, a párbeszéd a feltétele, akkor Vilmos legfeljebb a személyé válás elején tarthat. Ez az ő esetében is együtt jár saját egója, énje felmagasztalásával. „Mindig kapaszkodik az ember”, „Már látom magam a pulpituson”, „olyan édes, hogy valaki legyen”, „Írtózatosságságban vagyok tartva” – örvendezik, magában, hozzágondolva:

„Anyámnak mondanám el egyedül: fent vagyok a csúcson”. Csakhogy az anyjához való viszony sem szeretetteljes: Kali meséli el, hogy védelmébe véve őt, először így támadt rá a szülőjére: „Egész életemben te mondtad meg, hogy mit csináljak, most már fogd be végre a szádat”, másodjára pedig még durvább volt: „Takarodik innét a ronda szájával!”, kiáltott rá az anyjára, s kikergette a kertből. Viselkedése barátok, egyenrangú vitapartnerek hiányáról is árulkodik – nem csak örömeit nincs kivel megosztania, de gondjait sem. „... egész áldott nap csak az ülésbe ülünk”, „Mikor nagy ember, fel van fedezve, semmi ideje nincs a munkára, már csak az üres nagyság van” – ritka pillanat, amikor kívülről néz magára, ám ilyenkor sem gyötri az idegenség érzete vagy személyes autonómiája kivívásának gondolata.

Identitása jobbára az alkalmazkodáson, a szerepnek való megfelelés igyekezetén alapul. Beszédes példa erre, a nemzeti hovatartozás dolgában a bukaresti román-magyar futball B válogatott meccse előtti kínoldása: „Hogy tudjak most viselkedni? – Se így nem esik jól, se úgy”, s majd a megnyugvása: „Vesztettünk mi magyarok, és nyertünk mi, a Román Népköztársaság állampolgárai”. Még világosabb példa: munkatársával, Poppal „nem beszélek nemzetiségi dolgot. Nem lehet azt úgy megbeszélni egy románnal. Soha nem is fog lehetni!”. Mert: „Egy magyar akármit mond, azt nem tudja úgy mondani, hogy abból ne legyen baj. Szóval hallgattam”. A tudós, az egyetemi oktató, az intézetigazgató szerepének vállalásához mint következmény az efféle hallgatás is hozzátartozik. Önállóbb, öntudatosabb és önkritikusabb személy esetében adódna még az a – szociálpszichológusok „rangsorolta” – három mód, amely a magyarázattól (de legalább a magyarázkodástól) a másokat sértő cselekedetek beismeréséig, illetve (amitől Vilmos a legtávolabb áll) a komolytalan stílus felvételéig, viccelődésig, öngúnyig terjedne. A szereptávoztatás e lehetséges formái helyett a növénynemesítő – ismét szociálpszichológiai kifejezéssel élve – a „megrészegülés” helyzetébe juttatja magát: a szerep átfogja őt. Nemcsak ő tehet e megreszegülésről, amit a saját példájával hangoztat – „micsoda hatalmas dolog, hogy ma is felemelkedhet, aki nem tanult egyetemen” –, azt a környezete szinte belesulykolja. „Könyve” végén többször is hivatkozik Sütő Andrássra, mint aki megírta az életrajzát, *Egy virágzó élet* címmel, mert „kellenek a mun-

kás példaképek a fiataloknak.” Ő ugyan váratlan hangulatváltással azon önértékeskedik, hogy most virágzik ugyan, ám „aztán kimegyek az életből, kiderül, minden egy fonnyadt élet volt, nem ért kutyafülét sem”, ám ezt a kishitűséget legfeljebb az indokolhatná, ha pályája korai öszszegzésekor – nincs még ötven éves – ráébred: önmagát áltatta a felemelkedés legendájával. Az történt vele, amit egy francia filozófus az önbecsapás műveletéhez sorol: az ész vagy az öntudat helyett a vélekedéseket és a vágyakat „szervező” nyelv közvetített énjé, egója és a világ között. A nyelv: a propaganda nyelve, a hatalomé. A pártszólamoké – ezt visszhangozta Vilmos, ezt az életrajz-írója, ezt Sütő. És ezt ma, meglepetésre, az Omerta több elemzője. Az És-kvartettben is felhangzott: az ötvenes évek rendszerében nem csak negatívum van, mert „ez a rendszer adott lehetőséget az egyszerű embereknek, a nép egyszerű gyermekeinek a fölemelkedésre”. Csakhogy – túl azon, kiket s milyen ismervek alapján nevezhetünk „egyszerű” embereknek, szemben, mondjuk, a „bonyolultakkal” – Vilmost nem a sztálinizmus, a személyi kultusz emeli föl: Szerencsés kertésznek, Békási Varázslónak nevezik már annak előtte is. „... enyém a dicsőség itt is, ott is”, régen is, ma is – vágna vissza az irigyeinek, akik lenéznek mint tanulatlant, s akiknek tán van szerepük abban, hogy a Szekuritáé alagsorában kell „deklarációba” adnia, hogy vette meg Horthy és Károly román király a rózsáit, és hogy lett világszabadalom az oroszlánszája, a „Lya Rosescu”.. „... mikor az embernek kezd jobban menni, akkor kezdik elésznedni a múltat”, „Most ilyen világ van, mindent ki kell tisztázni és el kell magyarázni” – mondja (magának?) az elején, mielőtt megkapná a „papírt”, „ami konfirmált engem, hogy deklarációt tettem, és a nyomozás meg van szüntetve”. A végén, életrajza készítéséhez „négy szép dobozt” elővéve azon töpreng, mit adjon oda belőlük, „hogy ne legyen a sok magyarázkodás, mert azt mindig kellett, hogy az embere tisztázza magát”. A tisztázás és a magyarázkodás adna keretet élete eme hét évének, vagyis az élet „nem ért kutyafülét sem” letörtsége abból a felismerésből fakadna, hogy miként Károly király és Horthy Miklós kitüntette figyelmével, akként el kell számolnia majd a Gheorghiu-Dejével is?

De ha igen, ennek előtte ki volt az elszámoltató? Ki az, akit Kali „könyve” legvégén így ereszt

el: a Szerencsés kertész majd „jobban elmondja neked, hogy volt mind ez”. Úgy tűnik fel, mint ha ugyanaz a valaki beszéltetné őket, ám ez csak akkor lenne lehetséges, ha utótávlatból adná elő ki-ki a maga történetét, máskülönben a „beszélgető” pozíciója – vagyis az elbeszélői alaphelyzet – feltételezné a beszélőkkel, Kalival és Vilmoossal való folytonos együttlétet, a folyamatosan előre haladó időben. Nemcsak az nem tisztázott azonban, hogy kivel állnak kapcsolatban, ki a szavaik közvetítője, hanem az sem, hogy mi készíteti őket a megszólalásra, a néhol vallomásszerű, intimításokat is felfedő beszédre. Annuska könyve úgy próbálja elfogadhatóvá tenni s hitelesíteni az ön-feltárulkozást, hogy félárva kislánként édesanyjával „beszélget” a sírjánál, tőle kérve, „világítsad meg az én fejemet, mondd meg, mit csináljak, hogy ne legyen rossz a végem”. Bevallja: boldogság és szegény egyszerre van vele, miután ölbe ülő szűz szeretője lett (s maradt jó ideig) Vili bácsinak. Ferences nővére, Eleonóra könyve azzal indít, hogy csak Annuska miatt mondja el bebörtönzése s rabsága történetét, noha szabadulásakor aláírta az omertát, vagyis a hallgatási parancsot – ám hogy neki mondja-e el, ehhez kevés bizonyítékként a könyvzáró intés: felejtse el a húga, „amit beszéltem”. Az elbeszélői helyzetek körvonalazása, idő- és térbeli megjelenítése hiányzik itt is. Fölvetődik ugyan, hogy ha nem tud beszélgetni, írja bele egy irkába az emlékeit, mert úgy könnyebb lesz elviselni őket – erre azonban a „mi Urunk” példájával válaszol, aki csak egyetlenegyszer írt a porba valamit a botjával, és „Reá sem a szent iratok emlékeznek, hanem az átváltoztatott borban és kenyérben emlékezünk meg mindennap”.

Ezzel a példázattal a beszélgetésnek-beszédnek és az írásnak az emlékezésben betöltött szerepe merül föl. A hazaárulás és csoportszervezkedés, közösség elleni izgatás vádjával elítélt apáca tartózkodása az írástól, ellentétben az emlékeit papírra vető s négy dobozban őrző rózsanemesítővel, magyarázható volna azzal a logocentrikus hagyománnyal, amely a beszédet az élő emlékezéshez köti, a világban és a nyelvben való jelenléthez, szemben az írással, amelyik – francia filozófusokkal szólva – „az én elfelejtése”, „minden eredet szétrombolása”. Az írás már Platon szerint is „feledést fog oltani azok lelkébe, akik megtanulják”, nem az emlékezet, hanem az emlékeztetés „varázsszereként”. Róza Eleonó-

ra azonban nem akar senkit emlékeztetni, hisz – ez „könyvének” s egyben a regény egészének záró gondolata – „amit csak a magunk dicsőségére szoltunk, az szerencse, mind elmúlik”. Feleselhetne így a dicsőségről ábrándozó Vilmoossal is, ám értelme nem tapasztalati, hanem hitbéli fogantatású. Mint ahogy az a nyelvről hirdetett felfogása is. „Nekem egy semmi a nyelv – vallja. – Mindegy, melyik milyen. Egy semmi. Mert az csak az emberek közé való.” A különbözőképpen nevezett Mindenható szava azonban „nem lehet a nyelvben, mert mi kell értsük, de Isten minden nyelven ért”, ezért „az Úr szent titkai megerősítenek minket, a saját szavaink meggyengítenek”. Érvelésének lelki, életszemléleti alapja: „Mi szerelemmel szeretjük a mi Jézus urunkat”. Minden igyekezetével azon van, hogy „le ne hanyatoljon benne a hit”, történt bármekkora igazságtalanság vele, bármi szenvedés. Hogy az Evangélium mindenestől betöltötte szellemét, angyalian ártatlan hangja tanúsítja, s még inkább az, keresztényi magatartásra vallóan, ahogy a bűnvádi eljárás durván faggatózó államvédelmiseinek jézusi tanításokkal felel. Transzcendens válaszokat ad a sötétben evilági kérdésekre. „Minden ember bűnös” – vállalja az eredendő bűnbeesés jegyében felelősségét, mintegy felmentést adva a koholt per kiagyalóinak. Mindent bevallott – mondja Annuskának –, mert csak az Atya, Fiú, Szentlélek hatalmát ismeri el, tehet bármit az államhatalom. „Isten név szerint hívja el, akit megszeret” – feleli a beszervezését, a beszervező személyét firtató kérdésre. Az órákig tartó kihallgatás a egyrészt nyugalommal tölti el – „Az Úr terve az volt énvelem, hogy elvegye tőlem az időt” –, másrészt hiábavalónak láttatja a vallató kapitány igyekezetét, mondván, „csak az idejét pallja velem”.

Beszéde, legyen bármennyire hitbuzgalmi alapú, ahogy az utóbbi mondat ígéje („pallja”) is mutatja, nincs híján köznapi és olyan tájnyelvi fordulatokkal, mint a „lesz kapsz” vagy „kéne tartsak szöbőjtöt”. Inkább önironikus, mintsem ájtatos volna. És tárgyilagos, környezete változásait indulatok nélkül számba vevő: „jön be a sok román. Azoknak mind építik a nagy blokkházakat is”. Érezhet ugyan, szabadulása után, félve attól, visszafogadja-e a világi hatalom korlátozta egyháza, „nagy lelki szárazságot”, ám ez élete három nagy parancsa – szegénység, tisztaság, engedelmesség – teljesítésében ideig-óráig sem gátolja. A regény szerkezetében „szárazság”-él-

ménye párhuzamba állítható Kali „asszonyi érzésének” hiányával, amiről Vilmoossal való szeretkezéseit ecsetelve beszél: „Kiszáradtam én már az örömtől... ott lent nincs úgy nekem meg az asszonyi fickándozásom... Ne mind sifiteljem rajtam, mert nem öröm az nekem... Szépen kiszikkad az ember odalent”. Mindkettejük, Kali és Róza Eleonóra, öntörvényű ember, magatartásukban, szemléletükben is – nem utolsósorban beszédüket, nyelvüket tekintve. A ferences nővér evangéliumi tanításokra, hittételekre alapozva teremti s őrzi meg önazonosságát. Vilmos szolgálja s szeretője a hatalmi ideológia erőltette „új beszéd” ellenében tart ki s marad hű az érzékletes, szókimondóan egyenes beszéd mellett, színes és szellemes, akár nyers kifejezésekkel élő előadásmódja „könyvét” az *Omerta* poétikailag is legértékesebb részévé teszi. „jót hazudok, s még el is hiszem”; „ha nem is épp utálok, de tisztára leköpöm” – jelenti ki a férfinépről, aztán: „akkor tál fuszulyka, hogy félreáll a gyomruk”, „torkomba a guvacs, s zabszem ugye meg a hátuljamba”. Vagy: „eltűnt, mint a fíng”; „ki van nekem is fényezve a csizmám, csillog, mint a cigány valaga”; „úgy kupán sírítanak, hogy még” – fordulatai, szókapcsolatai szülőföldje nyelvi emlékezetének őrzői s fenntartói. Hogy szükség van az őrzésre, mutatják azok az új szavak, fogalmak, amelyek megfejtése s használata humorról színesíti előadását. Olykor keserű humorról. Azt hallván például, hogy a nagygazdák és grófok „deósok” lettek, arra is gondol, hogy a szó „rományul van”, de arra is, hogy nem „az van kiírva a templomra”, míg meg nem tudja, a deós a „domicsiliu obligátor” rövidítése, s annyit jelent: kitelepítve hazulról. Amikor pedig az asszonyok „felszabadításáról” hall, azt mondja, ő már fel van szabadulva, „kiszabadult az ura keze közül”. Az anyanyelv megtartásának gondjairól, egyszersmind a beszéd átalakulásának nyelvi kényszeréről főként az ügyintézők árulkodnak: buletint kell mondania igazolvány helyett, és „necasatorit”-ot kell jelezni, hogy hajadon. Előfordul, persze, hogy kifejezőnek tart egy-egy állítmányt, jelzőt, például

ha valaki férfi „olyan papalapyte”, azaz „tejbetök, semmi ember”.

A nők „könyvének” előadásmódja a Vilmo-séval összevetve mutatja meg igazán a kulturális emlékezet részeként értett nyelvi emlékezet fogatkozását, romlását. A népből jött növény-nemesítőt nem nyugtalanítja saját hanyag, magyartalan beszéde, bikkfanyelve s egy „vonalas darabéhoz” hasonló „papírszövege”. Nem tudni, a pártzsargon mondatja-e vele vagy románból fordítja vissza, amikor tudatja, „ki lettek kulákolva sokan”, (mert) „az osztálydolog mindig odaáll az ember közé” meg hogy „megy a feldolgozás az ülésben”, miközben „nem lehet kinél reklamációt csinálni”. Még a pesti neológ igét – „leellenőrizni” – is használja, úgyhogy megfogadhatta volna a Mogyorós Sándorral folytatandó tárgyalása előtt kapott tanácsot, nemcsak erre az egy alkalomra: „jobban teszem, ha nem beszélek magyarul”. Rég látott ismerősei egyszer ugratásnak szánják ugyan a megszólítását – „megjöttél, Pártvili?” –, s annak a kérdés folytatását is – „Leereszkedtél a néphez, beszélgetni?” –, ám karriertörténete valóban lerajzolható a felemelkedés és a leereszkedés ívével. A többször említett dobozok indítják, mintegy búcsúvétel gyanánt, elmélkedésre: „ízléstelen”, gondolja, ha az embert kiválóságát díjaival, fejlesztéseivel mérik, holott „az összes raport ilyen. Raport, az is önéletrajz. Meg a verifikálások. Meg az autokritika, planifikálás, minden”. „Az ember mindig cifrázza magát” – teszi hozzá, s ez az, amit nem állíthat környezete (a „könyvek”) nőalakjairól. Ő, a regény középponti alakjaként nem csak magát cifrázza, hanem a valóságot is. Az ötvenes évek romániai (magyar) valóságát szépítve mellébeszél – a regény elbeszélésmódjának beszámoló vagy tudósító jellegéből fakadóan azonban a tények, adatok, esetek, ahogy mondani szokás, magukért beszélnek, az ő ellenére. És ilyen kiigazító, helyre tevő szerepük van a szeretőknek és az apácának is. Mert nekik nem kell leereszkedniük a néphez, hisz maguk a nép, magatartásukban, szokásaikban, nyelvükben.

► KOLOZSI ORSOLYA

Sötét jóslat

Sayfo Omar: Allah tágas földje

Sayfo Omar ezidáig elsősorban újságíróként és tudományos kutatóként volt ismert, idén azonban megjelent első szépirodalmi szövege, az *Allah tágas földje* című regény, mely a publicisztikai és tudományos/ismeretterjesztő regiszter után irodalmi közegben járja körül a szerző legfontosabb témáit, gondolatait az iszlám európai befogadása kapcsán. Ezzel nyilvánvalóan darázsfészekbe nyúl, hiszen az elmúlt évek dzsihádistá terrortámadásai és a 2015 óta erősödő migránsválság miatt egy nagyon erős, a gyűlölet és bűnbakképzésen alapuló narratíva alakult ki, mely erős érzelmeket ébreszt és végletesen megosztja a társadalmat. Ennek következtében előre látható, hogy a szöveg értelmezései nagyon sokszor fognak kibogozhatatlanul összekeveredni politikai szempontokkal és valódi elemzések helyett állásfoglalásokká válnak.

A kötet sötétzöld borítóján egy nagyváros felett keringő drónok láthatóak, melyek reflektórikat egy földön térdelő, tarkóra tett kezű fiatalra irányítják. A teljes megadás és a fenyegetettség, kiszolgáltatottság érzése válik tapinthatóvá, mely voltaképpen a regény végkimenetele egy erős atmoszférájú képbe sűrítve. A kötet hátsó borítóján a Corvinus Egyetem volt rektora, az iszlámszakértő Rostoványi Zsolt és a tavaly Libri-díjjal jutalmazott elbeszéléskötet (*A lélek legszebb éjszakája*) szerzője, Jászberényi Sándor ajánlják a regényt az olvasó figyelmébe. Utóbbi disztópiaként határozza meg a szöveg műfaját és ezzel egy olyan sorba helyezi, mely napjaink prózájában egyre erőteljesebb, hiszen Potozky László Égéstermék vagy Totth Benedek *Az utolsó utáni háború* című kötete is ezt a műfaji megjelölést kapta a kritiku-

sok és olvasók nagy részétől. Az, hogy az *Allah tágas földje* is disztópia, a regény kétharmadáig egyáltalán nem érzékelhető, hiszen egy (meg nem nevezett) európai nagyváros mindennapjait mutatja be, s ekkor még úgy tűnik, hogy nem a jövőben, hanem egyértelműen és felismerhetően a jelenben járunk. Az egyes szám első személyben megszólaló elbeszélő, Naszím egy város mellett, elhanyagolt kilátóba mászik fel, ahogyan tette azt sokszor nagyapjával együtt. Innentől kezdve a szöveg egy visszaemlékezés, lineárisan, időrendi sorrendben haladva göngyölíti ki az eseményeket, hogy az utolsó lapon ismét a narrátort lássuk, aki elhatározza, hogy felmászik a kilátóba. A regény kerete tehát ez a nap, melyen a harmincas éveiben járó fiatal férfi egy gesztussal megpróbál visszatérni gyökereihez, megpróbál emléket állítani családjának, múltjának, hiszen igencsak bizonytalan, mi az, ami rá vár. A regény szövegének nagy részét ez a kilátónál elinduló visszaemlékezés teszi ki, Naszím hatéves korától avatja be az olvasót életének fontosabb fordulópontjaiba, miközben megismerjük az őt körülvevő világban zajló változásokat is.

Saját élettörténetének a nagyszülők és szülők generációjának bemutatásával ágyaz meg, elhelyezve magát a családi hagyományban, leszármazástörténetben. Ezekből a részekből kiderül, hogy dédnagyapja még az óhazában született, majd a család folyamatosan asszimilálódott, az elbeszélő már Európában jött a világra és nem is járt ősei földjén soha. A dédapa, nagyapa, apa sorsának bemutatása egy ideig azt az érzést kelti, hogy a családregegy hagyománya felé indul a szöveg, de a bevezető 40-50 ol-

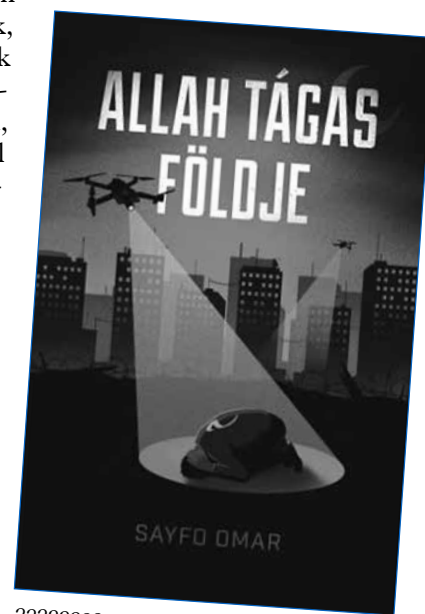
dal után (bár a családi kötelékek hangsúlyossága mindvégig alapvető fontosságú) már az elbeszélő élettörténete kerül a középpontba. A Sayfo Omar által elbeszélőnek választott hős egy átlagos fiatal, aki az egyre gettósodó városrészben (Zóna) éli mindennapjait, barátaival és unokatestvérével füvet szívnak, folyamatosan az okostelefonjukon lógnak, rendszeresen posztolnak a Facebookra, kisebb törvényszegéseket követnek el, szokásos, talán az átlagnál némileg bizonytalanabb kamaszként tengetik napjaikat különösebb célok vagy nagy tervek nélkül. Az elbeszélő valójában soha nem válik igazi, irodalmi értelemben vett hőssé, mert bár fejlődik, alakul és gondolatainak legbelsőbb rétegeibe is bevezet (például az apja halála kapcsán érzett fájdalom, vagy a füvezésközben kirajzolódó kép a pokol és a mennyország valódi természetéről), nem a jellemábrázoláson van

a hangsúly. Sőt, ahogyan haladunk előre az időben, és a külső cselekmény, az országban történő politikai változások radikalizálódása zajlik, úgy válik a jellemábrázolás egyre vázaltszerűbbé, jelentéktelenebbé. Talán ezzel is azt érzékeltetve, mennyire nem számít az egyén egy ilyen feszült szituációban, vagy pusztán azért, mert a politikai események elveszik az író fókuszát a főhősről. Naszím története egyrészt saját élettörténete, melyből apjához fűződő viszonyát, szerelmi csatlódásait, barátait, „karrierjét” ismerhetjük meg, másrészt a városának és Európának a története, ahol a muszlimokkal való bánásmód egyre kegyetlenebbé és kirekesztőbbé válik, míg végül nagy tömegekben veszítik el álláslehetőségüket, állampolgárságukat és toloncolják ki őket Észak-Afrikába, vagy tartóztatják le mondvacsinált indokok alapján terrorizmus gyanúja miatt. Nagyon sötét, valóban disztópikus berendezkedés uralja az utolsó oldalakat, de a regény nem sarkítja, nem egyszerűsíti le túlságosan a helyzet elemzését, nem fekete-fehér ellentétpárokkal operál. Jól láttatja azt, hogy az európai, keresz-

tény lakosságnak van félnivalója, hogy félelme nem teljesen alaptalan, van kiváltó oka. Az is jól érzékelhető, hogy a nemzedékek óta Európában élő, beolvadó közösség is félelemmel és elutasítással viszonyul az újonnan betelepülő, menekült tömegekhez. És a regény egyértelművé teszi azt is, hogy az iszlám elleni küzdelemnek rengeteg áldozata van, sok iszlám vallású ember életét teszi tönkre valódi ok vagy indok nélkül. A konkrét szituációtól elvonatkoztatva az előítéletek működését is jól példázza a regény, bemutatva azt is, hogyan tudja a kisebbség rettegésben tartani a többséget, majd azt, hogyan vág vissza ez a felhergelt többség, sokszor oda is és úgy is, ami már túlmegy minden ésszel belátható határon.

A kisebbségben lévők helyzete (és ez valószínűleg független attól, hogy vallási, anyagi, etnikai alapja van-e) már önmagában ellentmondásos: „Nem szoltak hozzánk, ránk sem néztek. Néhányan a srácok közül váltig állították, hogy félnek tőlünk és

gyűlölnek minket. (...) Noha ilyenkor egyetértően bólogattam, valójában úgy éreztem, hogy az egyik részüket egyszerűen nem érdeklik, a másik részük pedig megvet minket. Bárhogy is volt, a járásom, amit otthon szinte tökéletes magabiztosságot sugárzóra fejlesztettem, kint megrogyott és bizonytalanná vált. Még egy csikket sem mertem eldobni, az áruházaknak pedig vagy az önkiszolgáló kasszájához álltam be, vagy pedig ahhoz a pulthoz, amelyik mögött az enyémhez hasonló vagy még annál is sötétebb bőrű eladó ült.” A kirekesztettség, a szégyen sokszor agressziót szül, az pedig tovább növeli a kirekesztést, az előítéleteket, így alakítva ki egy ördögi kört. Az *Allah tágas földje* legnagyobb erénye éppen az, hogy közel hozva a hőseket, láthatóvá válik, hogy a befogadás/elutasítás kérdése nem egyszerűsíthető le jók és rosszak szembenállására. Hiába is próbálják most ezt sugallni sokan, sok helyen. Olyan bonyolult működésmód ez, melynek felfejtése és végiggondolása nem lehetséges egy egyszerű etikai szembeállítás segítségével. Éppen emiatt kényelmetlen olvasmány lesz ez sokak számára.

????????, 2017

► HALMAI TAMÁS

Líraolvasás négy tételben

Világra szólni

Tóth Krisztina: Világadapter

Tóth Krisztina költészetét a kezdetektől káprázatos paradoxon formálja: e versek illúziótlan intellektusa varázstalanítani igyekszik a világot – ám ehhez mágias (mert poétikus) eszközöket vesz igénybe. A sötétség az úr, mondja, de szavai ragyognak.

A költő legújabb kötete eszenciális érvénnyel foglalja keretbe e poétika főbb ismérveit – az „újholdas” alaktan egyedivé modellálásától a versbéli szcenika sanzonos intimitásáig. S közben mindahány korszaka jellemző versformáit fölvonultatja – a dalszerűektől az epikus szabadversen át az antológia-darabnak rémlő nagykompozícióig (*Hosszúalvó*).

Ahogy Tóth Krisztina lírája szemügyre veszi a szavakat (állóóra, futamidő, világadapter...; korábban: *raclapeur*, postairón / Psota Irén stb.): égbe ocsúdó szívvel tartunk vele. S ahogy túlvilágokig szeppennek kérdései („Mi volt a hiba, hadd lássam! / Nem engedsz lesni. Te vagy a / túlvilágon a padtársam” – *Példa*; „Mit

láttál / ott a mélyben, mondd, mi úszott / ott a hátam mögött?” – *Búvár*): földöntúli földönfutókká óhajtanánk válni.

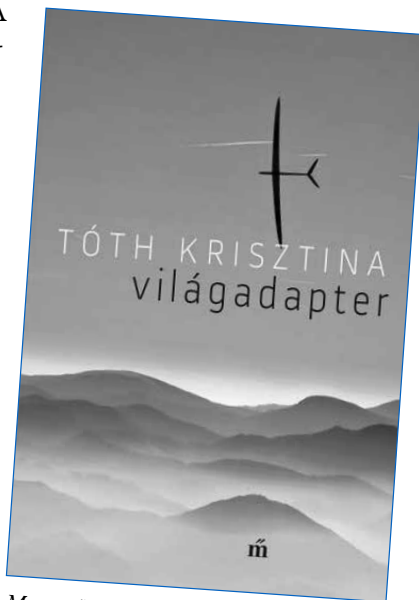
Vers, forma, kultúra szegül itt szembe nemcsak a prózát, a prózait kereső kortárs líranyelvi fejleményekkel, de a formátlanság és kulturátlanság köznapiságával is. A formanyelv szellemtana szól hozzánk.

Rezignált észjárás, de *etikus szív* beszél e szövegekben; ebből fakad az apát elbűcsúztató gyászversek eszköztelen fensége (*Magnak jó lesz; Szobák; Dió*); ennek köszönhető a részvét kiterjesztése az emberen túli létezésre (*Kamera*); s ez magyarázza a szociális kérdések iránti lankadatlan érzékenységet is (*A koravén cigány; Bánk, magában*).

A *Világadapter* lapjain világpolgári öntudat beszél, szabadon, sőt szabadelvűen – mert minden művészet liberális. (A soráthajlást nem köti dogmatika; az artistikum nem konzerválható.)

Forradalmi tett manapság a tiszta beszéd. Hódoljunk neki figyelmes olvasással. És ne higgyünk a kertésznek, aki „Elkezdi felásni a kertet, / megáll közepén,

újra szétnéz, // és vállat von a fügefára. / Nem lesz már egy levél se rajta, / mi szemérmesen a jövődöt / az emberpáron eltakarja” (*Fügefá*).

Magvető, 2016

Ki menti meg a csillagot?

Balla Zsófia: Más ünnepek

Gondolati líra? Gondolkodó versek? Létpoétika? Nevezük bárhogy, Balla Zsófia intellektuális misztikává emelt költészete kifog szavainkon, ki a nyelven. Nem csoda: nyelvének bölcsessége horizontjainkon túlról forrászik. (Tehát csoda.)

A többé-kevésbé tematikus ciklusok (örég-ség/elmúlás, álom/valóság, élet/halál, szerelem/párkapcsolat, család/ emlékezet, Isten/angyalok, közélet/történelem/haza, hommage-ok és siratók) egyszerre mutatnak érzékenységet szociális-közéleti ügyek-bajok s ontologikus érdeklődést a létezés miniatűr részletei („A kezem összeroncsolt szitakötőt simogat” – *Az álom tükréi*) és kozmikus aspektusai („Tengernyi, titkos derű bennem: / ami még hátravan / fényes és végeláthatatlan” – *Úgy vártam mindig*) iránt.

Asszociációs képi lelemények és bátran gazdag szóválaszték; groteszkkel kacérkodó dalformák és filozofikusan tágas szabadversek; a jambusok szertelen rendszere és a rímek szabálytalan szabadsága: szintézises poétika, összegző alaktan a *Más ünnepeké*. Nemcsak hű, de méltó is a „kemény, / csillagot mentő költők” (*Nem istenfélelem. Székely Magda emlékére*) lelki-szellemi hagyatékához.

Rilke és Nemes Nagy angyal – s verstanát tanulta ki ez a költészet; hogy elfelejtse, hogy továbbírja, hogy megértse – s megértjük:

„Aki vagyok, az ébredéssel mindig továtűnt.” (*A hasonmás*) – „Lélegzetem, ezt a kölyökkutyát / egy álmon át szájamban hordozom.” (*Az álom tükréi*) – „Hogy minderről tudok – akkor az Isten: Ez.” (*Földi éjszakák*) – „Nem igaz, hogy csak istenfélelem / teremti, ami Jó.” (*Nem istenfélelem. Székely Magda emlékére*) – „Nem magától világlik a fehér.” (*Apa és fiú, éjszaka*) – „Azt tanuljuk folyton, amit nem értünk meg sosem.” (*Autóbaleset*) – „Sietni kell a szeretettel.” (*Sietni kell*) – „Azt várom, ami nincs velem, / de itt van.” (*Nersél hanukka*) – „Az vagy, akire annyi éve vársz.” (*Születésnapra*) – „Nézd a halakat, / hogy csiklandozzák a tengereket. // Nincs nagyobb esély az öröme: élj.” (*Végtelen sorok*)

Kaligram, 2016

Ennyi fájdalmat ilyen szépségbe csak ihlet és kegyelem csomagolhat. Együttes erővel, közös gyöngédséggel.

Más ünnepek? Az ünnep áldott melankóliája mindenütt ugyanaz.

A megkerülhetetlen almafa

Hegedűs Gyöngyi: A pont felett

Mit tud a költészet, amit más mágia nem? Úgy szeretni, hogy az rímelen. Úgy gyógyítani, hogy a sortörés se fájjon. Úgy szolgálni, hogy közben egymást is megváltsák a mondatok. Ezt tudja a költészet – de nem mindig, nem mindenáron és nem mindenkié.

Hegedűs Gyöngyi debütáló verseskötete rendelkezik ezzel a tudással. Formai kötelmekhez nem ragaszkodó poétikája verstani szabályok helyett a megváltástan törvényeihez hű. („csak írás lenni. írás, / ami sem jobbra, sem / balra nem zárt” – *in: sent.*)

Simone Weil írja: „Az irodalom és az erkölcs. Az elképzelt rossz romantikus, változatos, a valóságos rossz komor, egyhangú, sivataghoz hasonló, unalmas. Az elképzelt jó unalmas; a valóságos jó mindig újszerű, csodálatos, megrészegezdünk tőle. Így aztán a »képzelt vásznain játszódo irodalom« vagy unalmas, vagy erkölcstelen (vagy ennek a kettőnek elegye). Csak akkor szökhetsz ki ebből a vagyvagyból, ha a művészet hatalmával valamiképpen átlépd a valóság oldalára...” (Jegyzetfüzet, ford. Jelenits István.)

Pilinszky szikár eksztázisai, Fodor Ákos szójátékos spiritualitása és Borbély Szilárd siralomvölgyi angelizmusa ér itt össze. (Nem véletlen, hogy a dedikációk Jász Attilát és Györfly Ákost is többször nevesítik.)

Tizennégy ciklus tanúskodik költészet és misztika közös máságáról, s osztozik cselekvő odaadással ama sejtelemben: „A nyelv ma is abból táplálkozik, hogy szent dolgokat mondtak ki egykor benne” (Max Picard). („az írás / csak arra jó, hogy vallasson: / túl bármely hittétel harsogásán, úgy / hiszem-e a test feltámadását, hogy mindegy / a pont felett / van-e kérdőjel” – *a pont felett*.)

A beszédmodor elégikus-filozofikus tónusát orvosi szókészlet és látásmód árnyalja szabatosággal; a szövegfolyma levél/napló jellegét a szerző fotói teszik még személyesebbé – a személytelenig hatóan. („alanyi ragyogás a szentség” – *a hűség zavarával*; „észlelet nélküli eszmélet. / nem magamhoz, magához térít” – *aura*.)

A keresztény misztika poétikai érzülete szövi feszesre a versek motívumhálóját (idő, halál, keresztség, éjszaka, betegség, tenger, hó, fák, madár, álom), olvas ki perspektívákat a látványvilágból, veszi szemügyre a tükrök fonák ontológiáját, invitálja a sorok közé az angyalt. („angyalok le nem hullt hóban / mosdatnak haldoklókat” – *angyalok le nem hullt hóban*.)

A kérlelhetetlenül kisbetűs írásmód sem diavatok modoros követése itt: az írásbeliség ár-

atlan kezdeteihez, a literális eszmélet forrásvidékéhez téríti vissza olvasói közérzetünket. Az „idomíthatatlan szelídek” (*álmainkban őshonos*) világába, a „madarakat málló téli ég” (*személyes ismeretlen*) alá.

Nem pátosz, hanem komolyság. Nem avítas nagyotmondás, hanem eleven ráeszmélések. ([A

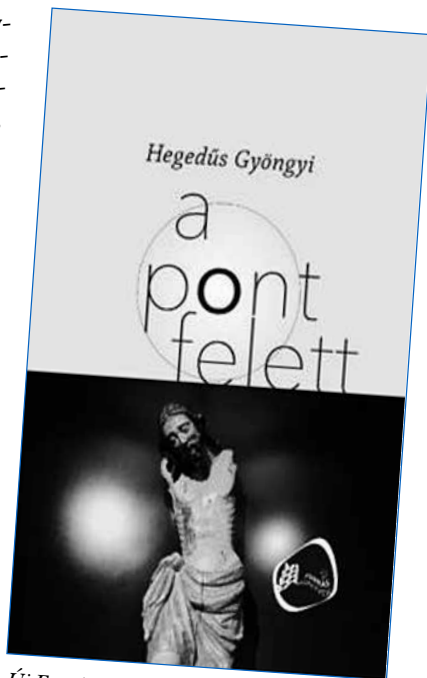
hajléktalant a padon] „deresre húzza az éjszaka” – *a sötétség próbafúrásai*; [a test] „a lélek anyagfáradása” – *harangzúgás előtti időkből*; „a horizont alá süllyedt test / valahol hajnal” – *valahol hajnal*.)

Metaforizáló beszéd? Inkább a létdimenziók titkos analógiáját fölfedő szólamok, az azonosság, az egység, az egyetlenség evidenciájáról valló örömhíradás. A dimenziók azonosságát fölmutató definíciók, a lírai aforizmák és szójátékos ráismerések („nincs olyan pohár, / ami nem a szájért van” – *kettős kontúr*; „avarba ejtő fény” – *köztes idő*; „késnyire / nyílik az ajtó” – *megannyi hangalakban*), nemkülönben a képi világ *eredeti egyetemessége* is e célt szolgálja.

([A tenger] „különvált testek / egyivású szomszárja” – *a mondat*; „minden gyerekkor / egy megkerülhetetlen almafa / kérgen kívüli gyűrűje” – árbocról elkiáltott föld)

Ez a költészet nem fecsérli beszédre a nyelvet: szubjektuma nem az én, hanem a misztérium. („a semmiben a nincs / emberi szennyeződés” – *tyndall-hatás*; „az üdvözültek mindig / nélküllem vannak épp elegenden” – *testnek elég víz*.) Címzettje is csak formálisan a dosztojevszkiji hősnő (Nasztaszja Filippovna *A félkegyelmű* című regényből). E versek által – Miskin herceg hangján – a nyelvben élő angyal szólogatja bennünk élő önmagát. Efféle további igékkel, igézetekkel:

„a madarak csak annyival repülnek / a víz felett, / hogy ne szakadjanak el / egyik elemtől sem” (*hitvallás nélkül*) – „bár arcát sosem láthatom, / ismerem minden vonását. / mert édesvízre néz” (*a fény hangalakja*) – „s megeteti az ötezret, hogy ereje legyen / a fészétsd meghez” (*az elengedés éve*)

Új Forrás, 2017

A *Töredék Hamletnek* (1968) óta az egyik legmakulátlanabb első kötet *A pont felett*. Csak míg Tandori Dezső munkája új korszakot nyitott költészetünkben, Hegedűs Gyöngyi ezer éveket figyelmen kívül hagyva tolmácsol időtlen katarziszokat. („hiába mutat bármit az óra, / a pontos idő korai következtetés” – *nomina sacra*.)

Báthori Csaba grandiózus létköltészete (*Melankólia*) mellett *A pont felett* korpuszát nevezhetnők a 2017-es év legfontosabb költői tettének.

Ne keresgéljük tovább az istenérveket. A szépségnél szebbet nem fogunk találni. – „...ebben a keretben egyszerűen a költészet és a misztika nyelvi struktúráinak konvertibilitását kell hangsúlyoznunk.” (Alois M. Haas: *Felemelkedés, alászállás, áttörés*, ford. Görföly Tibor.)

Szavak nincstelenje

Turczi István: *Üresség*
(*Elégia a másnapért, hajnaltól hajnalig, négy tételben*)

Az *Üresség* nemcsak tipográfiai mása Borbély Szilárd hallgatag klasszikusának: bár a drámai jambusokat nem komponálja tovább, Turczi István *versköltete* minden egyéb vonatkozásban emlékéllító örököse a *Hosszú nap el* (Jelenkor, 1993) szellemének, szellemiségének.

Mélyen önreflexív nyelvisége a testi létezés lelki dimenzióit faggatja („A test hazugságait hátrahagyni”); az idő, az elmúlás, a gyász és az emlékezet praxisára kíváncsi („A fák belsejében állnak, akiket szerettem”); az álmok ontológiájához keres kognitív utakat („Az álmok mind a szív szerinti rokonaim”); a természeti törvények esztétikájába ereszkedik alá („Mint a nagy misztikus hegyek / lassan kékülő vonulatai”); a szerelem és a művészetek katarzishozó misztériumából olvas ki nyílt titkokat („Te vagy a közöm a világhoz”).

Az érzéki létezés (a színek, hangok, illatok világa) fordul itt át az érzékfölkötött megtapasztaló szellemi ambícióba („A fehérnél nincs

Scolar, 2017

semmi sötétebb”, „a fény súlya angyalokban mérhető”, „Ez az én reggelem / Egyszerre nyílik ég és konzerv”). „Néző vagyok” – olvassuk egy helyütt az alanyi meghatározást; „Szavak nincstelenje” – fogalmaz másutt a szív öndefiníciója.

Létköltészeti tágasság szorul egyetlen nap megverselt eseménysorába; a fölaltált végtelen határpontjait a „Nem akarok nem akarni” érett gyötrelme és „A testemet magába zárja egy mondat” nyelvfilozófiai ráismerése jelöli ki – „reszketésig pontos tétovaság”-gal

E könyv csak félig költészet: másik felében zene. Nemcsak a négytétéles szerkezet (*a prima vista, sostenuto, capriccioso, con moto*) feszes rendje és a vissza-visszatérő motívumok muzikális harmóniája révén, de modális finomsága és tematikus vetületei okán is. A zárlat összegző érvénnyel kapcsolja össze a szeretet és a zene (zeneiség) mentális-spirituális minőségeit: „Aki szeretni készül, / hallgasson boldog zenét”.

Üresség? Meglehet. De az a fajta, melybe bódhizattá válnak kíváncsognak (nem-kíváncsózó bölcsességgel) üdvözülni.

Hiszen olyan versvilág ez, melyben valaki „Telenézi kékekkel az eget / Lezárja a szél szemét / Felhőkkel takarja le árnyékomat / Régi lépteimet előre küldi”.

► CZUCZ ENIKŐ

Csehy Zoltán: A mittelszolipszizmus erőtereiben

A mittelszolipszizmus terei. Tőzsér Árpád életműve (poszt)modern kontextusban

A múlt év második felében jelent meg *A mittelszolipszizmus terei. Tőzsér Árpád életműve (poszt)modern kontextusban* címet viselő, két fő részre tagolt, összesen huszonegy tanulmányt tartalmazó kötet. S hogy miért a tagolás? A szerkesztők, Csehy Zoltán és Polgár Anikó *Beköszöntőjükben* tárják fel az elrendezés logikáját: a kötet testének nagyobb részét, „a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének főszervezésében megrendezett *Tanulmányok költőportrékhöz* című konferencia és tanácskozás szerkesztett anyaga” (5. o.) teszi ki, amely megrendezésére Tőzsér Árpád nyolcvanadik születésnapja szolgáltatta az alkalmat, míg a karcsúbb, de korántsem elhanyagolható második szekciónak öt dolgozata a tanszék tehetséges hallgatóinak munkája.

Egy rövid, a recenzió struktúráját és hosszát érintő magyarázattal kell kezdenem. Nem választottam ki néhány, a kötet egésze szempontjából reprezentatívnak tekinthető tanulmányt. Egész egyszerűen azért, mert ilyenek – itt, most, ebben az esetben – nincsenek. Minden egyes szerző saját és egyedi nézőpontból tekint Tőzsér Árpád lírájának, naplóinak, szerkesztői tevékenységének, életpályájának különböző szegmenseire és ezek kapcsolatára, s bár szükségszerűen vannak átfedések értelmezéseik közt, talán egy gazdag és kiterjedt életmű értékelésére irányuló nem kevésbé gazdag és összetett akadémiai diskurzus rövid prezentációja is megkívánja a teljességre való törekvés soha el nem érhető ideálját. Ennek fényében a legegyszerűbb és legmegfelelőbb stratégiának a szerkesztők által meghatározott sorrend követése mutatkozik.

A sort Reményi József Tamás *Tőzsér Árpád ex-territórium*a címet viselő, irodalomtörténeti és (irodalom-)politikai helyzetképet is az értelmezésbe vonó írása kezdi. A szerző a „közöttiséget”, a „köztes” létállapot és az ebből a pozícióból következő szótártalanság, nyelvtelenség jelenségét találja a leghangsúlyosabbnak Tőzsér Árpád kommunikációt, dialógust követelő, de – a határhelyzet jellegéből adódóan – monologikusságra (abszurdításra?) kárhóztatott írásaiban. Reményi Tőzsér dinamikus alkotói módszerét és tárgyának, alakjainak újabb kontextusok keretei közt történő re-formációit „épp a megszakított folytonosság szüntelen, makacs, gyötrelmes tudatosításából” (9. o.), és a politikai-, történeti- földrajzi-, irodalmi- és összművészeti értelemben vett „között” létérzésének „korjellemző konfliktusából” (11. o.) eredezteti.

Bedecs László a költői életmű kulcsmotívumainak, témáinak és versnyelvének változásai, és az ezeket elősegítő hatások felől közelít az életműhöz. A népi líra hagyományához kapcsolódó, a falusi élet problémáit idillikus képek mögé rejtő korai verseket a műveltségelemekre építő és öniróniával átítatott létfilozófiai költemények és kisebbségi élethelyzet jegyeit mozgósító szövegek váltják fel, hogy az utolsó gyűjteményes kötetben a különböző elemek egy új konstellációban ismét találkozzanak: az *Imágók* (2016) a személyiség rétegzettségére és a mindenkori „én”-t formáló körülmények esetlegeségére rámutató szövegeiben egymásra íródik a nosztalgikus falusi gyermekkor ábrázolása a történelmi-politikai környezet egyénre gyakorolt hatásainak reflexiójával.

L. Varga Péter „*A papír partján*” című, alapvetően a posztmodern hermeneutika fogalmaira építő elemzése a Tőzsér-líra mélyrétegeiben működő történeti idő, keletkezés és írás a „közteség” pozíciójában való archaikus, szükségszerűen aktualizáló és materiális rögzítésének dinamikus konstrukcióit, ezek viszonyainak lehetőségeit térképezi fel.

H. Nagy Péter tanulmányában elvégzi a *Sebastianus (miután az agyonnyilasztatását túlélte, és börtönbe zárták)* és az *Utómodern fanyalgás a szlovákiai magyar irodalom tárgyában* című szövegeknek a katalógusversek szövegösszefüggései közt történő elemzését: az előbbi szöveget „az intertextuális-történeti látásmód érvényesítésének” (43. o.), az utóbbi esszéverset pedig a modális viszonyok mediális kódok stabilizálhatóságára gyakorolt hatásainak iskola-példájaként kezeli.

Orcsik Roland a rendszerváltás előtti kisebbségi irodalmak szerveződésének rövid ismertetése után tér rá az előző tanulmányokban is feltűnő *Szomak* ciklus lírai énjének erősen meta- és intertextuális meghatározottságú nyelv- és identitáskonstruáló eljárásainak feltárásához. Úgy tartja, Tőzsér *Szomakjának* Zrínyi Miklós, Petri György és Tolnai Ottó életművét és a *memento mori!* halálköltészet hagyományát idéző sorai egyben politikai és egzisztenciális probléma paródiái is, melyekben „a hiány metafizikája” a groteszk, egyidejűleg jelenlévő fragmentumszerű és maszkos identitás(oka)t alakító erő forrásaként mutatkozik meg.

Csehy Zoltán *Pillanatképek a tükörteremből* címet viselő írása elsőként a Bach-kantáta szövegtestének, zeneszövegetének és strukturális logikájának függvényében szemléli Tőzsér *Félnóta* (2012) című kötetének költeményeit, a két alkotás összecsengéseit és a különböző síkokon megjelenő (szöveg-, akusztikus-, tematikai-, szemantikai stb.) viszonyait. A *Szó-kromoszóma* ciklusnál megtörő kötet második felében a költői játék bizzarrba fordul, és ez „destruálja a gyöngyka-

pu-poétika komolyságát, ugyanakkor elviselhetetlenül szorongatóvá teszi a könnyedséget” (66. o.). Az *Imágók* kötetben szereplő Ó, Orpheusz, Az íny sötétjében, Apokrif strófák egy Horatius-vershez, A költő és a pálma, Penetráns *ritornellek* című költemények hagyományhoz való kapcsolódásai nyomán rajzolódnak ki a tőzséri szövegvilágot (el- és újra-)rendező időtlenség és hagyomá-

mány, anyagiság és mítosz, a széthulló én és test kiszolgáltatottságának változatos korrelációi.

A *Csatavirág* (2009) és a konferenciakötet eddigi tanulmányaiban is sokat emlegetett *Félnóta* verseiben megjelenő nyelv- és identitás szerepét Nagy Csilla veszi górcső alá, s ugyan Tőzsér Árpád említett kötetének anyagát Kosztolányi, Radnóti és József Attila nevével fémjelzett, a halál és önazonosság kérdéseit összekapcsoló hagyományba tartja beilleszthetőnek, véleménye szerint Tőzsér az elmúlás és identitás kulturálisan konstruált voltára való reflektálás által meg is haladja ezt a tradíciót. Hasonló jelenséggel szembesülünk az életművön be-

lül is: a két kötet a 2006-os *Léggökök* (és részben az azt megelőző kötetek) tematikai, szöveg- és jelentésgenerálási technikáinak átszervezését és továbbgondolását a Tőzsérre jellemző korrekció és újrakontextualizálás igényével tárja elélnk.

Mizser Attila – és most ugrok egyet a szerkesztők által meghatározott sorrendben – a *Mittelszolipszizmus* (1995) című kötet kelet-európaiságát, a kisebbségi identitás és megnyilvánulásmódhoz köthető határátlépést, valamint a kollektív emlékezet és szubjektív látásmód sajátos térkijelölő és nyelvi kódrendszert működtető poétikáját boncolgató előadásában Tőzsér költészetét Nagy Csillához hasonlóan helyezi el egy tradíció keretei közt, csak éppen más kötetet más tematikai és poétikai aspektusaira vonatkoztatott irodalmi hagyományában. Úgy véli, hogy „Kundera, Musil, Kafka, Hašek, Havel, Hrabal, Konrád – talán ez az a névsor, amellyel Tőzsér Mittel-tematikáját leginkább összefüggésbe lehet hozni” (84. o.).

MEDIA NOVA M, Dunaszerdahely, 2017

Az Érzéki és érzékeny dimenziók Tőzsér Árpád két versében címet viselő munkában *A Finnagen halála* és a *Panem et circenses* retorikai szerkezeteinek és jelentésgeneráló mechanizmusainak összeolvasása során Korpa Tamás arra a következtetésre jut, hogy a szövegekben működtetett poétika – az ezekben megnyilvánuló szövegszervező stratégiák különbségei ellenére is – „drámai átrendezések és közvetítések tárolójává, tartalmazottjává és folyamatává válik”, s ez beilleszthető a költő „lírai életművének olyan sokszor hivatkozott kíváncsai” (82. o.) közé.

Mészáros András két elkülöníthető, de kiegészíthető egymásra épülő részből álló előadása a téma kijelölése után példákon keresztül mutatja be a filozófia és általánosságban vett irodalom különböző mértékű és minőségű egybefonódásának négy módját – a filozófiai esszé leszámítva és a teljesség igénye nélkül –, hogy ezen variációk segítségével értelmezze és értékelje a viszonyt a költő poézise, valamint két Tőzsér által tett programszerű állítás között. Mészáros szerint a Tőzsér-líra többnyire csak az irodalommal való mechanisztikus összekapcsolás révén közelít a filozófiai tartalmakhoz, amelyek – az idézett interjúbeli kijelentéssel szemben – helyett mégis jelentésként funkcionálnak.

A kötet eddig ismertett tanulmányainak nagyobb része alapvetően a líra vonalán közelített a tőzséri életműhöz, s bár néhányuk beemelte a naplókban megszövegeződő gondolatokat a költői poétika referencialitását feltáró interpretációkba, Petres Csizmadia Gabriella és Polgár Anikó tanulmányai egyenesen a naplókorpuszra koncentrálnak. Petres Csizmadia Gabriella a 2008-ban megjelent, 1992-1997 közötti időszak naplóbejegyzéseit magába foglaló *Szent Antal disznaja* című kötetben a nyelvi eszközök és azonosulási módok közvetítette én-reprezentációs stratégiákat tárja fel, Polgár Anikó *Szüffrazsett írónők, menzesszagú irodalmi műsorok* című kiváló és – nem túlzás azt állítani, hogy – hiánypótló tanulmányának fókuszába pedig Tőzsér Árpád eddig megjelent négy naplójának nőképe kerül. Polgár a női identitás és férfitekintet viszonyának, a női test tárgyyszerűségének és a férfi narrátor (fiktív és metaforikus) nővé válásának bizonyos értelemben egymást feltételező felfogása mentén fejti fel a szövegbe foglalt gyakran nem is kódolt jelentéseket, a patriarchális kultúra nézőpontjának – számos esetben – nyílt kifejezését.

N. Tóth Anikó *Az olvasó Tőzsér* című munkája szinte enciklopédikus tömörséggel és összegző szándékkal sorolja a szerzői magántörténelem különböző, de „egymásba nyíló”, költői, szerkesztői, műfordítói, kritikai és esszéírói szerepekhez társított tényeit, különös figyelmet fordítva az értelmezőire – így jutva el az összes tevékenységforma keretein belül munkáló olvasó Tőzsérhez.

Németh Zoltán szintén összegez: *Műtfeldolgozás a kortárs magyar irodalomban* címet viselő tanulmánya a történelmi múlt reinterpretációjának, elbeszélésének/elbeszélhetetlenségének, valamint az írói maszkjáték történelemhez és nyelvhez való viszonyait, módjait és tendenciáit igyekszik kirajzolni irodalmi művek szintetizáló elemzésén keresztül. Érdekesnek tartom megjegyezni, hogy az írás – minden bizonnyal átfogó jellege miatt – Tőzsért csak egyszer, a kisebbségi helyzetbe szorult identitás megszövegezésével kapcsolatban említi.

Dusík Anikó tanulmánya a Tőzsér Árpád szövegeiben, különös tekintettel a *Faustus Prágában* (2005) költeményeiben megjelenő Faust-tematika variációira és jellegzetességeire irányítja a figyelmet. *A mittelszolipszizmus terei* első részét záró tanulmány Szabó Klaudia munkája, amely a Tőzsér-szövegek szlovák fordításainak ismertetése mellett a költő fordításszemléletének, végül pedig az alkotó műfordítói stílusának jellegzetességeivel foglalkozik.

A kötet második részét Berényi Anna dolgozata nyitja, amely a *Nyolcak* lírikus nemzedékének *Fiatal szlovákiai magyar költők* című antológiában való megjelenése által kiváltott, az Új Ifjúság hasábjain 1959-ben induló vitát ismerteti a csehszlovákiai magyar irodalmi élet társadalmi és szellemi helyzetképének összefüggései közt.

Mellár Dávid a kortárs költészet felé fordul: alaposan kidolgozott és következetesen felépített tanulmányának középpontjában Németh Zoltán 2016-os, Állati férj címet viselő kötetének posztumán (szerelem)értelmezése áll.

Koszorús Flóra Önéletrajz két *hangra* című tanulmányában véghezvitt komparatív elemzésének kettős tétje van: a dolgozat egyrészt a Kertész *K. dossziéját* (2006) és Radnóti eclogáit szervező dialógusok hasonlóságainak feltárását célozza meg, másrészt a Kertész-műben megszövegeződő fikció és realitás problematikáját járja körül Wolfgang Iser elméletének felhasználásával.

Csanda Sára szintén a Kertész Imre-i autobiográfiát tanulmányozza: a korpuszból kiválasztott három napló – *Gályanapló* (1992), *Valaki más* (1997), *A végső kocsmá* (2014) – bejegyzéseinek vizsgálatával mutatja ki a német irodalom, azon belül is elsősorban Thomas Mann és Franz Kafka erőteljesen munkáló hatását, valamint a hatás beágyazottságának mélységét az alkotó írásművészetében.

A kötetet záró dolgozatban Kürti Alexandra a *Pesti Divatlap* és *Nők Lapja* történetének és társadalmi kontextusát tárja elénk, majd az említett lapok „női témájához”, a nő társadalomban, családban betöltött szerepéhez kapcsolódó egy-egy cikket elemzi és veti össze, kutatva a stilisztikai,

nézőpont- és érvrendszerbeli hasonlóságok, illetve különbségek után.

A mittelszolipszizmus terei egy rendkívül izgalmas olvasmány, több okból is: megmutatja, hogy egy életműhöz mennyiféle (rengeteg!) szempont és kritériumrendszer alapján közelíthetünk, hogy a legkülönbébb olvasatok és szegmensek hogyan segítenek egy megfelelően árnyalt kép kialakításában, hogy az interpretációk egymást támogató vagy kölcsönösen ellentmondó nézeteinek oka gyakran az értelmezésre kijelölt korpusz határainak különbözőségében keresendő, és hogy a fiatal irodalomértelmezők – egyelőre még formálisan elválasztva, de – jól megférnek egy kötetben a szakma elismert kritikusával.

Képaláírás

Az előző számunk tartalmából

Pál Dániel Levente, Grecsó Krisztián, Becsy András, Nagy Zsuka, Birtalan Ferenc,
Szil Ágnes versei.

Térey János, Haász János, Lőrincz György prózái.

Kiss Lehel és Márton Evelin gyermekirodalmi művei.

Nagy Gábor és Elek Tibor tanulmányai.

Acsai Roland drámája.

Kritikák Pál Dániel Levente, Nagy Zsuka, Molnár Vilmos, Sarusi Mihály és Pánics Ferenc
könyveiről.

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.